

Görüş:

Paranın dayanılmaz hafifliği...

Genel Yayın Yönetmeni'nin notu:

Seçimden enflasyona...

Seçim konusu Türkiye'nin gündeminden hiç düşmüyor. Son dönemlerde, seçimlerin yapıldığı günün ertesinde yeni seçimin zorunluluğundan sözeder olduk. Siyasi platformlarda yaşanan her olay, sözgelimi Cumhurbaşkanı'nın bir gezisi, iki liderin bir araya gelişi, diğerinin ülke turu, ardında bir seçim çağrısı bırakıyor. Seçim her dönemde tek çare gibi görünüyor, oysa seçim yapıldığında görülüyor ki, bir öncekinin tıpatıp benzeri bir tablo ve çözüm bekleyen sorunlar yine gündemde... Mutluluk verici olan, piyasaların artık bu tartışmaların dışında gelişmeye devam etmesi. Siyasi kararların dışında yaşamayı öğrenmesi...

Başlangıçta hükümet sözcülerinin ya da dışarıdan destekleyen siyasilerin her sözüne tepki veren borsa, artık kendi yoluna devam ediyor. Siyasi kararlardan değil ama ekonomik sonuçlarından etkileniyor. Böyle bakıldığında da ekonomi doğal tepkilerine kavuştu denilebilir.

Türkiye'nin kanayan yarası yüksek dereceli enflasyonda ise piyasalara umut aşılanıyor. Hükümetin gelişle üç haneli rakamlara fırlayan enflasyon, ciddi bir ekonomik koordinasyon sayesinde yine 80'li rakamlara düştü. Ama seçim açıklamasından sonra bu düşüşün devam edip etmeyeceği merakla bekleniyor. Bunu, seçim ekonomisi izlenmeyeceğine ilişkin açıklamalara uyulup uyulmayacağı belirleyecek. Asıl umudumuz, seçimlerin yeni bir seçim yasasıyla gerçekleşmesi ve yapısal sorunlara kalıcı çözümler getirecek bir siyasi iradenin ortaya çıkması.

Bu sayımızı enflasyonun ülke gündemindeki artan önemi nedeniyle, biraz daha "içeriden" irdelemeye ayırdık. Bir yandan enflasyonun bireyleri nasıl etkilediğini ve bireylerin bu soruna geliştirdiği özel çözümleri tartışırken, diğer yandan Türkiye'deki tarihçesine bakarak "sürüklenen rassal yürüme" süreciyle ilişkisini inceledik.

Dosyamız, yurt dışından bir örnekle, Kazakistan'ın üç haneli enflasyondan onlu rakamlara nasıl geldiğinin öyküsüyle kapanıyor. Kapak dosyamıza bağlı tarih sayfalarımızda ise gazeteci Osman Ulagay'dan mizah tadındaki, sergüzeşt-i enflasyon yazısı var.

Gündem sayfalarımız ise yine ilginç konularla dolu. Anadolu Kaplanları üzerine bir inceleme, Anayasa'nın vergi ödevini içeren 73'ncü maddesine ilişkin bir yorum ve kapatılan Refah Partisi'nin ardından Türk siyaseti... Küreselleşme ve bölgesel ekonomik entegrasyon sürecinde Türkiye'yi bekleyen fırsat ve zorluklar da yine gündem sayfalarımızda yer alan bir başka makalenin konusu.

Kitap, metropol ve sarı sayfalarımız her zamanki ilginçliklerini koruyorlar.

Dr. Haluk Tükel

Görüş:

MAYIS - HAZİRAN 1998

İÇİNDEKİLER

GÖRÜŞ AÇISI 1

Yayın Yönetmeninin Notu: Dr. Haluk Tükel

GÖSTERGE 4-5

Ekonomide, yapısal sorunlara kalıcı çözümler getirilememesine karşın, belirsizlikleri en aza indirme yolunda kayda değer adımların atıldığına ilişkin belirtiler var.

GÖRÜŞ 6-7

Muharrem Kayhan, siyasi hayatımızın geçici çarelere değil, tepeden tırnağa yenilenmeye ihtiyacı olduğunu belirtiyor. Bunun için de liderlik kavramından örgütlenmeye, delege seçiminden parti programına kadar halkı kucaklayan bir anlayışı öneriyor.

DÜNYA 8-11

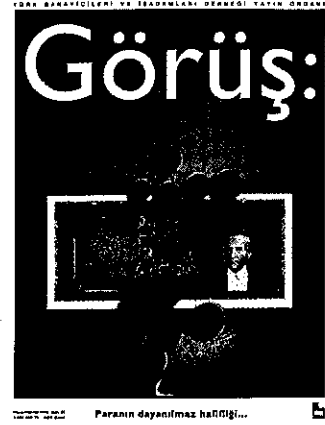
Dünya, yeni aktörlere ve olaylara sahne oluyor. Ayşe Bilge Dicleli, dünyanın dört bir yanındaki son gelişmeleri aktarıyor.

KAPAK/Enflasyon 12-35

Sürekli ve yüksek oranlı fiyat artışı olarak tanımlanan enflasyonu günlük yaşamın her aşamasında hisseden bireyler bundan nasıl etkileniyor? Marmara Üniversitesi'nden Prof. Dr. Taner Berksoy, '89 ve '96 yıllarında yaptığı iki araştırma ile bu sorunun yanıtını karşılaştırmalı olarak veriyor. Enflasyona karşı üretilen bireysel çözümleri kavramlaştırıyor.

DTP Ekonomik Modeller Dairesi'nden Zafer Ali Yavan ise, enflasyonun Türkiye'de izlediği tekil süreçten yola çıkarak, enflasyon dinamiğinin "rassal yürüme" süreci izleyip izlemediği konusunu ele alıyor.

Enflasyonla mücadele ederek galip gelen Kazakistan örneğini ise, Kazakistan Maliye Bakanlığı'na 2,5 yıl süreyle ekonomi danışmanlığı yapan Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Cevdet Erdost aktarıyor. Erdost, özellikle de kararlılığın altını çiziyor.

Görüş: Mayıs-Haziran 1998

İllüstrasyon: Tan Oral

Yönetim:

TÜSİAD: Meşrutiyet Caddesi 74, Tepebaşı 80050, İSTANBUL Tel: (0212) 249 54 48-249 07 23

• TÜSİAD Adına Sahibi: Muharrem Kayhan

• Genel Yayın Yönetmeni ve Sorumlu Müdür: Haluk Tükel • Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Nilgün Demirtaş

• Yayın Kurulu: Muharrem Kayhan, Sinan Tara, Nilgün Demirtaş, Ümit İzmen, Ayşegül Meriç, Necla Zarakol

Görüş: TÜSİAD'ın iki ayda bir çıkan yayın organıdır. Görüş'te yayınlanan tüm yazılar, açıkça yazı metninde belirtilmedikçe kuruluşun resmi görüşünü belirtmez.

İmzalı yazılarda belirtilen görüşler sadece sözkonusu yazarların fikirlerini ifade eder.

İllüstrasyon: Tan Oral

36-39 KAPAK / TARİH

Gazeteci-yazar Osman Ulagay, enflasyonun Türkiye serüvenini kısa öykü tadındaki akıcılığıyla aktarırken, kendisi gibi bazı ekonomi yazarlarına ve onlara inanan bazı işadamlarına da göndermeler yapıyor.

42-70 GÜNDEM

Anadolu sanayinin temel özellikleri, Milli Prodüktivite Merkezi'nden Dr. Ahmet Haşim Köse ve Bilkent Üniversitesi Öğretim üyesi Dr. Ahmet Öncü'nün 1997 yılı içinde ortaklaşa yaptıkları araştırmanın çerçevesinde ele alınıyor.

İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden

Prof. Dr. Eser Karakaş ise, Anayasa'nın "vergi ödevi"ni içeren 73. maddenin karşılaştırmalı olarak değerlendirmesini yapıyor.

Refah Partisi'nin kapatılması sürecinden sonra

"ne olacak" sorusunun yanıtını veren Bilkent Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Ümit Cizre Sakallıoğlu, bugüne ve geleceğe ilişkin derin analizler yapıyor.

TÜSİAD genel sekreteri Dr. Haluk Tükel, küreselleşme ve bölgesel ekonomik entegrasyon süreçlerini ele aldığı makalesinde, Türkiye'nin de bu gelişmelerin dışında kalmamak için uygun makroekonomik politikaları; ekonomik, sosyal ve siyasal reformlarla birleştirmesi gerektiğini belirtiyor.

74-75 KİTAP

Charles Hampden-Turner ile Fons Trompenaars'ın "Sonsuz Oyunda Ustalaşmak" adlı kitapları, Doğu Asya değerlerinden öğrenilebilecekler üzerinde odaklanıyor.

76-77 METROPOL

Metropol sayfalarımız bu kez büyük bir kenti değil ama, dünyanın en kalabalık ve son on yılda üzerinde en fazla konuşulan ülkesi olan Çin'i konuk ediyor. Türkiye'de kültür turizmi açısından çok özel yeri olan Fest Turizm'den Faruk Pekin anlatıyor.

79-80 SARI SAYFA

"Politika" kavramı ve dış sıkıyık eyleminin ilişkisini ve "sıkın dışınızı" deyiminin çok özel anlamını dış doktoru Gazanfer Gür açıklıyor, Sarı Sayfa'da...

Yayın:

- **Yazı Kurulu:** Necla Zarakol, Soli Özel, Hülya Demir
- **Prodüksiyon:** 2.adres İletişim Ltd. Şti., Kore Şehitleri Cad. Yaprak Ap. 37/1 D:7 80300 Zincirlikuyu-İSTANBUL Tel: (0212) 274 27 87- 272 17 42 Faks: (0212) 272 92 66
- **Basım:** Yapım Matbaacılık Ltd. Şti., Mecidiyede cad. 54-1 Mecidiyeköy-İSTANBUL Tel: (0212) 275 24 34 - 288 07 43
- **Reklam ve Halkla İlişkiler:** Roza Hatem, Binbir Çiçek Sokak 3/4 80620 Levent-İSTANBUL Tel: (0212) 269 34 16-269 11 44
- **Abone başvuruları:** Zarakol Danışmanlık (0212) 282 70 77-78-79 no'lu telefonlara ve (0212) 282 33 50 no'lu faksa yapılabilir.

Ekonomideki iyileşme kalıcı çözüm için zemin hazırlıyor

Ekonomideki yapısal sorunların çözümü konusunda 1998 yılındaki siyasi iktidarsızlık nedeniyle çok önemli mesafeler alınamayacağı, yapısal sorunlara çözümlerin 1999 yılında yapılması planlanan parlamento seçimleri sonrasına kadar erteleneceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, ekonominin 1998 yılında 1997 yılına benzer bir seyir izleyeceği, bir başka deyişle yüksek büyüme hızı-yüksek enflasyon sürecinin 1998 yılında da devam edeceği tahmin edilmektedir.

Yapısal sorunlara kalıcı çözümler getirilememesine karşın, belirsizlikleri en aza indirme yolunda önemli adımlar atılmaktadır. Piyasalarda olumsuz beklentilerle birlikte reel faizlerin yüksek düzeylerde seyretmesine neden olan belirsizliğin en aza indirilmesi amacıyla 1998 yılının ilk üç ayı için Maliye Bakanlığı bütçe programını açıklamıştır. İlk üç aylık programlar açıklanmış ve kurumlar açıkladıkları programlara uygun hareket etmeye özen göstermiştir. Hedefler tutturulmuş; piyasalarda belli bir güvenilirlik sağlanmıştır. Bütçe gelirleri reel olarak artarken, faizler üzerinden alınmasına karar verilen vergi nedeniyle vergi tahsilatı beklenenin üzerinde gerçekleşmiştir. Faizler, hem nominal hem reel bazda gerilerken, kurlar enflasyona yakın oranda değerlenmiştir. Parasal genişlemenin durması, reel vergi gelirlerindeki artış, mali sektör üzerindeki kamu baskısının azalması, beklentileri olumlu etkileyerek, enflasyon oranının ve risk priminin düşmesine bağlı olarak faiz oranlarının gerilemesine neden olmaktadır. Özelleştirmenin hız kazanması bekleyişlerin olumlu yöndeki gelişimini kuvvetlendirmektedir.

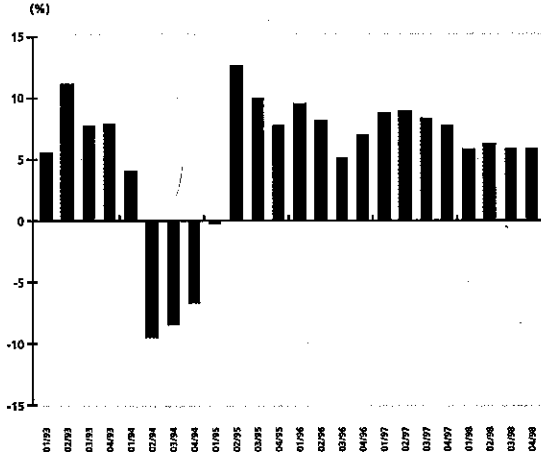
Yılın ikinci çeyreğine ilişkin olarak yeni bütçe, borçlanma ve para programı hedefleri açıklanmıştır. Buna göre, para programı %14-16 bandında kalacak

bir rezerv para artışını; bütçe programı 1.5 katrilyon TL'lik bir bütçe açığını; 3.2-3.6 katrilyon TL arasında iç borçlanmayı öngörmektedir.

Önümüzdeki dönemde bu programların başarıyla uygulanması, özelleştirme alanındaki olumlu beklentiler, enflasyonist bekleyişleri bir miktar daha aşağıya çekebilecektir. Ancak, enflasyonun düşürülmesi konusunda önemli bir başarıdan söz etmek henüz mümkün değildir. Zira, enflasyonda üç aydan beri süren gerilemeye rağmen 1998 Nisan itibarıyla halen enflasyon 1997 yılı ortalamasının üzerindedir. İç talebin genişlemeye devam etmesi ve iç talebi kısımaya yönelik herhangi bir politikanın uygulanmıyor olması 1998 yılı sonunda enflasyon düzeyinin %70'in altına inmesini güçleştirecektir.

Özetle, temel makroekonomik değişkenler açısından 1998 yılının 1997 yılına benzer bir yıl olacağı; büyümenin tedrici olarak gerilese de süreceği, enflasyonun ise %70'lerin civarında kalacağı tahmin edilmektedir. Bu durum veri iken, piyasalarda belirsizliği azaltarak mevcut dengesizliklerin maliyeti en aza indirmeye çalışılmaktadır. Bu amaçla, kamuoyuna açıklanan ve açıklandığı şekilde gerçekleşmesi gözetilmekte olan bütçe, borçlanma ve para programları başarıyla yürütülmektedir. Ancak, 1999 yılının ilk yarısında yapılacağı tahmin edilen seçimler düşünülerek, bütçe disiplininin yılın sonlarına doğru kaybolması, özelleştirme gelirlerinin populist politikaların uygulanmasına kaynaklık etmesi durumunda 1999 ortalarında öncekinden çok daha kötü bir duruma gelineceği unutulmamalıdır. Mevcut mali ve parasal disiplinin terk edilmemesi, yapısal bir düzelme sağlansa da seçim sonrasında bir stabilizasyon programının başlatılmasının ön koşullarını sağlayacaktır.

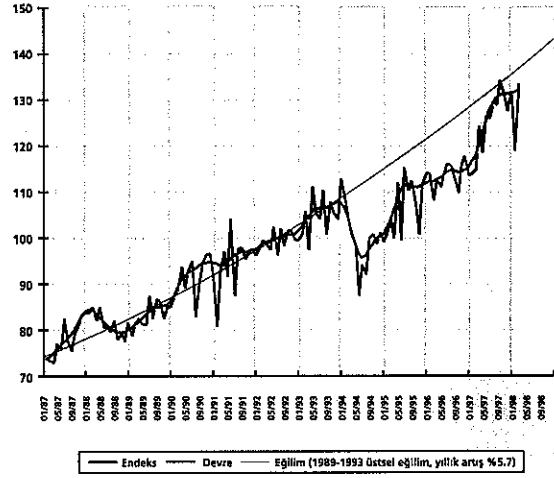
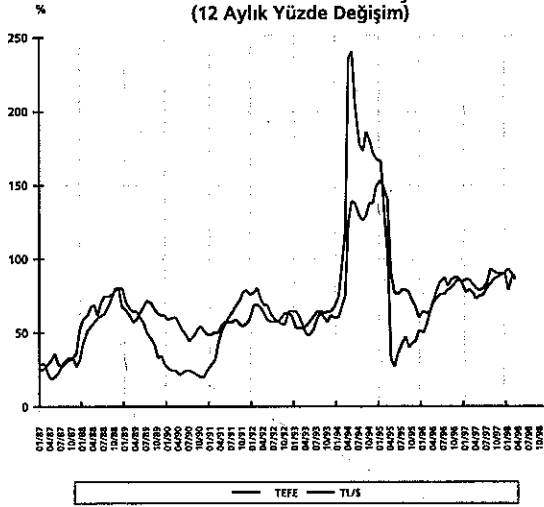
GSMH BÜYÜME HIZI

* Tahmin

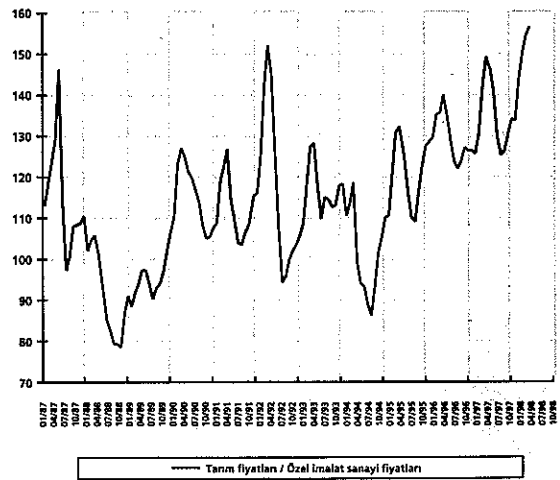
MEVSİMSELLİKTEN ARINDIRILMIŞ
SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ

(1992=100)

TOPTAN EŞYA FİYAT ENDEKSİ VE
DOLAR KURUNDAKİ GELİŞMELER
(12 Aylık Yüzde Değişim)

İÇ TİCARET HADLERİ

(1994=100)

Siyaseti yeniden tanımlamak

Muharrem Kayhan

Siyasette yaşanan tıkanıkların gölgesi ne zaman ülkenin ekonomik ve sosyal hayatının üzerine karabasan gibi çökse, vatandaş olarak kendimizi seçim sandığının başında buluyoruz. Siyasi partilerin hiçbir çözüm üretilmez hale geldiği, ülke sorunlarının giderek ağırlaştığı durumlarda çareyi, hep erken seçimlerde arıyoruz. Oysa sorunlarımızın çözümünde kendisinden mucizeler beklediğimiz erken seçim, her defasında bir sonraki erken seçimin önkoşulu olan siyasi istikrarsızlık ortamını hazırlamaktan öteye gidemiyor.

Türkiye'nin yakın siyasi tarihini incelediğimizde, genel seçimlerin hiçbir zaman yasal olarak belirlenen beşer yıllık takvimlerde yapılamadığını görüyoruz. Son 15 yıldan beri, asla beş yıl sabredemeyip, her dört yılda bir, seçim sandığından güçlü ve istikrarlı bir iktidar çıkartmayı ümit ediyoruz. Dörder yıl arayla tekrarlanan 1983, 1987, 1991 ve nihayet 1995 erken seçimleri, bir siyasi istikrar arayışının sonucu değil mi? Peki, son aylarda sıkça gündeme gelen 1999 yılı erken seçim tartışmaları, acaba bizleri yıllardır özlemine duyduğumuz istikrarlı bir Türkiye'ye taşıyabilecek mi?

Tıkanan sistemin önünü açacak yasal düzenlemeler ve reformları tartışmak yerine erken seçim tarihini, siyasi gündemin tek maddesi yaptığımız sürece bu sorunun yanıtı ne yazık ki "hayır" olacak. Bugün geldiğimiz aşamada, erken seçim tartışmalarına bir son vermek için ya siyaset anlayışımızı daha fazla vakit kaybetmeden değiştirmemiz gerekiyor ya da genel seçimlerin her beş yılda bir yapılmasını öngören Anayasamızın 77. Maddesini (!)... Aksi takdirde kısır siyasi çekişmelerin doğal sonucu olarak, bir erken seçim döngüsü içine giren toplumumuz, siyasi partilere ve dolayısıyla siyasete

duyduğu güveni tümünden yitirecek. Çünkü mevcutları defalarca denemesine rağmen yıllardır sorunları bir türlü çözüme kavuşamayan halkımızın gözünde, siyasi yaşam iflasın eşiğine gelmiş olacak.

Siyasetteki tıkanıklığın aşılması ve siyasetçilerin itibarlı bir konuma gelebilmesi için, siyasi partilerin daha fazla direnmeden kendilerini yeniden yapılandırması gerekiyor. Dünyamızın hızla değişen koşulları da bu yeni yaklaşımı kaçınılmaz kılıyor. Batı demokrasilerinde kendisini yenileme cesaretini gösteren ve değişime ayak uyduran partiler iktidara koşarken, geleneksel siyasi zihniyeti sürdürmekte ısrar edenler, güç kaybına uğruyor. Batı'da iktidarı hedefleyen partiler, siyasette geniş katılım sağlamak ve toplumun bütün kesimlerini kucaklayabilmek için karar alma süreçlerini halka açıyor. Çağdaş bir demokrasi anlayışını gündeme getiren bu sürecin, partileri geçmişin siyasi kalıplarından uzaklaştırdığına tanık oluyoruz. İngiltere'de İşçi Partisi'ni, 18 yıl aradan sonra iktidara taşıyan bu değişim rüzgarı şimdi de Almanya'da yaşanıyor. Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) geleneksel tabanını genişletebilmek için iş dünyasından aydın çevrelere kadar farklı kesimlerle, yeni diyalog platformları geliştirmeye çalışıyor. SPD bu çağdaş politik zihniyetin bir uzantısı olarak, yeni başkanını delegelere değil, doğrudan partinin bütün üyelerine seçtiriyor. Sol partilerde yaşanan bu değişimden, geleneksel değerlere sıkı sıkıya bağlı merkez sağ partilerin de etkilendiğini ve farklı bir siyasi arayış içine girdiklerini dikkatle izliyoruz.

Türkiye'deki siyasi partilerin de bu değişimden ders çıkartabilmesi için siyaseti; bir iktidar yarışı değil, çözüm arayışı olarak algılaması ve geniş halk kit-

lelerini kucaklaması gerekiyor. Oysa mevcut siyasi anlayış; politikayı halkın taleplerinin dışında, toplumdan uzak ve bağımsız tutuyor. Siyasal hayatımızdaki sorunların temelinde, partilerimizin kurumsal bir kimliğe sahip olamaması yatıyor. Bu durum partileri ülke sorunlarına çözüm üreten kurumlar olmak yerine, iktidarı ele geçirmenin araçları haline dönüştürüyor. Böylece parlamenter sistem giderek yozlaşmaya başlarken; milletvekilleri çeşitli suçlamaların bir numaralı muhatabı ve bu suçlamalar karşısında doku-nulmazlık zırhı içinde toplumun en imtiyazlı sınıfı olarak görülme tehlikesiyle karşı karşıya kalabiliyor.

Ülke sorunlarından giderek uzaklaşan ve hızlı bir yozlaşma süreci içine giren parlamenter sistemin kamuoyu nezdinde yaşadığı güven erozyonunu ortadan kaldırabilmesi için öncelikle partilerin demokrasi mekanizmasını çalıştırması ve lider merkezli parti anlayışını yıkması gerekiyor. Bugün, siyasi partiler kendilerini yeni düşüncelere ve yeni yüzlere açamadığı için ülkedeki mevcut entellektüel enerjiden ve birikimden yararlanamıyor. Giderek içine kapanan siyasi partiler; bir düşüncenin, bir misyonun etrafında toplanmak yerine, parti içindeki gücünü her geçen gün biraz daha arttıran bir liderin etrafında toplanıyor. Liderler de parti organlarıyla bütünleşen, katılımcı bir yönetim biçimini benimsemeyince, partilerin iç yapısı demokratik işleyişten giderek uzaklaşıyor. Parti içinde yeni arayışlardan kaynaklanan muhalefetin yaşama alanını daraltan bu süreç, lider sultasının yolunu açıyor.

Partileri toplumdan kopartan bu sorunun sadece hukuki tedbirlerle aşılması ne yazık ki mümkün değildir. Eğer öyle olsaydı, Anayasamızın, "Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur" diyen 69. Maddesi bu sorunu şimdiye kadar ortadan kaldırmış olurdu. Demek ki, parti içi demokrasinin varlığı, yokluğu ya da eksikliği tek başına hukuki bir problem olmaktan çok, doğrudan siyasal kültürümüzle ilgili bir meseledir. Bu nedenle, parti içi demokrasinin sağlanamayışında tüm sorumluluğu hukuki eksikliklere bağlamak doğru olmadığı gibi, yasal düzenlemelerden mucizevi sonuçlar beklemek de kolaycı bir yaklaşım olacaktır.

Yıllardan beri güçlü bir lider arayışıyla, parti içi demokrasi talebi arasında sıkışıp kalan Türkiye, siyasi tıkanıklığı aşmanın yolunu; yeni bir siyaset anlayışında ara-

mak zorundadır. Çünkü sorun; kimin lider olduğu değil, bütün çözümleri bir "kahraman"dan bekleyen liderlik anlayışımızdır. Asla unutmamalıyız ki, sadece güçlü diktatörlükler büyük liderlere ihtiyaç duyar. Güçlü demokrasilerin ise demokrasi konusunda ortak bir akla sahip, büyük vatandaşlara ihtiyacı vardır. Sadece Meclis'te bulunan 550 mükemmel vatandaşın aklıyla, siyaset hayatımızı arzulanan yapıya kavuşturamayız. Vatandaş olarak, hepimizin demokratik bilince ve siyasal sorumluluğa sahip çıkması gerekmektedir.

Halkın siyasetle kurduğu ilişkiyi, bizde olduğu gibi seçimden seçime, sandık başına gitmek olarak yorumlayan politik anlayış, artık çok gerilerde kalmıştır. Politikanın sağlıklı bir demokratik yapıya kavuşabilmesi için toplumun geniş kitlelerinin karar alma sürecine katılımını sağlamak ve parti tabanlarını politikayla barıştırmak gerekmektedir. Oysa siyasilerle, temsil ettikleri kitleler arasında yaşanan kopukluk, halkı siyasetten daha da uzaklaştırmaktadır.

Siyasi tıkanıklığı; sadece lider sultasını yıkmaya çalışarak ve parti içi demokrasiyi sağlamak için kanunlar çıkartarak aşamayacağımızı artık kabul etmeliyiz. Siyasal hayatımızın geçici çarelere değil, tepeden tırnağa yenilenmeye ihtiyacı var. Sürekli olarak gündemimizi işgal eden siyasi krizleri, hayatımızdan çıkarabilmek için liderlik kavramından örgütlenme yapısına, delege seçiminden parti programlarına kadar halkı kucaklayan bir demokratik anlayış geliştirmemiz gerekiyor. Bu değişimi gerçekleştiremediğimiz sürece yapılacak her erken seçim; sosyal, ekonomik ve siyasal sorunlara son veremeyeceği gibi kirizin daha da derinleşmesine yol açacaktır.

Ülkemizin içinde bulunduğu sorunları aşmak için yeni bir erken seçimi daha bekleyecek lüksümüz yok. Vergi yasası, özelleştirme, sosyal güvenlik ve demokratikleşme gibi Türkiye'nin ufkunu açacak reformlar konusunda, genel bir toplumsal mutabakatın bulunması, siyasilerimize, kendilerini halka kanıtlamaları için çok önemli bir fırsat sunmaktadır. Meclis'in bu fırsatı en iyi biçimde değerlendirmesi ve erken seçim kadar olan süreyi kısır çekişmelerle değil reformlar üzerinde çalışarak geçirmesi gerekmektedir. İnaniyorum ki, halkımız, ilk erken seçimlerde ülkenin geleceği için çalışan siyasileri bu çabalarından dolayı iktidara getirerek ödüllendirecektir.

Yeni aktörler yeni sahneler

Ayşe Bilge Dicleli

“Dünyanın yeni stratejik bölgesi” olarak nitelendirilen “Avrasya Enerji Koridoru”ndaki petrol boru hatlarının rotasıyla ilgili kararın alınma tarihi yaklaşırken, bu yeni global düğüm noktasındaki gelişmeler de hızlandı. “Baku-Ceyhan hattı”nı destekleyen Gürcistan Devlet Başkanı E. Şevardnadze’ye başarısız bir suikast düzenlendi. Ermenistan’da “Türkiye’ye yönelik yeni bir siyaset” uygulayacağını ve Karabağ’da farklı bir politika izleyeceğini belirten Rober Koçaryan, AGİT tarafından “soruşturulması gerekli” bulunan bir seçimle devlet başkanı seçildi. Rusya, Hazer Denizi’nin “göl” olduğu şeklindeki Kazakistan ve Azerbaycan görüşüne yaklaştı. Başkan Yeltsin, komünistlerle bakanlık pazarlığını göze alarak Gazpromlu Başbakan Çernomırdın hükümetini görevden alıp Duma tarafından “tecrübesiz” bulunduğu halde erken seçim korkusuyla üçüncü turda seçilen 35 yaşındaki Sergey Kirilenko’yu başbakanlığa getirdi. Hazer’i “deniz” olarak nitelendiren ve Hazer petrol ve doğalgazının Basra Körfezi’ne taşınmasını isteyen ve Suudi Arabistan’la ilişkilerini düzeltmeye başlayan İran’ın Dışişleri Bakanı Harrazi, Davos Dünya Ekonomik Forumu’nda ABD’nin BM Büyükelçisiyle el sıkıştı. Dışa açılma ve sivil toplumun güçlenmesi taraftarı İran Devlet Başkanı Hatemi’nin yandaşı Tahran Belediye Başkanı Kerbasçi “görevini kötüye kullandığı” gerekçesiyle İslami yargı sistemi tarafından tutuklandı, ama tepkiler sonucunda serbest bırakıldı. Türkmenistan Devlet Başkanı Niyazov, Mobil’le doğalgaz üretimi anlaşmasını imzalarken, petrol şirketlerine Hazer Denizi’nin altın-

dan geçecek seçeneği tercih ettiğini belirtti. Afganistan’da birbirleriyle çarışan Şii, Sünni, Tacik, Özbek taraflar arasında Pakistan’ın başkenti İslamabad’da başlayan barış görüşmeleri sonuçsuz kaldı.

Nisan sonunda Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan devlet başkanları Trabzon’da biraraya geldiler. Haydar Aliyev, Türkiye’yi Bakü-Ceyhan hattıyla ilgili yeterli fizibilite çalışması yapmamakla eleştirdi. Harp Akademileri Komutanlığı’nın İstanbul’da düzenlediği Avrasya Sempozyumu’nda, “Kafkaslar, Ortadoğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye’nin Önemi” tartışıldı. Rusya’dan alınacak doğalgazın Karadeniz’in altından Samsun’a taşınmasını öngören “Mavi Akıntı” anlaşması Resmi Gazete’de yayınlandı. Ama Türkmenistan-İran-Türkiye doğalgaz boru hattı anlaşmasında olduğu gibi, bu anlaşma da ABD tarafından “incelenmeye” alındı. Nisan ortasında Antalya’da yapılan Türkiye, Romanya ve Bulgaristan zirvesinde güvenlik konularıyla birlikte Norveç doğalgazının Romanya üzerinden Türkiye’ye taşınması projesi ele alındı. Mart başlarında İstanbul’da Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Türkmenistan dışişleri bakanlarının katılımıyla düzenlenen beşli toplantıda, boru hatlarıyla ilgili farklı tercihler dile getirildi. Türkiye, Boğazlar’daki trafiğin güvenliğiyle ilgili altyapı hazırlıklarını ve bunların tanıtımını hızlandırdı.

Kafkas petrollerinin Batı’ya akıtılmasıyla ilgilenen Almanya Başbakanı H. Kohl ve Fransa Devlet Başkanı Chirac, Mart sonlarında Rusya Devlet Başkanı B. Yeltsin’le Moskova’da bir araya geldiler. Kohl’ün “ABD’ye

karşı değil" yorumuna rağmen, Yeltsin bundan böyle yılda bir toplanacak olan "Büyük Avrupa Troykası" ile "Büyük Avrupa hegemonyası döneminin başladığını" öne sürdü.

Başarısızlığı daha korkunç: Ero

Mayıs başından itibaren 11 Avrupa ülkesi (Almanya, Avusturya, Belçika, Finlandiya,

Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İtalya, Lüksemburg ve Portekiz) ortak para birimi Ero yönünde geri dönüşmez adımı atıp paralarının değerini karşılıklı olarak sabitledi. 1 Ocak 2002'den itibaren ulusal para birimlerinin yerine geçmeye başlayacak olan Ero, 1 Temmuz 2002'de fiilen tek para birimi haline gelecek. Ero'yla ilgili geri sayımın başlamasıyla birlikte, "Birleşik Avrupa Devletleri" oluşuyor ve doların tahtı sallanacak yorumları yapılıyor. Yeni global para biriminin mimarı H. Kohl'un partisi, Aşağı Saksonya ve Sachsen Anhalt seçimlerinde % 12 oy kaybına uğradı. Ancak, Alman Sosyal Demokrat Partisi, Nisan kurultayında "mahcup Tony Blair" olarak nitelendirilen Gerhard Schröder'i ezici çoğunlukla Eylül 1988 seçimlerindeki başbakan adayı olarak onayladı. Gerçek Tony Blair ise, iktidarının birinci yılında hâlâ kamuoyunun % 72'sinin desteğine sahip olan ender başbakanlardan biri olmaya devam ediyordu.

Ve İrlanda

Tony Blair'in başarısına temel olduğu öne sürülen "sağduyulu mutabakat" politikası, 400 yıldır çatışmadan bir arada yaşamayı başaramamış Katolik ve Protestan Kuzey İrlandalılara, Nisan'da barış umudunu getiren anlaşmanın da temelini oluşturdu. 1970'den bu yana, değişik aralıklarla süren barış görüşmelerinin ABD'li eski senatör George Mitchell başkanlığındaki bu son üç yıllık turunun sonuç vermesi, " tarafların amaçlarını silah yerine

Asya'daki kriz; Japonya'da harakirilerle, Endonezya'da çatışmalarla, Malezya-Singapur-Tayland'da göçmen işçilere karşı polisiye önlemlerle hissedilmeye devam ediyor

politikayla gerçekleştirmeyi seçmeleri"nin yanı sıra, "alışılmış geleneksel söylemlerindeki mutlakçı yaklaşımı bir kenara bırakmaları"na bağlandı. Anlaşmanın kalıcılığının Mayıs referandumunun olumlu sonucundan çok, varlıkları sorgulanır hale gelen "sertlik yandaşları"nın olası ey-

lemelerinin etkisizleştirilmesine bağlı olduğu belirtiliyor.

Ulusal Kurtuluş Ordusu mensuplarını "arama" iddiasıyla Sırbistan'ın Mart başında Kosova'nın Cirez köyünde yedi Arnavut'u öldürmesi, Balkanları yeni bir çatışma ortamına sürükledi. Arnavutların, çatışmalar sürerken İbrahim Rugova'yı devlet başkanlığına seçmesi ve bağımsızlık istemesi, BM Güvenlik Konseyi ve Bosna Temas Grubu'nun Rusya'nın Sırbistan'dan yana tavırları nedeniyle etkisiz kalan yaptırımları gibi nedenler Balkanlarda yeni bir bombanın ateşlenmekte olduğunu gösteriyor. Bu arada Türkiye, Arnavutluk, Bulgaristan, Makedonya, Romanya ve Yunanistan beş bin askerlik bir "Balkan Barış Gücü" oluşturmak üzereler.

Görüşmeler

Kuruluşunun 50. yıldönümünü büyük törenlerle kutlayan İsrail'de "Yahudi dayanışması"nın yerini, farklı kökenden İsrailliler arasındaki çıkar çatışmalarının alması, Tel Aviv hükümetinin ABD'yle ters düşmesine neden oldu. Filistin lideri Arafat ise, ABD'nin Filistinlilere devredilecek toprak miktarı önerisini (% 13) kabul ederek (başta % 30 istiyordu) hem AB'nin hem de ABD yönetiminin desteğini aldı. Eğer İsrail'de devletin Oslo Anlaşması'nı uygulayacak kadar güçlü olduğu, daha da güçlenmesi için barışa ihtiyaç duyduğu görüşü güç kazanmazsa, başı sertlik yanlısı Hamas'la deritte olan Arafat, 4 Mayıs 1999'da anlaşma hükümlerine dayanarak bağım-

sız Filistin devletini ilan edecek.

ABD'nin yeni Kıbrıs girişimleri, AB'nin 31 Mart'ta Kıbrıslı Rumlarla tam üyelik müzakerelerini başlatmış olması, Türkiye ve KKTC tarafından "zamansız" olarak nitelendirildi. Dünya basınında AB'nin Lüksemburg kararlarıyla Kıbrıs'ı çıkmaza soktuğuna işaret eden yazılar yayınlanırken, Rusya da BM'e bir "barış planı" sundu.

Clinton Afrika'da

Bill Clinton Mart ayında Gana, Senegal, Uganda, Botsvana, Güney Afrika ve Ruanda'yı kapsayan 12 günlük gezisiyle "Afrika'yı en uzun süreyle ziyaret eden ABD Başkanı" ünvanını kazandı. Bu Afrika çıkarmasının ana teması, "Afrika'yla birlikte neler yapılabilir?" oldu. ABD'nin yardım yerine ticaret, özel sektöre teşvik ve reformlara destek politikası, Güney Afrikalı lider Nelson Mandela'nın eleştirilerine yol açarken, bu kıtada önemli konumlara sahip olan Fransa'da da büyük bir dikkatle izlendi.

Clinton 34 Amerika ülkesinin Şili'nin başkenti Santiago'da yapılan zirvesinde ise, Afrika'daki kadar rahat değildi. Hem Amerika hem de Avrupa basını, pek çok sorunu olmasına rağmen Latin Amerika ülkelerinin, özellikle de Brezilya'nın bu zirveye özgüven kazanmış ve kendi aralarında serbest ticareti geliştirmeye kararlı aktörler olarak katıldıkları yorumunu yaptı.

Uzak Asya yeniden yükselecek mi?

Güneydoğu Asya'daki krizin toplumsal etkisi; Japonya'da harakirilerle, Endonezya'da sokak gösterileri ve çatışmalarla, Malezya-Singapur-Tayland'da göçmen işçilere karşı polisiye önlemlerle hissedilmeye devam ediyor. Güney Kore ve Tayland'ın finans piyasalarını yabancılara açmasından sonra Japonya'nın beklenen 75 milyar dolarlık "deregülasyon" paketi açıklandı. Öte yandan kendi ülkelerindeki ve ABD'deki kârsız işletmelerini kapatan Japon şirketlerinin Asya'daki yatırımlarını derinleştirerek yedek parça ve elektronik alanlarındaki ihracatlarını % 30 arttırmayı planladık-

84 yaşında hayata veda eden
ünlü yazar Octavio Paz,
Latin Amerika ve dünya edebiyatının
unutulmazlarından

ları bildiriliyor. Güneydoğu Asya'nın Batı'da eğitim görmüş kadrolarının görevi "mucize"nin yaratıcılarından devralmaya başlamasıyla birlikte, başta Japonya olmak üzere, çeşitli Asya başkentlerinde gelecek yüzyılın ağırlık merkezinin Atlantik'ten Pasifik'e kayacağı sözleri yineleniyor.

Çin Halk Cumhuriyeti Parlamentosu, 1998 sonuna kadar 15 bakanlığın birleştirilerek ortadan kaldırılmasına karar verdi. Çin hükümetinin doğrudan satış yasağı getirmesi ise, bu ülkede faaliyette bulunan ünlü firmalar 80 bin Amway ve 120 bin Avon satıcısını zor durumuna soktu. Öte yandan

1998 içinde Bill Clinton'u ağırlamaya hazırlanan Çin 1989'da Tienanmen Meydanı'nda yapılan demokrasi yanlısı gösterilerinin lideri Wang Dan'ı serbest bıraktı.

Global süreçler

"Çok Taraflı Yatırım Anlaşması" (MAI) sadece gelişmekte olan ülkelerin çekinceleri nedeniyle değil, aynı zamanda ABD, Fransa ve Kanada'nın itirazlarının da rol oynamasıyla, ilan edildiği gibi 27 Nisan'da imzalanamadı. Anlaşmaya karşı farklı ülkelerin sivil toplum kuruluşları, çevre örgütleri ve sendikaları internette büyük bir kampanya açmışlardı.

Öte yandan Asya'daki kriz, Avrupa'daki işsizlik, ABD'nin dış ticaret açığı ve gelişmekte olan ülkelerin sorunlarının ekonomilerde korumacılığı yeniden gündeme getirip getirmeyeceği tartışmaları sürüyor.

ABD'nin önde gelen bankalarından Citibank ile Travelers sigorta şirketinin Citigroup adı altında birleşecekleri ve 100 ülkede 160 bin çalışanla 100 milyon müşteriye hizmet verecekleri açıklandı. 1998 Nisanı'ndaki borsa sıralamasındaki değeri 151 milyar dolar olan bu finans devini, 140 milyar dolarla birleşecekleri Nisan başlarında açıklanan Nations-Bank ve BankAmerika izliyor. Aralık 1997'de de Avrupa'da İsviçre Union Bankası ile Swiss Bank Corp UBS adı altında birleşerek 920 milyar dolarlık aktifli yönetmeye talip olmuştu.

Kısa Haberler • Kısa Haberler • Kısa Haberler • Kısa Haberler • Kısa Haberler • Kısa Haberler

• Kızıl Kmerler örgütünün kurucusu ve Kamboçya kasabı olarak tanınan Pol Pot, Tayland'da yakalandıktan kısa bir süre sonra geçirdiği kalp krizi nedeniyle öldü.

• Tibet'in ruhani lideri Dalay Lama, bu makamın dünyevi görevler üstlenmesine gerek kalmadığını belirterek halkından demokratik kurumlar geliştirmesini talep etti.

• Pakistan Yüksek Mahkemesi, eski başbakanlardan Benazir Butto'ya, annesine ve hapisteki kocasına ait beş şeker fabrikası, 20 banka hesabı ve gayrimenkulleri de dahil olmak üzere bütün mal varlıklarını dondurdu.

• Avustralya'da Mart ayında işten çıkartılan 1400 sendikalı liman işçisi federal yüksek mahkemenin kararıyla işlerine geri döndü.

• Hindistan'da yapılan parlamento seçimlerini Hindu milliyetçisi Bharatiya Janata Partisi kazandı. 272 sandalyelik çoğunluğu elde edemeyen Janata Partisi'nin A.B. Jajpayee başkanlığındaki koalisyon hükümeti güven oyu alarak göreve başladı.

• Kuzey Kore'nin 1994'den bu yana ilk defa Güney Kore'yle dolaysız görüşmeleri kabul etmesinin ardından başlayan görüşmeler, gübre ve yiyecek yardımı konusundaki uzlaşmazlık nedeniyle başarısız kaldı.

• Martin Luther King, öldürülmesinin 30. yıldönümünde ABD çapında büyük törenlerle anılırken, dul eşi Coretta Scott King, Başkan Clinton'dan yeni ipuçlarının araştırılmasını talep etti. King'in suikastçilerinden Earl Lay geçtiğimiz günlerde öldü.

• Amerikan, İngiliz ve Rus bilgisayarıcılarından oluşan MOD (Masters of Downloading - İndirme Ustaları) adlı bir grup, ABD'nin Savunma Sistemleri Ağına girerek askeri uyduların yerlerinin saptanmasını sağlayan çok önemli bir yazılımı elde ettiğini açıkladı. Haber ABD Savunma Bakanlığı sözcüsü Tom Begines tarafından da doğrulandı.

• BM Güvenlik Konseyi Irak'a yönelik ambargoyu sürdürme kararı aldı. Bağdat yönetiminin 23 Şubat 1998'de Kofi Annan ile imzaladığı anlaşmanın nükleer silah programıyla ilgili kısmına tümüyle uydu-

ğu, ancak kimyasal ve biyolojik silahlar konusunda daha fazla bilgi gerektiğine karar verildi. Bu arada ABD'nin MediCares adlı insani yardım kuruluşu, "Amerikan Halkından Irak Halkına" adlı bir operasyonla Nisan sonunda Bağdat'a 50 ton ilaç ve tıbbi malzeme gönderdi.

• Fransa eski başbakanı Eduard Balladur ile birlikte üç bakan, Ruanda'da 1994'deki katliam sırasında Hutulara silah yardımı yapıldığı iddiasıyla sorgulandı. Ruanda katliamını soruşturan komisyonda 52 üst düzey askeri ve siyasi yetkilinin dinleneceği açıklandı.

• İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Vichy hükümeti bakanlarından Maurice Papon insanlığa karşı Nazi-lerle işbirliği yaptığı gerekçesiyle on yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı.

• Belçika Adalet Bakanı ile İçişleri Bakanı, sapık katil Marc Dutroux'un adliyede bir dosyayı incelerken jandarmanın silahını alarak kaçması üzerine istifia ettiler. Olayın ülkede yarattığı tepkiyi dikkate alan bakanlar kurulu parlamentoda güvenoyu tazelemek zorunda kaldı.

• Kahire'deki El Ezher Üniversitesi rektörü Şeyh Muhammed Seyyid Tantavi, Müslümanların yaşadıkları ülkenin yasalarına saygı göstermek zorunda olduğunu belirterek, Fransa'nın uyguladığı başörtü yasağına uyulması gerektiğini söyledi.

• Danimarka parlamentosundan sonra ABD senatosu da NATO'nun Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ni içerecek şekilde genişletilmesi planını onayladı.

• Arap Birliği'ne üye 22 ülkenin adalet ve içişleri bakanları terörizmle mücadeleyi amaçlayan ilk bölgesel anlaşmaya imza koydular.

• 84 yaşında hayata veda eden ünlü yazar Octavio Paz Meksika'da devlet başkanlarına yaraşır bir törenle uğurlandı. 1990'da Nobel edebiyat ödülünü almış olan Paz, Latin Amerika ve 20.yüzyıl tarihinin önde şahsiyetlerinden biriydi.

Vatandaş, enflasyon ve gündelik hayat

Taner Berksoy

Sürekli ve yüksek oranlı fiyat artışları olarak tanımlanan enflasyon, ekonomide çeşitli makro ve mikro etkiler yaratır. Enflasyona ilişkin kuramsal ve uygulamalı araştırmalar genellikle makro düzeydeki sorunlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Oysa, hanehalkı olarak tanımladığımız bireyler ve bunların oluşturduğu aileler enf-

lasyondan etkilenirler. Hatta, bu süreçte tercihlerini ve kararlarını değiştirirler ve giderek fiyat artışlarına karşı tepki niteliğinde önlemler geliştirirler. Bu etki ve tepki zincirinin araştırılması enflasyonun mikroekonomik dinamiğinin ve toplumsal etkilerinin anlaşılması açısından önemlidir.

Bu yazıda, enflasyonun hanehalkı düzleminde yarattığı etki ve tepkilerin genel çerçevesi çizildikten sonra, İstanbul ölçeğinde gerçekleştirdiğimiz ve uzun arayla tekrar ettiğimiz iki araştırmanın temel bulguları sunulacaktır.⁽¹⁾

Kuramsal açıdan bakıldığında, enflasyonun hanehalkının gelirleri üzerinde etkili olduğu, gelirlerini fiyat artışlarına karşı koruyamayanların satın alma gücünü geriletirerek, bütçe imkanlarını daralttığı söylenebilir. Bütçe imkanları gerileyen bireylerin ilk tepkisi, tüketim ve refah düzeylerini, birey tüketim kararlarını yenilemesi ve bütçesinden bazı tüketim mallarına ayırdığı meblağı kıstırmaktır. Önce zorunlu görülmeyen tüketim mallarından yapılacak kısıntıyla başlayan bu yeni kararlar zinciri, enflasyonun sürmesi halinde, gittikçe hanehalkını zorunlu tüketim mallarından da kısıntı yapmaya zorlayacaktır. Bu, enflasyonun olumsuz etkilerinin sonucu olarak ortaya çıkan bir refah kaybıdır.

Hanehalkı kendi dışında oluşan enflasyona karşı pek fazla techizatlı değildir. Aile, enflasyona karşı gelirini koruyacak pazarlık gücüne yasal olarak sahip değilse, fiyat artışları sonucunda gelirinin reel olarak daralmasını, satın alma gücünün düşmesini ve refah kaybını önleyemeyecektir. Enflasyonun yarattığı etki zincirinin ilk halkasında adeta içgüdüsel tepki olarak tasarruflarını azaltan, ardından fiilen tüketimini de kısımaya zorlanan aileler, sonraki aşamalarda bilinçli, tepkisel önlemler geliştirerek enflasyonun olumsuz etkilerini göğüslemeye çalışacaktır.

Bu tür tepkilerden birisi; hanehalkının ilave iş imkanları yaratarak daha fazla çalışıp daralan bütçesini takviye etmesidir. Aile bireylerinin ikinci bir iş edinmesi bu tür bir tepkidir.

Birikmiş tasarruflardan oluşan servetin çözülmesi ve giderek evden eşya satılarak gelirin takviye edilmesi bir başka tepki türüdür. Ziyet ve takı gibi servet unsurlarının elden çıkartılmasıyla başlayan bu süreç, sonraki aşamalarda ailenin sahip olduğu dayanıklı tüketim mallarının satışına kadar uzanmaktadır.

Hanehalkı, enflasyonun neden olduğu satın alma gücü kaybını geçici ve kısa süreli bir olgu olarak algılasa, oluşturacağı tepkilerden birisi de bu zor dönemi borçlanarak aşmaya çalışmak olacaktır. Buna

benzer bir başka tepki de hanehalkının aile içinde ya da yakın çevresiyle dayanışma ve yardımlaşma olanakları yaratarak enflasyonun olumsuz etkilerini göğüslemeye çalışmasıdır.

Aile içi veya yakın çevreyle yardımlaşma, nakdi fonların el değiştirmesi biçimini alabileceği gibi, aynı bazda, mal ve hizmet temini yoluyla da gerçekleştirebilir. Bu tür yardımlaşma biçimlerinden birisi de kırsal kesimle olan ilişkiler aracılığı ile bu kesimden sağlanabilecek nakdi ve ayni destektir. Kırsal kimliğini bütünüyle yitirmemiş toplumlarda, bu kesimden sağlanan ayni destek, kente göçmüş ailelere enflasyon dönemlerinde önemli katkı sağlayabilir ve fiyat artışlarına karşı adeta bir kalkan işlevi görebilir.

Enflasyonun yaratacağı mikroekonomik etkilerin anlaşılabilmesi için çerçevesi kalın çizgilerle çizilen etki-tepki sürecinin araştırılıp, irdelenmesi gerekir.

Türkiye ekonomisi enflasyona yabancı değildir. Son yarım yüzyılın ekonomik gelişme ve yapılanmasında enflasyon, neredeyse değişmez bir olgu olarak yer almıştır. Ancak, 1980'li yıllarda başlayan ve günümüzde de süregelen enflasyon bu bağlamda özel bir yere sahiptir. Önceki deneylere kıyasla, bu dönemde dozu yükselen enflasyon, kronik bir karakter kazanmıştır. Yüksek dozlu, kronik nitelikli enflasyonun hanehalkı düzleminde yaratması sözkonusu olan etki ve tepkilerinin, Türkiye'nin bu son enflasyon döneminde tümüyle yaşanmış olması ihtimali yüksektir.

Enflasyonun hanehalkı üzerindeki mikroekonomik etkilerini araştırma isteğimiz bu ihtimalin sınanması ihtiyacından kaynaklanmıştır. 1989 ve 1996 yıllarında İstanbul Ticaret Odası'nın desteği ile ve benzer yöntem ve kapsamla gerçekleştirdiğimiz iki araştırma ile, İstanbul ölçeği ile sınırlı da olsa, ülkemizde enflasyonun yarattığı mikroekonomik etki ve tepkilere ilişkin ilk bilgiler üretilmiştir.

Araştırmalar sahadan anket yardımıyla elde edilen veriler üzerine oturtulmuştur. Benimsediğimiz temel hipotez, enflasyonun özellikle gelirlerini fiyat artışlarına karşı koruyamayan kitleler üzerinde etkili olacaktır. Bu nedenle, '89 ve '96 araştırmaları için İstanbul kentinden seçilen örnekle bu kitlelere ulaşılması hedeflenmiş ve gecekondü bölgelerine ağırlık verilmiştir.

tir.⁽²⁾ Gelir ve meslek gruplarının bağımsız değişken olarak kullanılması enflasyonun farklı kesimler üzerindeki etkilerinin ayrıştırılabilmesini mümkün kılmıştır.⁽³⁾

Enflasyon ve satın alma gücü

Enflasyonun yaratabileceği etki-tepki zincirinin ilk halkası fiyat artışlarının aile gelirinin reel boyutunu daraltıp, satın alma gücünü gerileterek, geçim sıkıntısını artırmasıdır. '89 araştırmasında yer alan ailelerin çok büyük bir kısmı (%83.5) enflasyondan olumsuz yönde etkilendiklerini, satın alma güçlerinin düştüğünü ve geçim sıkıntılarının arttığını ifade etmiştir. Yedi yıl aradan sonra gerçekleştirilen '96 araştırmasında bu oranın kabaca aynı olduğu (%83.9) saptanmıştır.

Gerekli ihtiyat payıyla değerlendirilse bile, bu bulgular enflasyonun ilk adımda yaratacağı düşünülen "gelir etkisi"nin büyük ölçüde ortaya çıktığını ve uzun süre devam ettiğini göstermektedir. Enflasyon sürecinde durumlarının değişmediğini ifade eden ailelerin sınırlı kalması da ('89'da %12.6 ve '96'da %13.6) aynı yönde bir işarettir.

Meslek grupları açısından bakıldığında enflasyonun bu tür olumsuz etkisinin en büyük ölçüde işçiler, emekliler ve memurlarda ortaya çıktığı gözlenmektedir. İşçi ailelerinin '89'da %88.9'u, '96'da %85.3'ü enflasyonun satın alma güçlerini daralttığını ifade etmiştir. Emekli ailelerinde bu oranlar; %87.4 ve %87.3'tür. Memur ailelerinin ise '89'da %82.4'ü enflasyondan olumsuz etkilendiğini beyan ederken, bu oran '96'da %80.3'e gerilemiştir. Bu bulgular enflasyonun dar ve sabit gelirlileri daha büyük ölçüde etkilediği yargısını güçlendirici niteliktedir.

Öte yandan, gelir düzeyi yükseldikçe enflasyondan olumsuz yönde etkilenme oranı belirgin biçimde düşmektedir. Araştırma yıllarında nominal boyutlarıyla yapılmak zorunda olan gelir dilimlemeleri doğrudan mukayeseyi olanaksız kılmaktadır. Ancak, daha genel bir gruplama yoluyla bu yönde bir izlenim edinilmesi mümkün görünmektedir. '89 araştırmasında benimlenen gelir dilimlemesinin alt gelir grubunda enflasyonun satın alma gücünü daralttığını ifade edenlerin oranı %90'dır. Bu oran, orta gelir grubunda %70'lere, üst gelir diliminde ise %44.7'ye gerilemektedir. '96 ara-

tırmasında, yine kendi gelir dilimlemesine bağlı olarak, bu oranlar alt gelir grubunda %95, orta gelir grubunda %80 ve üst gelir diliminde %46 olarak bulunmuştur. Bu bulgular kronik enflasyonun özellikle düşük gelirli aileler üzerinde büyük etki yarattığı ve bu etkinin süregeldiği izlenimini vermekte ve bu yöndeki hipotezimizi doğrulamaktadır.

Enflasyon ve tasarruf davranışları

Enflasyona karşı gelirinin satın alma gücünü koruyamayan ailelerde bir dizi tercih ve karar değişiminin gerçekleştirileceği düşünülür. Örneğin, daralan satın alma gücünün refah düzeyini koruma güdüsüyle, ailede tüketim harcamalarını sürdürme eğilimini besleyeceği, buna karşılık tasarruflarını daraltmaya zorlayacağı öngörülür.

Araştırmalarımızda enflasyonun bu tür etkisini doğrudan sınavabilecek nitelikte veri üretilmesi mümkün olmamıştır. Buna karşılık, bazı dolaylı izlenimler elde etmek mümkün görünmektedir.

'89 araştırmasında yer alan ailelerin %90.3'ü tasarruf yapamadıklarını ifade etmiştir. Enflasyon ortamında tasarruf yapabilenlerin oranı %9.7'dir. '96 araştırmasında bu oranlar önemli ölçüde değişmiş ve sırasıyla %79 ve %21 olarak belirlenmiştir.⁽⁴⁾ Bu oranlar ailelerin gelirlerinden tasarruf ettikleri parçayı değil, tasarruf yapabildiklerini ifade eden ailelerin toplam örnek içindeki paylarını vermektedir. Bu anlamda ele alındığında, iki araştırma arasında geçen dönemde önemli farklılaşma görülüyor olsa da, İstanbul'da tasarruf yapabilen ailelerin oranının çok düşük olduğu izlenimi doğmaktadır. Türkiye'nin en büyük metropolünün çevre semtlerinde yaşayan ailelerin 1980'lerin sonunda on tanesinden ancak birisinin, 1990'ların ortasında ise iki tanesinin tasarruf yapabilme olanağına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tasarruf yapabilen aile oranındaki düşüklük birçok nedene bağlanabilir. Bu tür bir dengesizliğin temelinde yapısal nedenlerin yattığı, özellikle de gelir dağılımındaki çarpıcı dengesizliğin etkili olduğu düşünülmelidir.⁽⁵⁾ Ancak tasarruf yapabilen ailelerin böylesine sınırlı kalmasında sürekli ve yüksek oranlı enflasyonun da önemli katkısının olacağını dikkate

almamız gerekir. Değerlendirmemize enflasyon boyutunu kattığımızda, iki araştırma dönemi arasında ailelerin tasarruf yapabilme imkanında ortaya çıkan farklılığın zaman içinde hanehalkının enflasyona karşı korunma tepki ve önlemleri geliştirmelerinden, fiyat artışlarına karşı daha techizatlı hale gelmiş olmalarından kaynaklanmış olabileceğini de düşünebiliriz.

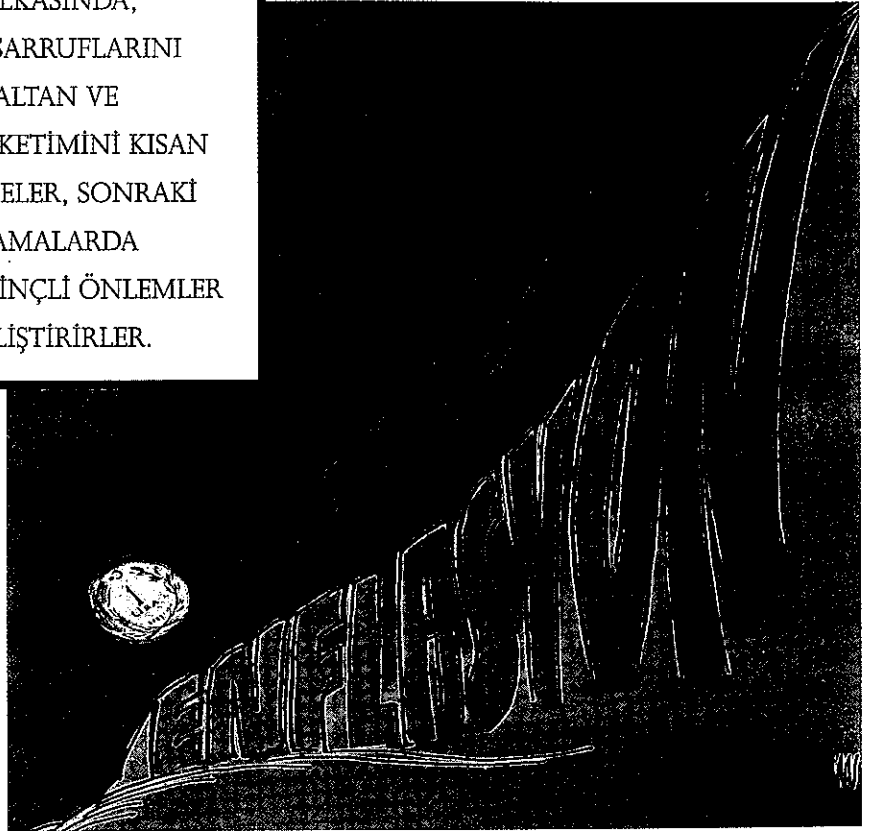
Ailelerin tasarruf yapabilme kapasitesi meslek ve gelir gruplarına göre değişmektedir. Her iki araştırmada da en yüksek oranda tasarruf yapabilen ailelerin "tüccar, sanayici, serbest meslek erbabı" olarak tanımlanan meslek grubunda yer aldığı (89'da %18 ve 96'da %17.7) ve "işçiler" (89'da %6.1 ve 96'da %19.7) olarak tanımlanan meslek gruplarında yer aldıkları görülmektedir.

Enflasyon, salt tasarruf kapasitesini ve tutarını olumsuz yönde etkilemez, tasarrufların saklanma biçimini de etkiler. 89 araştırması hanehalkının ilk sırada banka sistemini tercih ettiğini (%30.2) belirlemiştir. Tasarrufları bankada saklama eğilimi en yüksek düzeye emeklilerde (%54.5) en düşük düzeye de işçiler (%26.1) ve esnaf-zanaatkar grubunda (%23.2) ulaşmaktadır. İstanbul ailelerinin tasarruf saklama aracı olarak benimsedikleri ikinci araç, kıymetli maden altındır. (%25) Tefeci piyasası görece az kullanılmakta (%0.7) ve bu oran işçi ailelerinde en üst noktaya (%4.5) ulaşmaktadır. '89 araştırmasında yer alan ve tasarruf yapabildiğini ifade eden ailelerin %9.7'sinin, tasarruflarını kooperatifler aracılığı ile gayrimenkul alımına yönlendirdikleri anlaşılmaktadır. Bu eğilimin en yüksek düzeyde memur ailelerinde (%16.7) görüldüğü dikkati çekmektedir.

'89 ve '96 araştırmalarının bulguları arasındaki çar-

pıcı farklılıklardan birisi de ailelerin tasarruflarını değerlendirme biçiminde ortaya çıkmıştır. '96 araştırmasında yer alan ailelerin yaklaşık yarısı (%41.8) tasarruflarını dövize çevirerek sakladıklarını ifade etmiştir. '89 araştırmasında hiç yer almayan dövizin aradan geçen sürede birinci sırada tercih edilen bir araç haline gelmesi çok ilginç ve öğretici bir bulgudur. Bilindi-

ENFLASYONUN
YARATTIĞI ETKİ
ZİNCİRİNİN İLK
HALKASINDA,
TASARRUFLARINI
AZALTAN VE
TÜKETİMİNİ KISAN
AİLELER, SONRAKİ
AŞAMALARDA
BİLİNÇLİ ÖNLEMLER
GELİŞTİRİRLER.

ği gibi, 1989 yılı Türkiye'de dövizli işlemlerin liberasyonunun tamamlandığı yıldır. Bu tarihten itibaren ortaya çıkan tablo, hanehalkının enflasyon ortamında, tasarruflarının satın alma gücünü koruyabilmek için, yoğun biçimde para ikamesine (currency substitution) yöneldiğini göstermektedir. Tasarruflarını döviz satın alarak saklamanın tüm meslek ve gelir gruplarında birinci derecede tercih edilen yöntem olduğu anlaşılmaktadır. Döviz tercihi, tasarrufların saklanmasında bankaları ikinci sıraya itmiş (%16) ve altına yönelmek

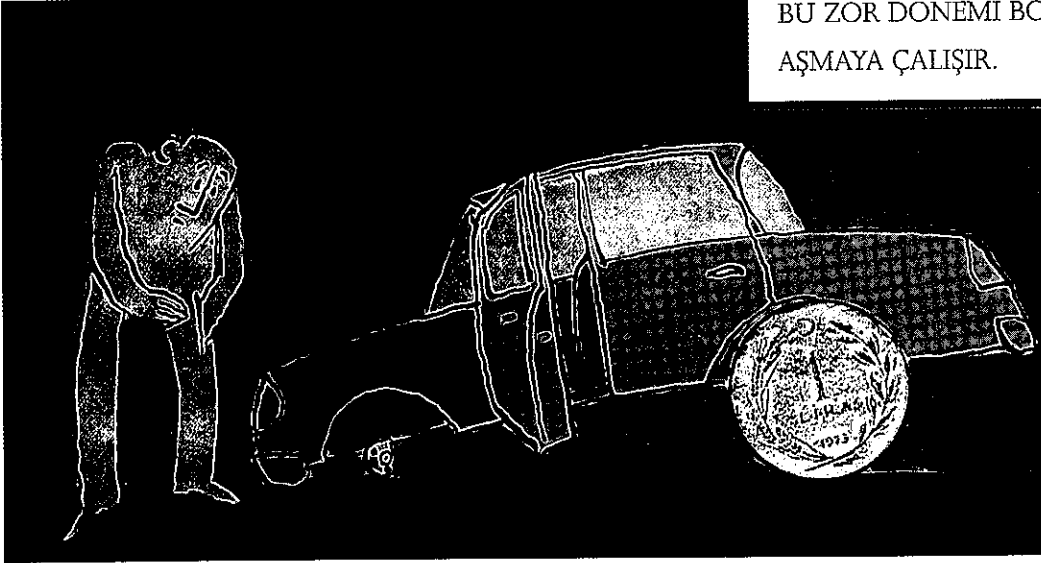
ise önemli ölçüde gerilemiştir. (%9) Döviz tercihinin en yüksek düzeyde emeklilerde (%50) ve işçi ailelerinde (%48.7) görülmesi daha çok, küçük tasarrufların dövizle yönlendiği izlenimini vermektedir. Alt ve orta gelir dilimlerinde döviz tercihinin ortalamasının üstüne çıkması da bu izlenimi güçlendirmektedir.

Enflasyon ve harcama kısıntıları

Tasarruf eğilimini değiştirmenin yanı sıra bütçe davranışlarını da değiştirmek ve temel harcama kalemlerinin

yerine, bazı harcamaları kısarak bu süreci aşmaya çalışan aileler de sözkonusudur. '89 araştırması enflasyon karşısında bütçesini yeniden düzenleyerek bazı harcama kalemlerinde kısıntı yapan ailelerin en yüksek oran-

HANEHALKI,
ENFLASYONUN NEDEN OLDUĞU SATIN
ALMA GÜCÜ KAYBINI GEÇİCİ VE KISA
SÜRELİ BİR OLGU OLARAK ALGILADIĞINDA,
BU ZOR DÖNEMİ BORÇLANARAK
AŞMAYA ÇALIŞIR.

de kısıntıya gitmek enflasyon karşısında hanehalkının adeta içgüdüsel olarak gösterdiği tepkiler arasındadır. '89 araştırmasında yer alan ailelerin önemli bir kısmı (%38.1) artan fiyatlar karşısında tüm harcama kalemlerinde kısıntı yaptıklarını ifade etmiş, '96 araştırmasında bu oran %27.8'e gerilemiştir. Enflasyonun olumsuz etkilerinden kaçınabilen ve harcamalarında kısıntı yapma gereği duymayan ailelerin oranı ise '89'da %4.3 iken 96'da %11.1'e yükselmiştir. Bu bulgular ülkemizdeki kronik enflasyonun hanehalkının harcama davranışlarını önemli ölçüde etkilediğini ve bu etkinin zaman içinde gevşediğini göstermektedir. Sözkonusu gevşeme, hanehalkının zamanla enflasyona karşı daha techizatlı ve tedbirli hale geldiği şeklindeki izlenimimize destek vermektedir.

Enflasyon karşısında harcamaların tümünü kısmak

da kısıntıyı, giyim kuşam masraflarında yaptığını gösterir. (%43.4'ü) Bunu; mutfak (%33.6), tatil (%16.2), eğlence (%15.9) ve kitap-gazete vb. harcamalarında kısıntı (%11.4) izlemektedir. '96 araştırmasında ise, hem kısıntı yapanların oranında bir gerileme olduğu, hem de kısıntı yapılan harcama ka-

lemlerinin sıralamasının değiştiği belirlenmiştir. Harcamaların kısılmasında ilk yönelinen kalem yine giyim-kuşam masraflarıdır. (%32) Ama ikinci sıradaki mutfak harcamaları dördüncü sıraya gerilemiş (%19.6), ikinci ve üçüncü sıralara eğlence (%28.1) ve tatil (%25.6) masrafları yerleşmiştir. Mukayeseli bazda değerlendirildiğinde bu bulgular, kronik enflasyon sürecinin ileri aşamalarında ailelerin enflasyondan etkilenme dozunu azaltacak yönelimler kazandığını ve örneğin, zorunlu harcamalarda kısıntıyı azaltırken bunun dışındaki harcama kalemlerinde daha yüksek dozlu kısıntı yaparak durumlarını dengelemeye çalıştıklarını göstermektedir.

Enflasyona karşı korunma: fazla çalışma, ikinci iş...

Enflasyonun satın alma gücünü aşındıran etkilerini telafi etmek, ailenin reel gelirini belli bir düzeyde tu-

tarak, refah kaybından kaçınabilmek için başvurulan önlemlerden en önemli ve yaygın olanı, aile bireylerinin daha fazla çalışması, çalışanların sürekli işlerinin yanısıra ek işlere yönelmesi ve çalışmayan aile bireylerinin de çalışma yaşamına katılımları gibi bir dizi girişimdir. Araştırmalarımız bu konularda oldukça ayrıntılı bilgi üretmiştir. Bunların tümüne bu yazımızda yer verme olanağı yoktur.⁽⁶⁾ Ancak önemli noktalara değinmekle yetinilecektir.

'89 araştırmasının kapsamındaki ailelerin %8.1'inde aynı anda birden fazla işte çalışan bireyler vardır. '96 araştırmasında bir teknik sorun nedeniyle bu konuda bilgi üretmek mümkün olmamıştır. Yine de 1980'li yılların sonuna ilişkin saptama, ikinci iş eğiliminin oldukça yüksek sayılabilecek bir düzeye geldiğini ima etmektedir. Aynı anda ikinci işte çalışma zorunda kalanların çoğunluğunda (%63.6) yapılan ikinci işin, birinci işle ilgili olmaması bunun tipik bir enflasyona karşı tepki niteliğinde olduğunu göstermektedir.

Aile üyelerinin birden fazlasının çalışma yaşamı içinde yer alması da aynı paralelde yorumlanabilir. '89 araştırmasında birden fazla üyesi fiilen çalışan ailelerin oranı, %28.6 olarak belirlenmiştir. '96 araştırmasında bu oranın %40'a yükselmiş olması aile içinde işgücüne katılımın arttığına ve bunun enflasyona karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış olabileceğine işaret etmektedir. Birden fazla üyesi çalışan ailelerde yaygın olan konum aile reisinin yanısıra eşin de çalışmasıdır. Her iki araştırmada da ailelerin yaklaşık beşte birinde aile reisinin yanısıra eşin de çalıştığı saptanmıştır. Eşin çalışması doğrudan enflasyonla bağlantılı olmayabilir. Ancak, eşin de çalışıyor olduğu ailelerin '89'da yarıdan fazlası (%57.1) ve '96'da üçte biri (%35.7) eşin çalışma nedeninin artan geçim sıkıntısı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu da eşin çalışmasının enflasyonla bağlantılı olabileceğini ima etmektedir.

Yeni istihdam olanakları yaratarak aile bütçesine katkıda bulunmanın bir yöntemi de okuyan çocukların aynı zamanda çalışmalarıdır. '89 araştırmasının kapsamındaki ailelerin %10.6'sında böyle bir ihtiyaç duyulmuştur. '96'da bu oran %7.3'e gerilemiştir. Ancak hem okuyup hem çalışan çocukların çalışma sürelerinin uzadığı görülmektedir. Dört yıldan uzun süredir çalış-

şan çocukların oranı %27.9'dan %36.6'ya çıkmıştır. Okuyan çocukların iş yaşamına katılmalarına en yüksek oranda emekli ve işçi ailelerinde rastlanmaktadır.

Araştırmalara konu olan ailelerde '89'da %11.6, '96'da ise %10.1 oranında yeniden çalışmak zorunda kalan emekliler vardır. Altı yıldan fazla zamandır yeniden çalışmaya başlayan emeklilerin oranı '89'da %27.6 iken '96'da ise %35.3'e yükselmiştir.

Servetin çözülmesi, eşya satılması

Hanehalkının enflasyonun satın alma gücünü gerileten etkilerine karşı alabileceği bir başka önlem de birikmiş servetini çözerek likit hale getirmesi ve ailenin gelir akımına bu yönde bir katkı sağlanmasıdır. Servet, kavram olarak karmaşık olduğu gibi, kapsam ve içerik açısından da pek net bir büyüklük değildir. Araştırmalarımızda bu kavramı biraz daha geniş tutarak altın bilezik vb. ziynet eşyasının yanısıra mobilya, beyaz eşya gibi temel donanımların da aile serveti içinde tanımlanması yeğlenmiştir.

'89 araştırmasında hanehalkının yaklaşık üçte birinin (%25) ekonomik nedenlerle evlerindeki eşyanın bir kısmını satmak zorunda kaldıkları belirlenmiştir. '96 araştırmasında bu oran %22.9'a gerilemiştir. Her iki araştırmada da bu eğilimin en yüksek düzeye emekli ailelerinde ulaştığı, sanayici-tüccar-serbest meslek grubunda ise, çok düşük oranlara inildiği görülmektedir. Alt gelir gruplarında eşya satmak zorunda kalanların oranının %50'yi aşması ve üst gelir dilimlerinde çok düşük yüzdelerin söz konusu olması da her iki araştırmanın ortak bulguları arasındadır.

Ekonomik nedenlerle eşya satılmasında, altın vb. gibi ziynet eşyası başı çekmektedir. ('89'da %22.7 ve '96'da %22.6) Bu, kuşkusuz tipik bir servet çözülmesi olayıdır. Ziynet eşyasının ardından buzdolabı vb. gibi beyaz eşya (89'da %4.3 ve 96'da %3.8) ve mobilya (89'da %2.6 ve 96'da %0.5) türü eşyanın satılması gelmektedir. Evden eşya satılmasında meslekler arası dağılım açısından önemli bir farklılaşma söz konusu değildir. Buna karşılık eşya satılması eğilimi, artan gelire paralel olarak azalmaktadır.

Her iki araştırmada da evden eşya satışının son bir yıl içinde daha yoğun olarak yaşandığı belirlenmiştir.

Evden eşya satmak durumunda kalan ailelerin '89'da %43.3'ü ve '96'da %34.4'ü ilk kez son bir yıl içinde eşya satıldığını ifade etmiştir. Evden eşya satın alma süresini beşer yıllık dönemlerde irdelersek iki araştırma arasındaki fark daha belirgin biçimde görülmektedir. '89 araştırmasında ilk kez son beş yıl içinde eşya satıldığını belirtenlerin oranı %85 iken, '96 araştırmasında bu oran %71.6'ya düşmüştür.

memur (%64.7) ve işçi (%62.7) aileleri iken, '96'da bu sıralama işçi (%73.2) esnaf (%66.8) ve memur (%61.5) aileleri olarak değişmiştir. Borçlanma zorunluluğu duyan işçi ailelerinin oranındaki on puandan fazla sıçrama dikkati çeken bir bulgudur.

Banka vb. kurumlardan borçlanmaya kıyasla, ya-

kın çevreden borçlanmanın yaygın olarak tercih edilmesi her iki araştırmanın da ortak bulgusudur. Yakın çevreden borçlanma tercihinin sınırlı da olsa daralması ve borçlanma kaynaklarının sıralanmasının değişmesi ise, iki araştırmanın bulguları arasındaki temel farktır. '89 araştırması, borçlanan ailelerin sırasıyla akrabalarından (%75.6), arkadaşlarından (%62.5) ve komşularından (%41.3) borçlanmayı yeğlediklerini göstermektedir. 96 araştırma-

sında ise, borçlanma kaynaklarında ilk sırayı arkadaşların (%62.6) aldığı, ardından akrabalar (%43.6) ve komşuların (%15) geldiği belirlenmiştir.

Yakın çevre dışındaki kaynaklardan borçlanma eğilimi ise oldukça düşüktür. İşyerinden borçlanan aile oranı '89'da %16.8 iken, '96'da %8.7'ye gerilemiştir. Bu kaynağı daha çok işçi ve memur ailelerinin kullandığı anlaşılmaktadır. Bankalardan borçlanma oranı '89'da %2.8 iken '96'da %7.3'e çıkmıştır. Bu gelişmenin bankaların son dönemde sundukları tüketici kredisi olanaklarıyla bağlantılı olduğu düşünülebilir. Borç kaynağı olarak tefeci piyasasını

GEÇİM KOŞULLARININ
ZORLANDIĞI BU DÖNEMDE
AİLELERİN KIRSAL
KÖKENLERİYLE YARDIMLAŞMA
VE DAYANIŞMA EĞİLİMLERİ
ÖNEM VE YOĞUNLUK
KAZANIR.

Borçlanma, yardımlaşma, dayanışma

Bütçelerindeki reel daralmanın etkisini kısa süre için aşmak isteyen ailelerin başvurabilecekleri yollardan birisi de borçlanmaktır. '89 araştırmasında yer alan ailelerin %62.2'si parasal sıkıntıları geçici de olsa aşabilmek için akraba, arkadaş, komşu ve başka kaynaklardan borç aldıklarını ifade etmiştir. '96 araştırmasında belirlenen oran %65.4'dür. Borçlanma ihtiyacı duymadıklarını beyan eden ailelerin oranı ise '89'da %37.8'den '96'da %34.6'ya gerilemiştir. Borçlanmanın en yaygın olduğu aileler '89'da sırasıyla esnaf (%64.9),

kullananların oranı ise her iki araştırmada da ancak %1 civarındadır.

Enflasyon sürecinde dayanışma ve yardımlaşma çerçevesi daraltılıp, aile ölçeğine (anne, baba, kardeşler) indirildiğinde bu tür yardımlaşmanın da yaygın olduğu gözlenmektedir. '89 araştırmasının bulgularına göre, günlük konularda aile içinde aynı yardımlaşma yapanların oranı %53.5, parasal yardımlaşma yapanların oranı %56.2'dir. '96 araştırması aynı yardımlaşmanın ufak ölçüde arttığını (%60.3), parasal dayanışmanın ise azaldığını (%51.1) göstermektedir. Hemen tüm meslek gruplarında aile içi aynı yardımlaşmanın nakdi yardımlaşmadan daha çok kullanıldığı gözlenmektedir.

Komşularıyla aynı yardımlaşma yapanların oranı '89'da %50.3 iken '96'da %46.8'e gerilemiştir. Komşularla nakdi yardımlaşmada da benzer bir eğilim söz konusudur. Bu tür yardımlaşma yapan ailelerin oranı %40.7'den %31.4'e düşmüştür. Komşuluk ilişkileri çerçevesinde dayanışma ve yardımlaşmanın, zaman içinde biraz gevşese de, önemini koruduğu anlaşılmaktadır. Bu türden aynı dayanışmaya en yaygın olarak işçi, emekli ve esnaf ailelerinde rastlanmaktadır.

Geçim koşullarının zorlandığı enflasyon sürecinde ailelerin kırsal kökenleriyle yardımlaşma ve dayanışma eğilimlerinin önem ve yoğunluk kazanması da söz konusudur. '89 araştırmasında kırsal bağlantısı olduğunu ifade eden ailelerin oranı %59.9'dur. '96'da bu oranın %63.8'e yükselmiş olması dikkat çekici bir bulgudur. Bunun ayrıntısının incelenmesi kırsal bağlantıdaki güçlenmenin akrabalık ilişkileri bazında olmayıp, toprak ve mal edinme bazında belirgin olduğunu göstermektedir. Doğru olması halinde bu bulgu, 1990'larda kırsal kesimle bağlantının tersine döndüğünü ve kentsel tasarrufların kırsal alanda edinilen mal varlığına dönüştüğünü ima ediyor olması açısından önemlidir.

Kırsal kesimle ilişkisi olan ailelerin '89'da %26.4'ünün, '96'da ise %30.1'inin bu bağlamda aynı ve nakti yardımlaşma yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu ailelerin '89'da %15'inin, '96'da ise %18.6'sının kırsal kesimdeki mal varlıklarından ek gelir sağladıkları be-

lirlenmiştir. Kırsal kesimle ilişkili olan ailelerin '89'da %40.3'ü '96'da ise %48'i aynı yardım sağlamaktadır.

Enflasyonun hanehalkı düzleminde yaratması olası mikroekonomik etki ve tepkileri Türkiye bağlamında irdelemeye dönük iki araştırmanın sonucunda iki noktanın altını çizmekte yarar var. Bunların birincisi, ülkemizde yaşanan kronik enflasyonun ekonominin en mikro birimi olan aile üzerinde hemen tüm etkileri yarattığı ve olası tüm tepkileri ürettiğidir. İkincisi ise yüksek dozlu, sürekli enflasyon yerleşik hale geldikçe hanehalkı bunun etkilerinden kısmen de olsa kaçabilmeyi ve kendisini bir ölçüde de olsa koruyabilmeyi becerebilmiştir. İki araştırmanın bulguları arasındaki önemli farklılaşmaların hemen hepsi, bu noktayı vurgular niteliktedir. Bu bağlamda önemli bir dönemsel farklılığı da gözönünde tutmak yararlı olur. 1980'li yılların büyük kısmında hanehalkı, enflasyonun yanı sıra dozu yüksek bir yapısal uyum programının yükünü kaldırmak zorunda kalmıştır. 1990'lı yıllarda en azından bu dozun zayıflamasının hanehalkını enflasyona karşı daha techizatlı ve dirençli hale getirdiğini gözden kaçırmamak gerekir.

Prof. Dr. Taner Berksoy

Marmara Üniversitesi İktisat Bölüm Başkanı

Dipnotlar

1. T. Berksoy- "Enflasyonun Hanehalkı Üzerindeki Etkileri", İstanbul Ticaret Odası, Yayın No. 1989-23, İstanbul 1989.
2. T. Berksoy- "Enflasyonun Sürecinde Hanehalkı", İstanbul Ticaret Odası, Yayın No. 1996-40, İstanbul 1996.
3. Araştırmaların yöntemi, örneklem ve uygulama planları için bkz. Berksoy (1989) ve Berksoy (1996).
4. Araştırmalarda enflasyonun yarattığı etki-tepki zincirine ilişkin bilgilerin yanı sıra aile türü, ailelerin gelir, mülkiyet ve istihdam yapılarına ilişkin bilgiler de yer almaktadır.
5. '89 ve '96 araştırmalarında elde edilen bulgular arasında en belirgin farklılaşma tasarruf yapabildiğini ifade eden ailelerin oranında ortaya çıkmıştır. Bunda sahadan bilgi derlenmesinden kaynaklanan etkiler rol oynayabileceği gibi, pek çok başka etken de söz konusu olabilir. Ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Berksoy (1996) syf. 25-33.
6. Bu tür nedenlerin değerlendirilmesi için bkz. Berksoy (1989) syf. 41-45, Berksoy (1996) syf. 25-33.
7. Enflasyon sürecinde çalışma koşullarının değişmesine ilişkin bilgi için bkz. Berksoy (1989) Böl. 6.1 ve Berksoy (1996) Böl. 6.1.

Türkiye’de enflasyonun önlenemez yükselişi*

Zafer Ali Yavan

Türkiye’de gözlenen enflasyon dinamiği bir çok açıdan tekil bir süreç izlemektedir. Bu sürecin iktisadi ve reel politik boyutlarının ayrımı, enflasyon ile ilgili geliştirilmesi düşünülen politika ve programların tasarlanması sürecine ışık tutabilir. Bu çerçevede, Türkiye enflasyon dinamiğinin, sürüklenme etkisine maruz kalmış bir rassal yürüme "random walk with drift" süreci izleyip izlemediği konusu önemlidir. (Ek 1)

Neo-klasik iktisat yaklaşımı veya bu temel yaklaşıma "akılcı bekleyişler - rational expectations" ve "sürpriz arz fonksiyonu - surprise supply function" eklenerek geliştirilen "yeni klasik makro ekonomi - new classical macro economics" yaklaşımı iktisadi faaliyeti, aslında, bir "takas ekonomisi" çerçevesinde ele almaktadır. Para olgusu böyle bir yapıda zaman zaman öngörülemez şoklar yaratan bir komplikasyon olmakla birlikte, temel bir değişim aracıdır. Parayla birlikte yeniden tanımlanabilen "Yeni Klasik Makro Ekonomi - YKM" yaklaşımında, parasal genişleme veya enflasyon kaynak dağılımı sürecinde etkisizdir (neutrality of money) ve refah etkisi yoktur. Genel fiyat seviyesindeki artış, ex-post olarak enflasyon oranına eşittir ve enflasyon bu çerçevede, toplulaştırılmış sanal bir malın paraya göre nispi fiyatının artışı olarak tanımlanmaktadır. Yani enflasyon, parasal ekonominin bir yan çıktısıdır ve sisteme dışsaldır. Bu bağlamda, "enflasyon her zaman ve her yerde parasal

bir olgudur" retoriği kesinlikle doğru olmakla birlikte, YKM çerçevesinde hiç de ilginç değildir. Çünkü enflasyon, ancak ve ancak parasallaşmış bir sistemde matematiksel olarak tanımlanabilmektedir.

YKM çerçevesinde parasal ekonomide tüm ekonomik kararlar, takas ekonomilerinde olduğu gibi, yine görelî fiyatlar üzerinden gerçekleşmektedir. Ekonomik birimler para cinsinden tanımlanmış nominal fiyatları, öngördükleri genel fiyat seviyesine bölerek, yani parasal genişlemeyi arındırarak görelî fiyatları tespit etmekte ve piyasa organizasyonuna bağlı olarak optimal kararı almaktadır. Tüm parasal olgular, YKM bağlamında takas ekonomisi olgularına birebir indirgenebilmektedir. Örneğin takas ekonomisindeki faiz, malların iki farklı dönemindeki görelî fiyatlarının birbirine oranıdır. Bu parasal ekonomide reel faize, yani nominal faizin enflasyondan arındırılmış düzeyine eşittir. Veya takas ekonomisinde, aynı malın farklı bölgelerdeki görelî fiyatlarının birbirine oranı, parasal ekonominin reel döviz kuruna karşılık gelmektedir.

Ancak bilindiği gibi, ekonomik faaliyet dinamik bir olgudur. Öyle ki, statik çıkarsamalar gerçek iktisadi faaliyetin yanlış algılanmasına bile neden olabilmektedir. Tüm ekonomik birimler farklı derecelerde de olsa ilgi alanlarında olan görelî fiyatları makul bir ufuk içinde ve yine makul bir hata ile öngörebilme ihtiyacındadırlar. Takas ekonomilerinde, mal ve hizmetlerin yine mal

* Mikro davranış ve enflasyon ilişkisi çerçevesi ve enflasyon-refah değişimi konularında, Faik Öztrak ile yaptığım tartışmalar makalenin ana temasını oluşturmaktadır. Faik Öztrak’a, değerlendirme ve yorumları için Mustafa Tokgöz’e ve Cavit Dağdaş’a teşekkür ederim.

ve hizmetler cinsinden fiyatlarının (görelî fiyatların) zaman içindeki gelişimi salt tüketici tercihleri, teknolojik dönüşüm, görelî üretkenlik farklılıkları, görelî maliyet şokları gibi reel kavramlar etrafında şekillenirken, parasal ekonomilerde ekonomik birimler, zamanlar-arası optimizasyon problemlerine, bu öğelerin yanında parasal genişleme veya beklenen enflasyon ögesini de eklemek durumundadırlar. İşte sistemin parasal komplikasyonu bu noktada başlamaktadır.

Başlangıç koşulları çerçevesinde değerlendirildiğinde, "optimal parasal genişleme", normal şartlar altında reel ekonomik aktivitenin genişlemesine birebir uymak durumundadır. Bu genişleme, ortalaması "sıfır" düzeyinde olan bir enflasyon oranına karşılık gelmektedir. Ancak tümüyle rassal veya kısmen rassal şoklar (random shocks) zaman içerisinde pozitif bir enflasyon oranının oluşmasına neden olabilmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değinileceği üzere, parasal ekonomilerde "sabit uyum maliyetlerinin" varlığı, fiyat uyumunun yukarıya doğru esnek ve aşağıya doğru katı bir yapıda gerçekleşmesine neden olmakta ve pozitif asimetri, sürekli pozitif bir enflasyon oranının oluşmasına sebebiyet vermektedir.

Hemen belirtmek gerekir ki, enflasyon oranının pozitif olması, YKM çerçevesinde yine de bir refah kaybına neden olmaz. YKM yaklaşımı, ekonomik birimlerin tam bilgi kümesine sahip olduklarını varsayar, böylece, tümüyle rassal şoklar dışında, ekonomik birimler makul bir dönem için parasal genişlemenin ve enflasyon oranının nasıl gelişeceğini tahmin ederler. Tam bilgi kümesi, parasal genişlemeye neden olabilecek tüm motifleri ve oluşumları ve parasal genişleme-enflasyon arasındaki gecikmeli ilişki bilgisini de içeren bir kümedir.

Öte yandan, enflasyon oranı veya parasal genişleme makul bir ufuk için ve makul bir hata marjı ile tahmin edilemez ise, parasal ekonomilerde görelî fiyat yapıları bozulur, denge alt-optimal konumlarda oluşur ve farklı derinliklerde refah kayıpları gündeme gelir.

Yukarıda mümkün olduğunca yalın bir şekilde özetlemeye çalışılan YKM çerçevesi, günümüz ekonomileri bağlamında değerlendirildiğinde, tam bilgi kümesi, simetrik bilgi dağılımı, şokların homojen etkisi, görelî fiyatların zaman boyutunda sonsuz esnek hareketi gibi kısmen kapalı varsayımların günümüz iktisadi faaliyet

pratiği ile örtüşmediği iddia edilebilir. Bu problemleri şimdilik görmemezlikten gelirse, YKM çerçevesinde enflasyon - görelî fiyat ilişkisi veya enflasyon - refah ilişkisi ancak tesadüfî şoklara bağlı öngörülemeyen enflasyon bileşeni ile açıklanabilmektedir.

Enflasyon dinamikleri ve rassal yürüme süreçleri

İktisadi literatür tarihi perspektifte incelendiğinde hemen göze çarpacaktır ki, para ekonomilerine geçiş süreci ile birlikte, enflasyon olgusu gerek profesyonel ortamda gerekse popüler gündemde en fazla ilgi gösterilen ekonomik olgu olmuştur. 1920'li yıllarda Almanya'da gözlenen hiper enflasyon bir tarafa bırakılırsa, dünya ekonomilerinin tümü, 1970'li yılların başlarında ve sonlarında yaşanan iki petrol krizi sonucunda enflasyon ile tanışmıştır. O tarihten bu yana, özellikle de bu iki krizden önemli derecede etkilenen nesillerin oluşturduğu ekonomik birimler, parasal genişlemeye ve enflasyona karşı aşırı bir hassasiyet kazanmışlar, enflasyon olgusunu toplumsal ahlaki zedeleyici bir unsur olarak görme ve hatta toplumun "bir numaralı düşmanı" olarak değerlendirme eğilimi içine girmişlerdir.

Gelişmiş ülkeler genelinde, 1980'li yılların ilk yarısında kontrol altına alınan enflasyon, 1980'li yılların ikinci yarısında tekrar yükselmiş, 1990'lı yılların başında özellikle resesyona bağlı olarak bir düşüş trendi göstermiştir. 1990'lı yılların sonuna doğru ise, yeniden düşmeye ve son bir-iki yılda yüzde 2-5 oranları arasında istikrara kavuşmaya başlamıştır.

1973-74 ve 1978-79 dönemlerinde gözlenen enflasyonist süreçlerin temelinde görelî fiyat - genel fiyat yansıması yatmaktadır. Bu dönemlerde, görelî fiyatlarda gözlenen değişikliklerin varyansı çok yüksek olduğundan, ekonomik birimler görelî fiyat artışlarının genel fiyat seviyesine de yansıtacağı yansıması sonucunda, nominal balans taleplerini arttırmışlar veya bir başka değişle enflasyonist beklentilerini hızla yukarı çekmişlerdir. Oysa, gerek 1973-74 ve gerekse 1978-79 petrol şokları reel arz şoklarıdır ve kaynakların yeniden dağılımını gerektirmektedir. Nitekim kaynakların optimal dağılımı nihai tahlilde oluşmuş ancak yükselen bir enflasyon dinamiğini de beraberinde getirmiştir. 1981 yılında ekonomik birimler neredeyse tüm ülkelerde, bu sefer negatif

Alo Garanti'de havale bedava, e.f.t. bedava!

Bütün işlemler bedava.

Repo. Döviz alım satımı. Hazine bonusu alım satımı.
Yatırım fonu alım satımı. Vadeli, vadesiz mevduat hesabı açma.
Kredi kartı ödemeleri. Kredi kartı ekstre isteği. Elektrik, telefon,
su fatura ödemeleri. Uzman görevlilerin yardımı, gülen ses.
Hepsi bedava. Yılın her günü, günün her saati. Bir telefonla.

Bireysel işlemlerinizi için: (0 212) 630 30 30

Şirketinizin işlemleri için: (0 212) 630 40 40

GARANTİ

ŞubeSizTM Bankacılık

Başka bir arzunuz?

dadır. Herhangi bir makro fiyat sabit olarak alınmadığında (herhangi birine göre normalize edilmediğinde), makro fiyat sistemi fazla tanımlıdır. (over-identified) Daha basit bir ifadeyle, herhangi bir makro fiyat diğer tüm makro fiyatların bir fonksiyonudur; ücret, faiz ve kur, beklenen enflasyonun bir fonksiyonu iken, beklenen enflasyon da bu değişkenlerin beklenen değerlerinin bir fonksiyonudur.

Biraz daha pratik bir örnek verelim; basit bir enflasyon ilişkisinde, diyelim ki, nominal ücret ve nominal faiz gelişmesinin enflasyonu açıklayabileceğini düşündünüz ve bu çerçevede 1998 yılı enflasyonunu tahmin edeceksiniz. Bu durumda, nominal ücretin ve faizin 1998 değerlerini nasıl bulacaksınız? Belki, nominal ücreti beklenen enflasyon ve beklenen nominal kur ile açıklamayı düşünebilirsiniz. Peki beklenen nominal kurun 1998 değeri nasıl belirlenecek?

Hemen akla, parasal genişleme - enflasyon ilişkisi gelebilir. Bu nedensellik de çok anlamlı değildir. Çünkü biliyoruz ki "ex-post" olarak parasal genişleme zaten enflasyon oranına eşittir ve enflasyon, nominal parasal genişlemeyle reel para talebi arasındaki ilişkiyi (dengeyi) sağlayan yegane değişkendir.

Parasal genişleme ile enflasyon arasındaki gecikmeli ilişkinin enflasyonun tahmini için yarar sağlayabileceği konusu da ele alınabilir. Diyelim ki bu iki değişken arasında 10 aylık sabit (!) bir ekonomik birim 3 ay sonraki parasal genişlemeyi bilmek durumundadır. Bu büyüklük zimminden enflasyon bekleyişinin bir fonksiyonudur. Kaldı ki ülke örnekleri ile yapılan çalışmalar bu gecikme yapısının oldukça değişken olduğu yönünde sonuçlar vermektedir. Kısacası, tüm makro fiyatlarda olduğu gibi, para ve enflasyon arasında da çift taraflı nedensellik vardır.

Peki parasal genişleme reel aktivitenin üstünde niye

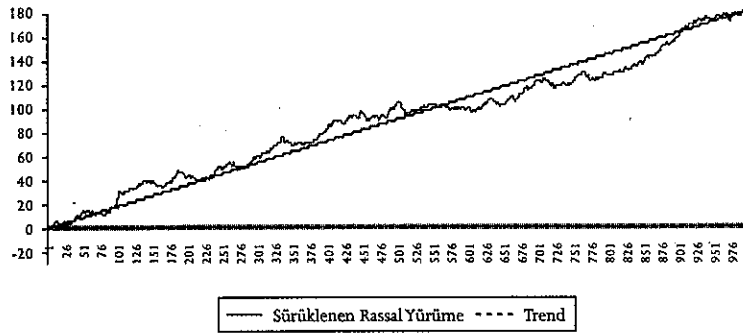
oluşur? Bunun iki açıklaması var; (1) ekonomik birimlerin nominal para talepleri enflasyonist bekleyişlere bağlı olarak artmıştır.

(2) ekonomik birim reel ile nominal talep genişlemesini doğru ayırtıramadığından fazla para talebinde bulunmuştur. (reel ekonomik aktiviteyi hatalı tahmin etmiştir) Her iki açıklama da, nominal parasal genişlemenin rassal yürüme süreci olduğunu işaret etmektedir. Nitekim enflasyon dinamiği ile nominal para artışı oldukça benzer süreçler izlemektedir.

İşte bu fazla-tanımlılık yapısı, makro fiyatların artış dinamiğini, "benzer" ancak bir tür "rassal yürüme"

sürecine sokmakta ve makro fiyatların oldukça yüksek hata payları ile tahmin edebilmesine neden olmaktadır. Böyle bir yapıda, "sürekli sıfır enflasyona" veya "sadece reel aktivitenin ima ettiği parasal genişlemeye" göre tüm pozitif

Şekil 1-b

enflasyonlar alt-optimaldir.

Elbette reel kur, reel faiz, reel ücret (görelî makro fiyatlar) birbirleriyle ve diğer makro/mikro değişkenler ile ilişkilendirilebilir ve teorik bir model içinde değerlendirilip tahmin edilebilirler. Ancak bu aşamada, makro fiyatlar enflasyona göre normalize edilmiş (enflasyondan arındırılmış) olur. Bu, enflasyonun dışsal ve nötr-etkisiz varsayılmış olduğunu gösterir.

Türkiye'de gözlenen enflasyon dinamiği

Türkiye enflasyon dinamiği bir çok açıdan tekil özellikler arz etmektedir. Türkiye enflasyonunun iki bileşenden oluştuğunu hemen görmek mümkündür. (Şekil 2) İlk bileşen, trend bileşenidir ve ülke örnekleri içinde anomali görüntüsünü yaratan da bu bileşendir. İkinci bileşen ise enflasyonun bu trend etrafında yaptığı hareketi temsil etmektedir. Trend etrafında yapılan hareket eğer rassal bir yürüme ise, bu takdirde, Türki-

ye enflasyonunun bir sürüklenen rassal süreç olduğu sonucuna varılabilir. Sürüklenen rassal süreç ile standart rassal süreç arasında belirsizlik anlamında bir fark yoktur ve dolayısıyla, iki süreç arasında enflasyon-refah ilişkisi bağlamında farklılaştırma yapılamaz.

Peki enflasyonun trend etrafında yaptığı hareket rassal bir yürüme süreci midir? Bu sorunun yanıtı oldukça kolaydır. Türkiye enflasyon verileri ile sürüklenen rassal yürüme varsayımı altında gerçekleştirilen tahmin çalışması sonucunda (Ek 2):

- Trend etrafındaki hareketin rassal olmadığı,
- Enflasyon dinamiğinde üç yıllık bir yakınsak gecikme yapısının oluştuğu, yani enflasyonun "trend durağan - trend stationary" olduğu,
- Trend etrafındaki hareketin varyansının dönem boyunca sistematik bir yapı izlediği,
- Gözlenen sistematik varyansın, enflasyon ortalamasının tahmininde de olumlu rol oynadığı, anlaşılmaktadır.

Böyle bir yapı, yani, enflasyon dinamiğindeki deterministik trend, enflasyon varyansında gözlenen sistematik yapı ve enflasyonun şaşırtıcı derecede yüksek tahmin edilebilirliği nasıl oluşmuştur?

Herşeyden önce trend bileşeni ve varyansda gözlenen sistematik yapı iktisadi bir olgu olamaz. Yani sürekli artan bir reel ücret yapısı, sürekli artan bir kamu açığı veya sürekli devalüasyona maruz kalan bir döviz kuru gibi enflasyonu hızlandıran bir yapının, Türkiye'de gözlenmediği açıktır. Bu tür ekonomik gelişmeler, enflasyonun trend etrafında yaptığı hareketi açıklayabilirler, ancak trend enflasyonunu açıklayamazlar.

Varyansdaki sistematik yapı ise, enflasyona yapılan müdahalelerde neredeyse sabitleşmiş bir döngüye işaret etmektedir. Yani enflasyona müdahaleler sistematik bir zamanlama ile yapılmaktadır. Şekil 2 biraz daha yakından incelendiğinde, enflasyonun trend etrafında

yaptığı ortalama 3 yıllık döngüler rahatlıkla gözlenebilecektir. Doğaldır ki, akılcı bir ekonomik birim, varyansdaki sistematik yapıyı enflasyon tahminine yansıttak ve tahmin performansını arttıracaktır.

Enflasyon dinamiğindeki kritik bileşen trend bileşenidir. Böyle bir bileşenin enflasyon dinamiğinde bulunması oldukça ilginçtir ve ülke örnekleri içinde tekil bir durum arz ettiğinden bu konuda yapılmış çalışma yok denecek kadar azdır. Ancak, deterministik trendin ekonomik olgulara bağlanabilecek bir açıklaması da yoktur.

Trendin oluşma dönemi reel politik; gelişme döneminin ise mikro ekonomik temellerinin olduğu açıktır.

Ancak iki dönemin de birbirleriyle ilişkili (döngüsel) bir yapı gösterir.

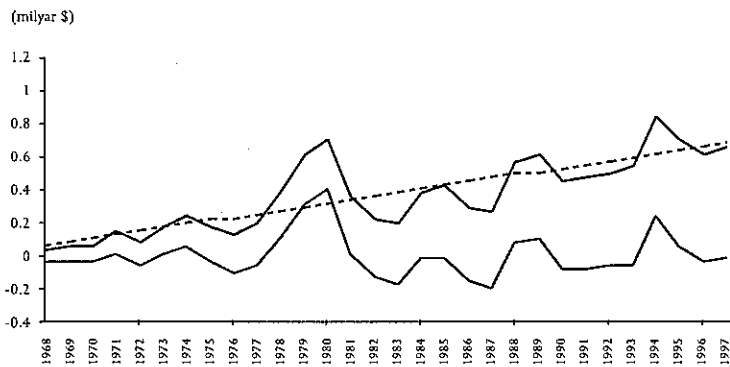
Trendin başlama nedeni anti-enflasyonist süreçleri de içeren makro uyum programlarının ardarda yarım kalması veya başarısız olması ve buna bağlı olarak

merkezi otorite ile ekonomik birimler (firmalar, hane halkı) arasında bir "eksik güven - imperfect credibility" ortamının oluşmasıdır.

"Dinamik Politika Oyunu - Dynamic Policy Game" literatüründen hatırlanacağı üzere, "eksik güven" ortamının sürekliliği, oyuncuların optimal stratejilerinin keşif olma olasılığını düşürmekte ve oyunun önemli bir ihtimalle, alt-optimal noktalarda kilitlenmesine neden olmaktadır. Bir öğrenme sürecinin ardından oluşan bu yapıda, oyunun çözümü alt-optimaldir ancak oyuncular alt-optimal çözümlerde oyunda kalma olasılığını keskinleştirirken, diğer çözümlerde oyundan tamamen çıkma olasılığı ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Oyundan çıkma olasılığını, önemli bir refah kaybı veya bir firma faaliyetinin sona ermesi olasılığı olarak da niteleyebiliriz.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, reel politik süreçlerin gerektirdiği optimal strateji, bir makro uyum programının yarım kalmasını da öngörebilir. Bir başka deyiş-

Şekil 2: Türkiye'de enflasyon dinamiği

le, iktisaden optimal olan sürecin reel politik süreç ile kesişim kümesi "boş küme" olabilir.

Bir örnek vermeye çalışalım: makro uyum programlarında, özellikle kamu fiyatları üzerinden gerçekleştirilen görelî fiyat ayarlamaları, ekonomik birimlerin de görelî fiyatlarını ayarlama gereğini gündeme getirecektir. Ancak bu fiyat ayarlamalarına neden olan muhtemel kamu kesimi etkinsizliği ortadan kaldırılamaz ise, sonuç, özel kesimden kamu kesimine yapılan bir transfere dönüşecektir.

Merkezi otorite oyuncusunun bir defa daha benzer bir görelî fiyat ayarlama girişimine, ekonomik birimler bu defa daha geç uyum sağlayacaklardır. Bu durumda görelî fiyatlarını daha geç değiştirecekler veya daha uç bir durumda, kamu, görelî fiyatlarını genel fiyat seviyesi gibi değerlendirerek nominal fiyatlarını arttıracaklardır. Pozitif asimmetrik fiyatlandırma politikası enflasyonda bir sıçrama yaratacak ve başlangıçtaki görelî fiyat yapısı değişmeyecek, ancak genel fiyat seviyesi yükselecektir.

Peki, merkezi otorite oyuncusu, muhtemel kamu kesimi etkinsizliğini niye görelî fiyat ayarlaması ile gerçekleştirir? Çünkü merkezi otorite oyuncusunun optimal stratejisi (t+1 döneminde yine merkezi otorite olma ve oyundan çıkmama stratejisi) kısa dönemde kamu kesimi etkinsizliği ile çelişmiyor (hatta pekiştiriyor), ancak artan bir enflasyon ile çelişiyor olabilir. Ekonomik anlamda optimal olmayan parasal genişleme ve merkez bankalarının özerkliği konusu da dinamik politika oyunu bağlamında ele alınabilecek bir diğer örnek konudur.

Trendin gelişme evresi ise, firma davranışı ile ilgili bir tür histeri (hyteresis) süreci ile açıklanabilir. Firmalar, artık enflasyonun merkezi otorite tarafından yüksek bulunduğunu ve bunun politik olarak sürdürülemeyeceğini (optimal olmayacağını) bilirler ve merkezi otoritenin enflasyona bir şekilde müdahale edeceğini öngörürler. Firmalar, ayrıca enflasyon müdahalesinin kabaca zamanlamasını da tahmin edebilirler. (bu döngünün 3 yıl olduğu anlaşılmaktadır) Ancak müdahalenin başarılı olacağı ihtimalini düşük bulduklarından veya tamamlanması gereğinin merkezi otorite oyuncusu için optimal olması gerkelediğinden, fiyat belirleme aralıklarını iyice kısaltarak, müdahaleden en az zararla çıkmayı planlarlar.

Oysa fiyat belirleme süreçleri, post-Keynezyen litera-

türden de hatırlanacağı üzere sabit maliyetler (fixed adjustment cost) içermekte ve fiyat belirleme aralıkları arttıkça sabit fiyat uyum maliyetinin artacağı beklenmektedir. Trend enflasyonlarda daha belirgin olarak ortaya çıkan bu uyum maliyetinin tümü nominal birim maliyetlere yansiyarak trend enflasyonun mukavemetini artıracaktır. Bu yapının nominal balans talebini de benzer şekilde artıracığını söylemeye bile gerek yoktur.

Böyle bir süreçte artık, makro uyum programının veya salt anti-enflasyonist bir programın başarı şansı yok denecek kadar azdır. Enflasyon kendi dinamiğini oluşturmuş ve gerek geleneksel yapısal problemlerden (sosyal güvenlik açıkları, özelleştirme vb.) ve gerekse makro ekonomik etkinlikten bağımsız hareket etmektedir.

Sonuç

Türkiye özelinde, makro çerçevede başarılı bir uyum programının tasarlanması, "düşen enflasyon - disinflation process" sürecinin gerçekleştirilebilmesi için gerekli, ancak yeterli değildir. Türkiye enflasyon dinamiğinin yapısı, anti-enflasyonist programların tasarımı ve başarısı için, reel politik optimizasyon sürecinin ve refleks yapısındaki mikro davranışın doğru bir şekilde tesbitini ve programa aktarımını gerektirmektedir. Ayrıca, trend-durağan yapıdaki bir enflasyon ortamında, standart makro uyum programları uygulanırsa, sadece (gereksiz) bir ekonomik daralma olacak, ancak enflasyon, trend etrafında artmaya devam edecektir.

Trend durağan enflasyon yapısının tarihi mukavemeti ve reel politik süreç, bir arada değerlendirildiğinde, "enflasyon hedeflemesi - inflation targeting" stratejisi diğer alternatif anti-enflasyonist programlara göre daha makul gözükmektedir. Anca mikro davranışın düşen enflasyon hedeflerine uyumu daha maliyetli olacağından, enflasyonun ilk planda belli bir süre için istikrara kavuşturulması (trendin kırılması) ve daha sonra düşürülmesi merkezi otoritenin eksik güven problemini hafifletebilir. Düşen enflasyon hedeflemesi ise (tama yakın güven ortamı gerektirmektedir) bu eksik güven problemi nispeten azaldıktan sonra uygulamaya konmalıdır.

Zafer Ali Yavan

Devlet Planlama Teşkilatı Ekonomik Modeller Daire Başkanı

İletişim alanında, Derunkitiler '97 ödölüne layık görüldü.

SONY
CMO-1200
GSM

ERICSSON

GH628

GSM dünyasının liderleri
Gen-Pa ve **Er-Tel** ile Türkiye'de.

Gen-Pa ve Er-Tel birer **ERDEM HOLDİNG** kuruluşlarıdır.

Etiler Sokak No:1 Etiler-İSTANBUL Tel: 0212 287 17 17 (100 Hat-Pbx) Fax: 0212 287 27 27

Ek 1: Rassal yürüme ve sürüklenen rassal yürüme süreçlerinin matematiksel denklemleri

Rassal yürüme oldukça ilginç ve önemli bir istatistiksel süreçtir. "Rassal Yürüme" süreci çok basit olarak aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$P(t) = P(t-1) + \text{şok}(t) \quad (1)$$

Burada $P(t)$, t dönemindeki enflasyon oranı, "şok" ise ortalaması sıfır olan ve değişimliliği de (varyansı) zaman içinde aynı kalan bir rassal değişkendir. Böyle bir ilişkide bir dönem sonrası için P 'nin alacağı tahmin değerinin ortalaması başlangıç değerine eşit olacaktır. Aynı şekilde, " n " dönem sonraki beklenen değeri de başlangıç değerine eşit olacaktır. Yani ortalaması sabittir. Ancak her dönemde maruz kalınan şoklar zaman ilerledikçe kümülatif olarak değişkenin sabit değer etrafındaki değişimliliğini yükselterek değişkeni durağan olmayan bir sürece sokacaktır. Böyle bir yapıda bir dönem sonrası için yapılabilecek en iyi tahmin, (forecast) cari dönem için gerçekleşmiş değer kendisi olacak ve " n " dönem ilerisi için de aynı değer, tahmin değeri olarak alınacaktır: $P(t) = P(t+1) = \dots = P(t+n)$; bir başka deyişle " n " dönem ilerisi için yapılan tahmin, tahminin başladığı dönem enflasyonuna eşittir.

Gene basit bir şekilde, "Sürüklenen Rassal Yürüme - Random Walk With Drift" aşağıdaki gibi gösterilebilir: $P(t) = \text{sabit} + P(t-1) + \text{şok}(t) \quad (2)$

Bu yapıda, bugünkü enflasyon düzeyi, gerçekleşmiş düzeye sabit bir sayının ve yine (1)'de olduğu gibi bir şok değişkenin eklenmesiyle tespit edilmektedir. Ancak böyle bir ilişkinin sonsuza doğru çözümü oldukça ilginçtir:

$$P(t) = P(0) + t \cdot \text{sabit} + \text{şok}(t) \quad (2.1)$$

Sürüklenen rassal yürüme sürecine sahip olan bir enflasyon yapısında, ekonomik birim bir dönem sonraki enflasyonu tahmin ederken, yine (1)'de olduğu gibi, bir dönem önceki enflasyon bilgisini kullanacak ancak bir dönem önceki enflasyona, (2)'deki sabit değer trend ile çarpılmış değerini de ekleyecektir. Örneğin "1" dönem sonrası için yapılabilecek en iyi tahmin, $P(t+1) = P(t) + 1 \cdot \text{sabit}$ olarak gerçekleşirken, " n " dönem ileri tahmin, $P(t+n) = P(t) + n \cdot \text{sabit}$

genel formunu alacaktır. Yani ekonomik birim için "optimal tahmin", her dönem, bir dönem önceki enflasyon oranına sürekli sabit pozitif bir sayı ekleyerek elde edilen büyüklük olmaktadır.

Ek 2: Türkiye'de enflasyon verileriyle sürüklenen rassal yürüme süreci denkleminin tahmini

Aşağıda sunulan denklem, yıllık enflasyon dinamiğinin, sadece yakınsak gecikme yapısı ve sistematik varyans ile başarıyla tahmin edilebileceği gerçeğini vurgulamak amacıyla yapılmış olan ironik bir tahmindir. Varyans denklemindeki değişimlilik, enflasyon denklemindeki 3 yıllık gecikmeye ek olarak, enflasyon tahminine önemli bir katkı sağlamakta ve enflasyon, başka hiç bir bilgiye ihtiyaç duyulmadan başarıyla (!) tahmin edilebilmektedir. Buna ek olarak, denklemin hiç bir diagnostik problemi de yoktur.

ARCH/Bağımlı Değişken Yıllık Enflasyon: DP

Örnekleme: 1968-1997

Bollerslev-Vooldrige robust standart hata & kovaryans

Enflasyonun Ortalama Denklemi (Mean Model)

Değişken	Katsayı	t-Değer
SQR(GARCH)	0.874005	4.065621
DP(-1)	0.901215	9.442253
DP(-2)	-0.380185	-2.879379
DP(-3)	0.269579	1.888540

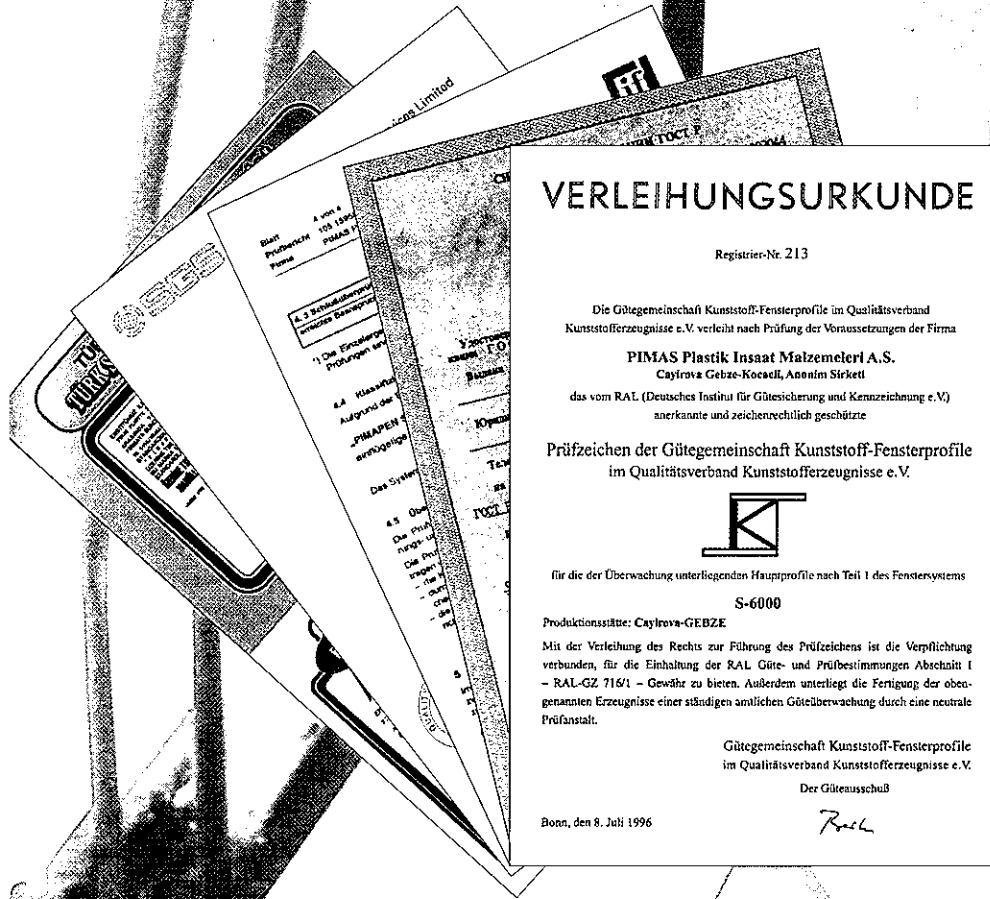
Enflasyonun Değişimlilik (Varyans) Denklemi (Variance Model)

Sabit	0.009735	3.355971
ARCH(1)	-0.238624	-2.166800
GARCH(1)	0.802749	4.336463

R-Kare	0.782642	Bağımlı Değ. Ort.	0.507556
Ayarlanmış R-Kare	0.587435	Bağımlı Değ. St. Hata	0.267877
Regresyon St. Hata	0.172061	Akaike Bilgi Kriteri	-3.301398
Hata Kareler Toplamı	0.592100	Schwarz Kriteri	-2.965440
Log Olabilirlik	16.11666	F-İstatistiği	7.170052
Durbin-Watson	2.082934	Olasılık (F-statistic)	0.000347

SQR(GARCH): Enflasyonun Koşullu Standart Sapması

Dünya'da ve Türkiye'de PVC Doğrama Kalitesini Onaylayan Bu Belgelerin Tümü Bir Arada...

RAL:

Alman PVC Pencere Profili ve Profil Hammaddesi Üreticilerin oluşturduğu RAL tarafından verilen ve standartlara uygunluğunu onaylayan bu belge yine PIMAPEN'de var.

GOST-R:

Rusya İnşaat Bakanlığı'na verilen ve sert iklim koşulları için belirlenmiş standartlara uygunluğunu onaylayan bu belge sadece PIMAPEN'de var.

IFT:

PIMAPEN'in tüm performans testleri Almanya'daki Rosenheim Enstitüsü'nce (IFT) yapılmakta ve uluslararası standartlara uygun kalitesi burada bir kez daha belgelenmektedir.

ISO 9001:

Tasarım, Geliştirme, Üretim, Tesis ve Servis'i içeren entegre ISO Belgesine sahip PIMAPEN, bu belgeyi yurtdışından (SGS Yarsley ICS'in ilk teklifinden başarıyla geçerek) almıştır.

TSE ve TSEK:

PIMAPEN, ülkede PVC Pencere sistemlerinin kalite standartlarının belirlenmesine öncülük eden ve sektörün TSE Kalite Belgesi'ne sahip ilk markasıdır.

BaşkaPEN'de yok, PIMAPEN'de var!

PIMAPEN Türkiye'de PVC Pencere Sistemlerinin öncüsü, lideridir. Bugün tüm Türkiye PVC pencereyi PIMAPEN adıyla tanımış, benimsemiştir. "PIMAPEN bir ENKA kuruluşu olan PİMAŞ'ın ürünüdür." Tüm yenilikleri, öncü geliştirmiş, başkaları onu izlemiştir. PIMAPEN'in uluslararası kalitesini onaylayan belgeler bu markanın güvencesidir.

PİMAŞ

PİMAPEN®
PVC PENCERE SİSTEMİ

K A Z A K İ S T A N Ö R N E Ğ İ

Enflasyonla mücadele ve ciddiyet

Cevdet Erdost

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan bütün ülkelerde olduğu gibi, Kazakistan'da da, geçiş süreciyle beraber ekonomide ciddi sorunlar yaşandı. 1991'den başlayarak her yıl ortalama %13 olan reel GSMH'daki düşüş, temposunu arttırarak 1994 yılında %25'le doruk noktasına ulaştı. 1991-1994 dönemi için reel GSMH kayıpları kümülatif olarak %60 civarında. 1991'de %137 olan enflasyon, ruble bölgesindeki türbülansla birlikte 1992'de %2984'e fırladı; hiperenflasyon, 1993'te %2169 ve bir yıl sonra da %1160'la 1994 sonlarına kadar sürdü.

Sistemdeki yapısal parçalanmanın yol açtığı üretim düşüşleri, para arzındaki başboş artış ve fiyat liberalizasyonundan kaynaklanan yüksek enflasyonla birleşince Kazakistan ekonomisi derin bir travmaya uğradı. Ancak, Kasım 1993'te ulusal paranın tedavüle sürülmesiyle, ruble bölgesindeki türbülansdan çıkıldı ve merkez bankası görevini yürüten Kazakistan Ulusal Bankası, parasal gelişmeleri kontrol etme imkânı kazandı. Fiyat liberalizasyonu devam ederken, Ocak 1994'te sıkı para politikasına dayanan bir istikrar programı başlatıldı. Mart ayında alınan yanlış bir kararla stabilizasyon uygulamaları raydan çıktıysa da, kısa bir süre sonra hükümet, istikrar programını daha sert önlemlerle donatarak ekonomiyi yörüngeye oturttu. Uygulanan kararlı politikalar sonucunda enflasyonun %60'a çekildiği 1995 yılında ekonomideki hararet durduruldu, daha sonra da olumsuz eğilim tersine çevrildi. 1996'da %28.6 düzeyindeki enflasyon, 1997'de %11.2'ye indirildi; buna paralel olarak bağımsızlıktan sonra ilk kez gerçekleştirilen %1.1'lik büyüme de, ılımlı bir artışla %1.8 olarak sürdürüldü.

sızlıktan sonra ilk kez gerçekleştirilen %1.1'lik büyüme de, ılımlı bir artışla %1.8 olarak sürdürüldü.

Ruble bölgesindeki türbülans

Ruble bölgesinde bulunan Kazakistan'da 1993 ortalarına kadar para ve kredi alanındaki gelişmeler geniş ölçüde Rusya Merkez Bankası'nın politikalarına bağlıydı.⁽²⁾ 1992'nin ikinci yarısında Rusya Merkez Bankası'nın para ve kredi politikasını gevşetmesiyle birlikte, ruble bölgesinde yer alan diğer ülkelerde olduğu gibi, Kazakistan'da da para ve kredi hacmindeki olağanüstü genişleme enflasyonda patlamaya yol açtı.

Rusya Merkez Bankası'nın 29 Temmuz 1993 tarihinde aldığı bir kararla 1993 öncesi rubleleri sadece Rusya'da piyasadan çekmesi, Rusya ile ruble bölgesindeki ülkeler arasındaki tüm parasal bağları kopardı. Oluşturulan bu yeni parasal sınır, henüz ulusal paralarını çıkarmamış olan diğer ülkeler gibi, Kazakistan'ı da bir anlamda sahipsiz kalan eski rublelerle başbaşa bıraktı.

Aslında Kazak para otoriteleri, Rusya'da yapılan para reformuna biraz hazırlıksız yakalandı. Rusya'daki para reformunun Kazakistan'ın parasal bağımsızlığı için bir fırsat olduğunu bilmekle beraber, hükümet, Rusya ile yeni bir para birliği kurmak için hazırlıklara girişti. İlk aşamada yeni ruble alanına üyelik için, iki ülkenin para sistemlerini birleştirmeyi öngören bir anlaşma imzalandı. Mali kuruluş ve politikaların uyumlu hale getirilmesinin yanı sıra altın, döviz ve diğer likid varlıkları içine alacak şekilde ortak bir fon oluşturulması kabul edildi. Bu arada Rusya

Merkez Bankası'nın para reformuna tepki gösteren Kırgızistan, ulusal parasını tedavüle sokarak ruble bölgesinin dışına çıktı, Özbekistan da aynı yönde hazırlıklara başladı. Kırgızistan ve Özbekistan başta olmak üzere diğer cumhuriyetlerdeki eski rublelerin ülkeye hücumunu önlemek amacıyla döviz kontrolleri arttırılırken, öte yandan da enflasyonu aşağı çekmek için kredi politikaları iyice sıkılaştırıldı. Ancak yeni para birliğine hazırlık çerçevesinde Rusya Merkez Bankası'yla paralellik sağlamak üzere bankaların kanuni karşılık oranlarının düşürülmesi, piyasadaki para hacmini daha da şişirerek, trampa ticaret ve istifçiliğin yanı sıra dolarizasyon sürecini de hızlandırdı. Önceleri yeni ruble ile başabaş değerden işlem gören eski rublenin değeri, bir kaç ay içinde beş kat düştü; Ekim sonlarında yeni para birliği konusundaki görüşmelerin çıkmaza girmesiyle birlikte, iyice iğreti hale gelen güven de tamamen kayboldu.

Rusya ile yeni bir parasal birlik kurma girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Kazakistan, kendi ulusal parası Tenge'yi 15 Kasım 1993'te tedavüle çıkardı. Ancak Kazakistan da-

hil, eski Sovyetler Birliği üyesi cumhuriyetlerin hepsinde paraların değişeceği yolundaki söylenti ve spekülasyonlar çok daha önceden çıkmıştı. Kredi hacmindeki yüksek artışlara ilaveten, bu kaotik ortam ve diğer cumhuriyetlerdeki eski rublelerin Kazakistan'a hücum etmesiyle enflasyon, para reformunu önceleyen aylarda iyice hızlandı. 1993 Ocak-Temmuz döneminde ortalama

Kronik yüksek enflasyon alevini besleyen en önemli kaynak, fazlalığı yaratan faktörler yanında, gelecekteki enflasyon beklentileridir. Bu nedenle, güvenilirliği sağlamak hayati bir önem taşır.

%25 olan aylık enflasyon, Ağustos'ta bir kez daha patlayarak %40'lara ulaştı.

Kazak kreşendosu

Tenge'nin dolaşıma girmesiyle birlikte hükümet, piyasa ekonomisine geçiş sürecini hızlandırmak için devletin ekonomiye müdahalesi, özelleştirme ve fiyat liberalizasyonu konularında yeni düzenlemeler yaptı; enflasyonu aşağı çekmeye ve yeni ulusal paraya güven sağlamaya yönelik önlemleri hızla devreye soktu.

Ancak para ve kredi politikalarında yeterince disiplin oluşturulamamasının yanı sıra, güdümlü fiyatlar-

da yapılan ayarlamaların ve liberalizasyonun da etkisiyle Kasım ayı enflasyonu %56'ya fırladı. Üretimdeki düşüşlerin iyice hızlandığı ve dış ticaret bilançosunun allak bullak olduğu bu dönemde, nominal döviz kurları 1993 sonuna kadar, bir buçuk ay içinde %100'ün üzerinde arttı.

Ocak 1994'te yeni yılla birlikte hükümet, enflasyonu hızla düşürmek ve yapısal reformları gerçekleştirmek amacıyla, iddialı bir stabilizasyon programı başlattı. İmzalanan bir stand-by anlaşmasıyla IMF tarafında da onaylanan program ana hatlarıyla, özelleştirme yanında, fiyatların liberalizasyonu ile ekonomide daraltıcı önlemlere dayanmaktadır. Bütçe açığını

GSMH'nin %4'üne indirmeyi hedefleyen sıkı bütçe politikası, Kazakistan Ulusal Banka-

ENFLASYONİST GİDİŞİ!..

sı'nın ticari bankalara vereceği kredi hacmini GSMH'nın %1'i ile sınırlayan sıkı bir para politikasıyla desteklendi. Alınan bu önlemler etkisini göstermeye başladı ve %43 olan Ocak ayı enflasyonu, Şubat'ta %24'e ve daha sonra Mart'ta da %17'ye düştü.

Ancak bu arada alınan bir karar, kısa bir süre sonra istikrar yönündeki gelişmeleri rayından çıkardı. İstikrar programının ilanından bir ay sonra hükümet, gecikmiş borçlar çerçevesinde devlet işletmelerinin kredi kullanımına ilişkin bir plan kabul etti. Planın hedefi, devlet işletmelerinin birbirlerine olan gecikmiş borçlarının temizlenmesiydi. İşte bu hedef doğrultusunda Kazakistan Ulusal Bankası'nın Mart 1994'te kredi musluklarını gevşetmesi, enflasyonu frenlemek için başlatılan gayretleri de sonuçsuz bıraktı. Kazakistan Ulusal Bankası'nca gerçekleştirilen operasyon ve onun yasal dayanağı olan plan, aslında sadece iyi niyete dayanmaktaydı. Amaç, devlet işletmelerini birbirlerine olan gecikmiş borçlarından arındırarak, piyasa ekonomisindekiler gibi, kendi ayakları üzerinde duran kuruluşlar haline getirmektir. Ancak enflasyonun inişe geçtiği bir zamanda, ekonomideki olumlu havanın yarattığı iyimserliğe dayanılarak yapılan bu operasyonun maliyeti oldukça yüksek oldu. O yılki GSMH'nın %10'una ulaşan bu operasyonun çok büyük bir bölümü Kazakistan Ulusal Bankası kaynaklarından, kalanı da devlet bütçesinden karşılandı.

Ekonomiye önemli miktarlarda para enjekte edilmesi aylık enflasyonu Nisan ve Mayıs'ta %34'e yükseltti. Reel faiz %30-35 oranında negatif düzeylere indi. Yüksek orandaki parasal genişlemenin döviz piyasasında yarattığı baskı yanında, finansman imkanları artan devlet işletmelerinin de dövizle yönelmesi kurların hızla yükselmesine yol açtı. Tenge karşısında ABD doları, netleştirme operasyonunu izleyen iki ay içinde %70, Ocak-Haziran arasındaki altı aylık dönemde de yaklaşık %600 değer kazandı. Böylece Haziran 1994'te %46'ya ulaşan aylık enflasyon oranıyla, bir çeşit enflasyon-devalüasyon sarmalına girildi. Yılın ilk yarısında bütçe ve cari işlemler açıkları GSMH'nın sırasıyla %20'sine ve %13'üne ulaştı; net döviz rezervleri ancak bir aylık ithalatı karşılayacak düzeye indi.

Gecikmiş borçların temizlenmesi operasyonunun yarattığı bu çöküntü, Temmuz ayında istikrar politikasında, sıfırdan başlamak üzere, yeni bir adım atılmasına yol aç-

tı. Mali ve parasal önlemlerden oluşan karma politika, ağırlıklı olarak kamu maliyesinin iyileştirilmesi eksenine oturtulmuştu ve 1994 yılı için bütçe açığını GSMH'nın %4'üne indirmeyi hedeflemekteydi. İstikrar programının ilanı ile beraber Kazakistan Ulusal Bankası da, ciddi bir sıkı para ve kredi politikası başlattı. Faiz oranları, reel olarak pozitif düzeylere yükseltildi. Nominal döviz kurlarındaki tırmanma hız kesti. Ağustos'ta %13'e gerileyen enflasyon yeniden düşüş trendine girdi.

Bu yeni adım ile birlikte gayretler de daha çok, fiyat ve dış ticaret reformları üzerinde yoğunlaştı. Tenge'nin dolaşıma sokulmasıyla birlikte getirilmiş olan fiyat ve kâr denetimleri tamamen kaldırıldı; fiyat liberalizasyonunun hızlandırılması yanında, güdümlü fiyatlarda da önemli ölçülerde ayarlamalar yapıldı. Dış ticarete, ihracat kotaları az sayıda malı kapsayacak şekilde daraltıldı, ithal ve ihracı müsadeye tabi malların sayısı azaltıldı. Şubat 1994'te yürürlüğe giren serbest ticaret anlaşmasıyla Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan arasında gümrük vergileri kaldırıldı.

1994 sonunda, revize edilmiş programdaki hedeflere ulaşamamışsa da, yılın ikinci yarısındaki gelişmeler nispeten daha olumluydu. Aylık enflasyon tedricen azalarak yıl sonunda %10'un altına indi; Tenge'nin dış değer kayıpları Temmuz-Aralık döneminde %35'le sınırlı kalarak yavaşladı. Yılın ilk yarısında GSMH'nın %20'sine varan bütçe açığı, yıl sonu itibarıyla %7'lere çekildi. Cari işlemler açığı ise yarı yarıya azaltularak net döviz rezervleri üç aylık ithalatı karşılayacak düzeye yükseltildi.

Mali ve parasal göstergelerdeki nispi düzelmeye rağmen, 1993'te %12 olan GSMH'daki daralma, daha da artarak %25'e yükseldi. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte başlayan daralmanın 1994'te bu kadar şiddetli olmasının nedenleri, Mart ayındaki ödeme krizinin ardından yatırımların durması, enerji ve yedek parça darboğazı ve kuraklığa yol açan kötü hava koşullarıdır. En şiddetli daralma, üretimin %80 gerilediği tarım sektöründe yaşandı; bunu %50'lik düşüşle ulaşım ve inşaat, %35'le de sanayi sektörü izledi.

Yapısal reformlar ve istikrara doğru ilk adım

Ekonomideki bu daralma, yeni yılla birlikte hükümeti, stabilizasyon programına destek sağlamak amacıyla özel-

leştirme, işletmelerin yeniden yapılanması ve mali reform hedeflerine ağırlık vermeye sevketti.

1995 yılı bir dizi kurumsal düzenlemelerle başladı. Önce yüksek bütçe açığı ve işletmelerdeki mali disiplin gevşekliği nedeniyle, kamu kuruluşlarının dışarıdan alacakları kredilere daha önce verilmekte olan devlet garantisi kaldırıldı. Bütçe dışı fonlar bütçeye dahil edildi ve genel sübvansiyon uygulaması durduruldu. Mart ayında da, yabancı firma ve kuruluşlarda çalışan yerli personelin ücretleri dahil, ülke içindeki ticarete dövizle ödeme yasaklandı.

Ekonomiye dinamizm kazandırmak amacıyla özelleştirmenin kapsamı genişletildi; savunma ve stratejik alanlar dışında kalan maden, petrol, kimya ve makina sektörlerinde 40 kadar sanayi kuruluşu yabancılara açıldı. Ekonomideki tekeli yapıyı ortadan kaldırmak için büyük devlet işletmeleri parçalanarak, birbirinden bağımsız birimler oluşturuldu. Bu işletmelerin mali ve idari bakımdan güçlendirilmesi için Dünya Bankası'nın desteği ile Rehabilitasyon Bankası kuruldu.

Ekonominin yeniden yapılanmasına destek sağlamak için, mali sektördeki reform süreci hızlandırıldı. 1995 yılına kadar Kazakistan'daki bankacılık sektörü, 1991-1993 arasında kurulmuş olan 200 kadar küçük banka ile, uzmanlaşmış beş büyük devlet bankasından oluşmaktaydı. Küçük bankaların pek çoğu, Kazakistan Ulusal Bankası'ndan işletme kredileri alabilmek için devlet işletmeleri tarafından kurulmuşlardı. Varlık nedenleri mevduattan ziyade, Kazakistan Ulusal Bankası kredilerine dayanan bu bankaların faaliyetleri de, ortaklara borç verme ve kredi vadelerinin uzatılması gibi işlemlerle sınırlıydı. İşte bankalarda pay sahibi olan devlet işletmelerinin özelleştirilmesiyle birlikte, banka hisseleri de dolaylı olarak özelleştirildiğinden, devletin bu bankalardaki ağırlığı da azalmıştı.

Kararlı istikrar politikalarıyla, Kazakistan'da, ekonominin büyüme hızı 1996'da %1.1'e, bir yıl sonra da %1.8'e yükseldi. Bütçe açıklarının GSMH'ya oranı %2 düzeyine inerken, enflasyon 1996'da %29'a ve 1997'de de %11.2'ye çekildi.

Öte yandan bankacılık sektörünü devletin yörengesinden çıkarmak amacıyla, uzmanlaşmış beş büyük devlet bankası yeniden yapılandırılmıştı.

Bu mali önlemlerle birlikte, iyice sıkılaştırılan para ve kredi politikaları sonuç vermekte gecikmedi ve Şubat'ta %7 olan aylık enflasyon, Mart ayında %5, Nisan'da da %4'e düştü. Ancak Mayıs ayından itibaren ülkeye beklenmedik miktarda döviz girişiyle birlikte, ekonomideki gelişmeler, istikrar programında çizilmiş olan çerçevenin dışına çıkma eğilimi göstermeye başladı. Tahmin edilen ihracat ve yabancı sermaye girişlerinin çok üzerinde gerçekleşen bu döviz akımı, parasal düzeyde genişleme yaratarak hükümetçe saptanmış olan enflasyon hedefini tehdit eder hale geldi. Bunun üzerine nominal döviz kurlarının bir miktar yükselmesine göz yumularak, bir yandan para politikası daha da sıkılaştırılırken, öte yandan Kazakistan Ulusal Bankası'nın para ihaleleri geçici bir süre için durduruldu. Sterilizasyon önlemlerinin de yer aldığı bu uygulama, oldukça başarılı oldu ve enflasyon, Eylül 1995'te %2 seviyesine indi. Her ne kadar Ekim ve Kasım'da aylık enflasyon %4'lere çıkmışsa da, bunun ne-

deni sonbaharda güdümlü fiyatlarda yapılan ayarlamalardır. Aralık'ta aylık enflasyon tekrar %1.5'e düştü.

Ve "stabilizatsiya"

1996'da çok sayıda işletmeyi kapsayan yeni bir özelleştirme programı başlatıldı ve holdingler parçalanarak özel işletmeler haline getirildi. Gecikmiş borçların temizlenmesi operasyonundan sonra borç yükümlülüklerini yerine getiremeyen işletmelerin tasfiyesi hızlandırıldı.

Reel GSMH'daki gerileme %9'la bir yıl öncesine göre önemli ölçüde yavaşladı, harcamaların baskı altına alınması sonucu bütçe açığı GSMH'nın %3'üne indi. Hükûmete ve bankalara yönelik Kazakistan Ulusal Bankası kredileri, yıl boyunca programlananın da altında tutuldu. Dış ekonomik ilişkilerdeki gelişmeler beklenin de üzerinde bir iyileşme gösterdi: özellikle ihracattaki artışlarla cari işlemler açığı GSMH'nın %2'sine düştü, net döviz rezervleri dört aylık ithalatı karşılayacak düzeye çıktı.

1996-1997 döneminde mali ve parasal önlemlere dayanan karma uygulama devam etti. Ancak vergi toplama sisteminin henüz yeterince gelişmemesi ve bütçe harcamalarında daha fazla kısıntı yapılamaması nedeniyle, mali politikalarda etkinlik sağlanamadı ve para politikası yine ağırlıklı olarak sürdürüldü. Ayda bir yapılan Kazakistan Ulusal Bankası ihaleleri, daha sık tekrarlanarak sübvansiyonlu finansman ve doğrudan kredi tahsisleri azaltıldı. Bankalar yasasında önemli değişiklikler yapılarak özellikle asgari sermaye, kanuni karşılıklar, döviz mevduatı konularında sıkı önlemler alındı. Ayrıca, Kazakistan Ulusal Bankası'nın, bankalar üzerindeki denetimi artırıldı. Kazakistan Ulusal Bankası'nın daha bağımsız bir statüye kavuşturulmasının yanı sıra, para politikası araçlarında önemli gelişmeler sağlanarak, bütçe işlemleri ve borç yönetiminde yeni yöntemler benimsendi.

Ciddi ve kararlı, fakat gerektiğinde düzeltmeler yapılan istikrar politikaları sonucunda Kazakistan'da enflasyon tamamen kontrol altına alınarak, ekonomideki daralma eğilimi 1996'dan itibaren tersine çevrildi ve bağımsızlıktan bu yana ilk defa Reel GSMH'da bir artış gerçekleştirildi. Ekonominin büyüme hızı 1996'da %1.1, bir yıl sonra da %1.8'e yükseldi. Bütçe açıklarının GSMH'ya oranı %2 düzeyine inerken, enflasyon 1996'da %29'a ve 1997'de de %11.2'ye çekildi.

Türkiye için dersler

1970 sonlarında veya 1980'lerde istikrarsızlığa yakalanan ekonomilerin hemen hemen hepsinde enflasyon, bu ülkelerin iktisat tarihlerinde kalmıştır. Bu ülkelerin deneyimleri, Türkiye için zengin derslerle doludur.

1990'da Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından oluşan ve daha düne kadar pek çoğu hiper enflasyon yaşayan ülkelerin hemen hemen hepsi, geçiş sürecinin yarattığı ilave problemlere rağmen, ciddi ve kararlı uygulamalarla fiyat istikrarını sağladı. Bunlardan sadece bir tanesi olan ve yukarıda aktarılan Kazakistan örneği de, "bir ileri, iki geri" salınımlarıyla biri ötekinin kopyası olmaktan öteye geçemeyen hükümetler için "dersin tekrarıdır."

Hiç şüphesiz Kazakistan'ın 1992'den başlayarak üç yıl boyunca yaşadığı hiperenflasyon ile Türkiye'nin yirmi yıldır yaşadığı kronik enflasyon arasında farklar vardır. Ve yine hiç şüphe yok ki, iki tür enflasyon arasındaki fark yanında her ülkenin kendi özel koşulları, uygulanacak stabilizasyon politikalarının da farklı desenlerde olmasını gerektirir. Standart bir anti enflasyonist programın temel taşlarını oluşturan mali ve parasal önlemlere, bazen kur politikaları, bazen de gelir politikaları (ücret-fiyat dondurmaları) ilave edilmekte, gerektiğinde mali reformlarla desteklenmektedir. Enflasyonla mücadelede bunların ağırlıkları ve öncelikleri, istikrarsızlığın kökenine ve boyutuna göre değişmektedir. İster ortodoks isterse heterodoks politikalar uygulanmış olsun, eski Sovyetler Birliği üyeleri dahil pek çok ülke enflasyon batağından kendisini kurtarmış, bugün dünyada yüksek enflasyonla yaşayan sadece üç ülke kalmıştır: %103'le Sudan, %99.1'le Türkiye ve %47'yle Venezüella!

Her ülkenin ekonomik yapısı ve içinde bulunduğu koşullar çok farklı olsa da, başarılı deneyimlerden çıkarılacak çok önemli dersler vardır.

Enflasyonun gelir dağılımını bozmak, kaynak tahsisini çarpıtmak ve büyümeyi olumsuz etkilemek gibi toplumsal ve ekonomik maliyeti olduğu gibi, enflasyonu düşürmenin de bir maliyeti vardır. Her dönemde ve her ülkede enflasyonla mücadele politikaları, üretim ve istihdamda az veya çok, bir daralma pahasına başarıya ulaşmıştır. Ancak bu başarı, her şeyden önce uygulanan politikaların güvenilirliği ve toplumdaki enflasyonist beklentilerin kırılması sayesinde elde edilmiştir.

Enflasyonist beklentilerin kırılması ve güvenilirlik, özellikle, kronik yüksek enflasyon çıkmazındaki Türkiye için üzerinde dikkatle durulması gereken son derece önemli bir husustur.

Kronik yüksek enflasyon alevini besleyen en önemli kaynak, talep fazlalığı yaratan faktörler yanında ve belki de ondan daha önemlisi, gelecekteki enflasyon beklentileridir. Bu nedenle enflasyonla mücadele politikalarında güvenilirliği sağlamak, başarı için hayati bir önem taşımaktadır. Kısa vadeli bazı hesaplar uğruna kredibilitesini harcayan hükümet, enflasyonla mücadeleyi giderek daha zor hale getirerek, enflasyonu düşürmenin toplumsal ve ekonomik maliyetini arttırır. Daha önemlisi, enflasyonla mücadele adına gayri ciddi beyanların ve kararsız uygulamaların etkileri, sadece o dönemle sınırlı kalmayacak, gelecekte uygulanabilecek ciddi politikalar için de bir şüphe ve güvensizlik yaratacaktır. Uygulanan politikalar geleceğe ait beklentileri ne nispette olumlu etkilerse, enflasyonla mücadele de o nispette başarılı olacaktır. Bu nedenle hükümetlerin ve politikaların güvenilirliği, gerek süregelen enflasyonun ataletini, gerekse enflasyonla mücadelenin maliyetini potansiyel olarak etkileyen çok önemli bir unsurdur.

Anti enflasyonist bir programın güvenilirliğini belirleyen en önemli etken, para ve maliye politikalarının birbiriyle tutarlılığıdır. Bu husus, Türkiye gibi kamu borçlarının yüksek olduğu ekonomilerde daha da önem kazanmaktadır. Zira bu türlü ekonomilerde, başta iş çevreleri olmak üzere toplumun pek çok kesiminde, para otoritelerinin disiplinli bir para politikası izlemedeki kararlılığı konusunda yaygın bir şüphe vardır. Sürekli bütçe açıklarının yaşandığı ve reel faizlerin büyüme hızının da üzerinde seyrettiği bir ortamda, bu şüphe ve karamsarlık daha da belirginleşir. Enflasyonu indirmek amacıyla uygulanan sıkı para politikası, faiz oranlarını yükseltip borç yükünü iyice ağırlaştıracak ve borçlanma koşullarını daha da kötüleştirecektir. Daha sonra borçlanma dinamiklerini iyileştirmek ve borç miktarını GSMH'nın belirli bir düzeyine indirmek için geri ödemelerin yapılması ise, ileriki dönemlerde para musluklarının daha da açılmasına neden olacaktır. Eğer toplum bu muhtemel durumu daha önceden sezinleyerek enflasyon beklentilerine dahil ederse, enflasyonu düşürmek umuduyla başlatılan politika, daha

yüksek faiz ve daha yüksek enflasyona yol açacaktır. Bu nedenle destekleyici bir maliye politikası olmaksızın enflasyonu indirmek için uygulanacak sıkı para politikası, enflasyonda patlama riskini de beraberinde taşımaktadır. Bu kısır döngünün gizlediği potansiyel tehlike, özellikle merkez bankası ile hükümetin içli dışlı olduğu durumlarda daha da yüksektir. Bu kısır döngüden kurtuluşun yolu da, kamu borçlarını azaltacak bir mali konsolidasyondur.

Anti enflasyonist bir politika ne kadar güvenilir ve tutarlı olursa olsun, hükümetin kararlılığı ile desteklenmedikçe, enflasyonun inatçı niteliğini kırmak pek mümkün olmayacaktır. Başlangıçta parasal bir olgu olan enflasyon, çeşitli kesimler arasındaki gelir çekişmesi dolayısıyla kısa sürede toplumsal bir boyut kazanmaktadır. Bu süreç içinde siyasi hesaplarla yüksek taban fiyatları, yersiz ücret artışları veya endeksleme mekanizmaları gibi, nominal ücret ve fiyatlara yapışkanlık kazandıran uygulamalar enflasyonun dinamikleri haline gelmektedir. Bu nedenle hükümetin enflasyonla mücadele iradesini açıkça ortaya koyarak, toplumsal uzlaşma çerçevesi içinde, enflasyonun inatçı yapısına karşı aynı inat ve kararlılıkla uygulamayı sürdürmesi, enflasyonla mücadelede başarının "olmazsa olmaz" koşuludur.

Kararlılığın bir anlamı da, enflasyonla mücadeleyi zaman belirsizliğinden kurtararak, başlangıç tarihi de dahil, stabilizasyon takviminin topluma bildirilmesidir. Uygulamanın süresi ve hızı, kısa vadeli hesaplara göre değil, istikrarsızlığın şiddetine göre saptanmalıdır. Tedrici bir anti enflasyonist uygulamanın, şok programlara göre daha az maliyetli olabileceği düşünülebilir. Ancak unutulmamalıdır ki, bir kaç yıla yayılmış bir uygulama, sonuçların alınmasını geniş bir zaman dilimine yayacağından, başlangıçta yaratılmış olan olumlu beklentilerin tersine dönmesine ve güvenirliliğin erozyona uğramasına yol açabilecektir. Her şey bir yana, şok uygulamanın maliyeti, uzun yıllardan beri süregelen yüksek enflasyonun birikmiş faturalarından herhalde hiç de fazla olmayacaktır.

Prof. Dr. Cevdet Erdost

Hacettepe Üniversitesi İktisat Bölüm Başkanı
Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından üniversiteden alınan bir izinle,
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nı temsilen Eylül 1993 - Ocak 1996 tarihleri arasında 2.5 yıl süreyle Kazakistan Cumhuriyeti Maliye Bakanı'na ekonomi danışmanlığı yapmıştır.

Enflasyonun Türkiye serüveni üzerine bir fantazi denemesi

Sergüzeşt-i enflasyon

Osman Ulagay

1950'li yıllarda İstanbul sokaklarında boy gösteren Amerikan otomobillerinin markalarını ezberlemeye çalışan kısa pantolonlu çocuğun, hali vakti yerinde insanların oturduğu mahallelerde bile bir milyonere rastlaması pek kolay değildi. Hedefinin "her mahallede bir milyoner yaratmak" olduğunu söyleyen dönemin başbakanı da 1990'larda her Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının cebinde milyonluk banknotlar taşıyacağını herhalde hiç aklından geçirmemişti.

Her Türk'ün bir milyoner olmasını sağlayan bu "mucize"yi yaratan kahramanın adı "enflasyon"du. Zaman zaman "canavar" diye de anılan ama artık daha çok bir dinozoru andıran kahramanımızın yeryüzündeki son sığınaklarından biri olan bu ülkede, herkesin milyonerlik mutluluğunu tatması, onun, yani enflasyonun nelere kadir olduğunu dosta düşmana gösteriyordu.

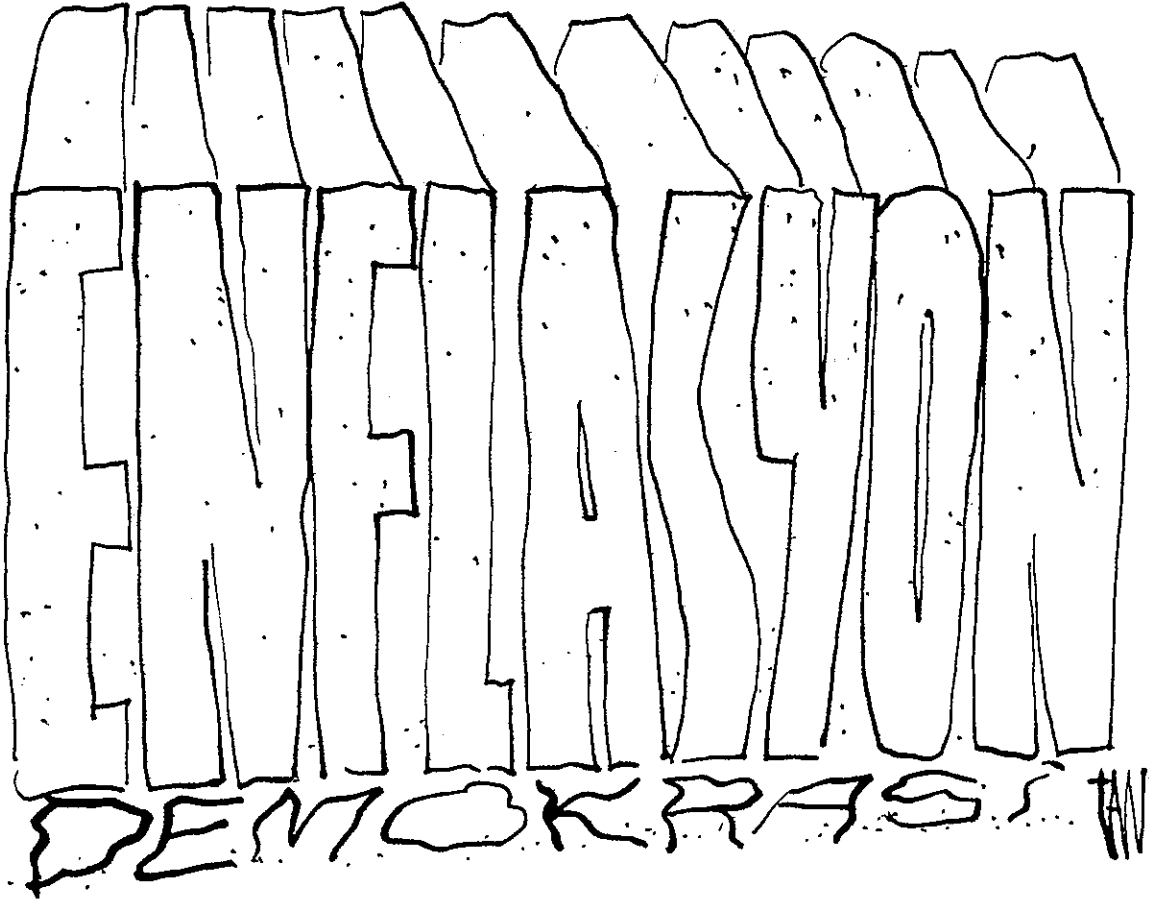
Savaş yılları ve sonrası

Kahramanımız, Cumhuriyet Türkiye'sindeki ilk büyük gövde gösterisini 2. Dünya Savaşı'nın kıtlık yılları sırasında yapmış, yıllık fiyat artışları 1942'de % 90'ları, 1943'de %70'leri gördükten sonra 1954'e kadar çift haneli rakamlara erişememişti. 1956'dan itibaren çift haneli rakamlara alışan enflasyonun 1959'da %20'ye ulaşması ve dört yıllık toplam fiyat artışının %90'ı aşması,

her mahallede bir milyoner yaratmak isteyen başbakanın, başını yiyen nedenlerden biri olmuştu.

Türkiye'de "pılavdan önce plan" anlayışının ağır bastığı 1960-70 dönemi, kahramanımızın güncesi-ne "karanlık yıllar" olarak geçmiş, bu dönemdeki ortalama yıllık fiyat artışı %5 dolaylarında kalmıştı. Kahramanımız 1970'li yıllarda bunun acısını çıkartacak ve dönemin sonunda iyice şahlanarak 1980'de ilk kez küçük haneli rakamlara tırmanma başarısını gösterecekti.

Çalışma ortamı ve enflasyon

Türkiye, 27 Mayıs 1960 durağına fiyat artışlarının dört yılda %90'ları aştığı bir ortamda girmiş, 12 Eylül durağına ise fiyatların tek bir yılda %100'den fazla arttığı 1980'de gelinmişti. Kahramanımız toplumun çatışma ortamına sürüklendiği dönemlerde kendini gösteriyor ve zaferini giderek daha yükseklerde kutlamaya alışıyordu.

Aslında bu hiç de şaşırtıcı değil. Kahramanımızın dünya tarihindeki inişli serüvenine bakıldığında savaş dönemlerinin ve çatışma ortamlarının enflasyonu azdırdığı ve kahramanımızın bu ortamlarda bütün heybetiyle boy gösterdiği görülüyor. Napolyon savaşlarından 1. ve 2. Dünya Savaşları sonrası ve günümüze dek uzanan pek çok örnek, enflasyonun (ve onun azgın biçimi olan hiperenflasyonun) savaş ve çatışma ortamlarını ne kadar sevdiğini ortaya koyuyor.

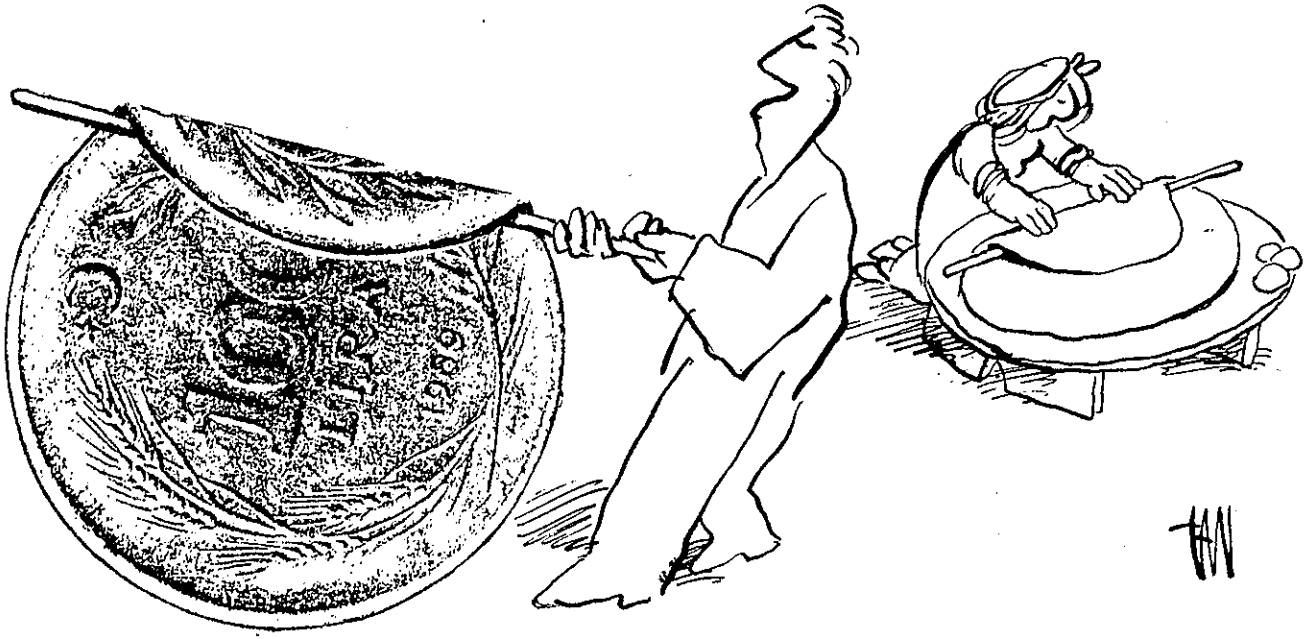
Banknot matbaasının sırrı

Enflasyon, savaş ve çatışma ortamlarında havasını buluyor, serpilip yükseliyor ama sonuçta onu yaratan ve besleyen şey para, daha doğrusu karşılıksız basılan para. 1. ve 2. Dünya Savaşı sonrasında tarihin kaydettiği en ünlü hipe-

renflasyonlardan birini yaşayan Almanya'da, 1920'de 40 mark olan bir ABD dolarının değerinin 4.2 trilyon marka kadar yükseldiği 1923 yılında ülkenin dört bir yanında 24 saat çalışan 1,783 banknot matbaası sisteme para yetiştirmeye çalışıyordu. Almanya'nın azgın hiperenflasyonla boğuştuğu 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, hiç bir döneminde Almanya'daki gibi bir para basma çılgınlığı yaşamadı ama, banknot matbaasının politikacılara çekici geldiği dönemler oldu.

1980'lere üç haneli enflasyonla girilmesini öncelikle "para-kredi musluklarının laçka olmasına" bağlayanlar da hayli fazlaydı. Bunun yanı sıra KİT açıklarının büyümesi, ücretlerin aşırı yüksekliği, iç talebin pompalanması, petrol fiyatlarının artması, ülkenin bir döviz darboğazına girmesi ve çeşitli mallarda kıtlıkların başgöstermesi gibi nedenlerden de söz ediliyordu. Bu arada devletin "piyasayı başıboş bırakmasını" aşırı fiyat artışlarının önemli bir nedeni olarak görenler ve "fahiş zam yapanları sallandırmaktan" söz edenler de yok değildi.

"Enflasyon yangınına söndürmek" amacıyla alınan ünlü 24 Ocak kararları 12 Eylül ortamında ödünsüz uygulanınca, 1980'de %100'ü aşmış olan enflasyo-

nun hızla gerilediği, 1981'de %30'lara, 1982'de %20'lere indiği görüldü. Bir ölçü parasal disiplin, bir ölçü zoraki özveri ve yeterli dozda "acı ilaç" kahramanımızın sinmesine yetmişti.

"Ortadirek" ve eğlenceli yıllar

Kahramanımızın Türkiye'deki serüveninde en eğlenceli dönem, 12 Eylül'e veda etme zamanı geldiğinde başladı. 1983 yılında yeniden çok partili siyasal yaşama geçirirken kurulan yeni bir parti, programını, "ortadirek" kavramına dayandırıyor, toplumun büyük bir bölümünü oluşturan "ortadirek" in kurtuluşu için enflasyonun tek haneli rakamlara inmesinin şart olduğunu açıklıyordu.

Bu, kahramanımız için hiç de eğlenceli bir haber değildi. "Ortadirek" ve "enflasyonla mücadele" diye tutturan partinin kurucusunun 1980-82 döneminde enflasyonu sindiren operasyonun yönetmeni olması da kahramanımızın kaygılarını arttırıyordu. Kendilerini "ortadirek" mensubu sayan işçisi, memuru, dulu, emeklisi, pahalılıktan kurtulma umuduyla "ortadirek" lafını çıkartan partiye oy verince, durum büsbütün ciddiyet kazandı. Kahramanımız, Türkiye'den kovulma korkusuyla yaşamaya başladı.

Ancak çok geçmeden bu kaygılarının yersiz olduğunu görecektik, yeni iktidarla uyum içinde bir arada yaşamın o kadar da zor olmadığını anlayacaktı. Enflasyonu düşürmeye ve dolayısıyla "ortadireği kurtarmaya" memur edilen bir bakanın, "enflasyonu ortadirek az-

dırıyor" diye açıklamalar yapması, kahramanımızın içini iyice rahatlatmıştı.

Durum gerçekten ilginçti. Hükümet, sözde "ortadirek kurtulsun" diye enflasyonu düşürmeye çalışıyordu ama, bu çabalarında pek de başarılı olamayan bakana göre, o "ortadirek" evinde oturup kurtarılmayı bekleyeceğine bol para harcayarak enflasyonu azdırıyordu. Bu durumda bütün sorumluluk "ortadireğe" aitti ve hükümetin de enflasyonla birlikte yaşamaya alışmaması için hiç bir neden kalmamıştı. Gerçi başbakanın ya da bazı bakanların arada bir kahramanımıza karşı gösterişli çıkışlar yaptıkları, onu "yedi başlı canavar"a benzettikleri, "başı mutlaka ezilecek" diye celallendikleri oluyordu ama, bütün bu caka gösteriler deneyimli kahramanımız için bir eğlence vesilesi olmaktan öteye gidemiyordu.

Dinozorun tesellisi

Enflasyonun ülkeden kovulması için en büyük fırsat 1986'da kaçırıldı. Petrol ve ithal girdi fiyatlarının hızla düştüğü 1986 yılında biraz kararlı davranılsaydı Türkiye'de enflasyonun on yıldan beri ilk kez %20'nin altına çekilmesi mümkün olabilecek ve kahramanımızın morali iyice bozulacaktı. Ne yazık ki bu fırsat kullanılmadı, "halkımız nasıl olsa enflasyona alıştı" anlayışıyla, öncelik altyapı yatırımlarına verince bizim dinozor gene paçayı kurtardı.

Öykünün bundan sonrası daha da eğlenceliydi. Hükümetler değişiyor, ekonomiden sorumlu bakanlar gidip

geliyor ama kahramanımızı eğlendiren oyun sürüyordu. Sebze-meyve fiyatlarının düştüğü yaz aylarında fiyat artışları düşük çıkınca yetkili bakanlar basını toplayıp "işte, bakın enflasyon düşüyor" diye açıklama yapıyor, KİT zamlarının ertelendiği dönemlerde de benzer bir enflasyon iyimserliği pompalanıyordu.

Türkiye'deki enflasyonun her şeyden önce beklentilerle ilgili olduğu aslında kayda değer bir saptamaydı ama enflasyonun düşmeye başladığı yolundaki dayanıksız üfürmelerin beklentileri olumlu etkilediğini söylemek zordu. Yetkililerin enflasyon kehaneti hiç bir zaman tutmadığı için artık kimse bunları ciddiye almıyordu.

Bu ortamda enflasyon, önce %50-60'larda, daha sonra %70-80'lerde kendini daha ferah hissedeceği platolara taşıdı. Üç haneli mutluluğu yeniden tadıp %150'lere kadar tırmanması için gerekli şartları ise 1994'de buldu. Daha önce çöşkulu tırmanışlar yaşadığı ülkelerden birer birer kovulan ve yaşam alanı giderek daralan bir dinozora dönüşen enflasyon, tek teselliyi Türk misafirperverliğinde buluyor, 1998'de bir kez daha üç haneli rakamları yakalamanın mutluluğunu tadıyordu.

Reform da reform

Dinozorumuzu en iyi oyalayan ve eğlendiren konulardan biri de Türkiye'deki politikacıların reformdan söz etme tutkusuydu. Her alanda sürekli olarak reformdan söz ediliyor, reformculukta kimse diğerinden geri kalmak istemiyordu. En çok sözü edilen reformların başında vergi reformu geliyor, her lider ve her parti verginin kutsallığından, vergi adaletiden, verginin tabana yayılması gerektiğinden dem vuruyordu.

1985 sonrasında vergi reformu yandaşlarını kıskandıracak ölçüde sık gündeme gelen bir diğer konu özelleştirme idi. Sanki halkımız "özelleştirme" deyimini olumsuz bir emir olarak algılamış ve en özelleştirmeci geçi-nen hükümetler bile sonunda bu

emre uymak zorunda kalmıştı. İlginç olan, bizim özelleştirme edebiyatında üstatlaşmaya başladığımız dönemde bu deyim henüz ağızına bile almamış olan ülkelerin çoğunun özelleştirmede bizi fersah fersah geride bırakmalarıydı. Sosyal güvenlik reformu, idari reform, finans kesimi reformu sıkça söz edilen diğer reformlardan bazılarıydı. Bu reformların hep lafta kalması kahramanımızı rahatlatıyor, reform edebiyatının parlak örneklerini keyifle izliyordu.

Komik ekonomistler

"Enflasyonun son anayurdu" olarak anılmaya aday görünen Türkiye'de bu garip olaylar yaşanırken, en komik duruma düşenler ise enflasyonun zararları konusunda vaaz vermekten bir türlü vazgeçmeyen bazı ekonomi yazarları ve onlara kanak bazı işadamlarıydı. Enflasyon her taraftan kovulurken ülkelerinde hala üç haneli enflasyonla yaşamının utancını taşıyan bu zavallılar, akılları sıra, aklın yolunu göstermeye çalışıyor, birbirini izleyen hükümetlere, "her şeyden önce kamu açıklarını kapatın" ya da "şu yapısal reformları artık yapın" türünden hiçbir işe yaramayan tavsiyelerde bulunuyorlardı. İkide bir, "sosyal patlama tehlikesi" gibi ürkütücü olasılıklardan söz edip moral bozmaya çalışıyorlardı.

Boşuna kendilerin helak etmesinler, kafalarını enflasyona takmasınlar. Kayıt içi, kayıt dışı derken gül gibi büyüyen bir ekonomimiz, enflasyonla yaşamaya alışmış bir halkımız ve son umut olarak Türk konukseverliğine sığınmış bir enflasyonumuz var. Hiç bir alanda yakalayamadığımız dünya şampiyonluğunu belki enflasyonda yakalayacağız. Kimsenin bu başarımızı engellemeye hakkı yok. Siz siz olun, böyle işlere kalkışıp komik duruma düşmeyin.

Osman Ulagay
Yazar-Gazeteci

Nereden...

İletişim Turkcell'le değişti.

Turkcell'le tanıştık ve yeni bir hayata başladık. Özgürce, çağdaş ve kaliteli iletişim kurduk. 4 yılda Turkcell'le her şey değişti. Deęiřmeye devam edecek.

Nereye...

TURKCELL

Türkiye'nin güvenilir, lider GSM operatörü

**TURKCELL'LE
İLETİŞİM
DÖRT YASINDA**

Türkiye'de sanayileşme deneyimi

Ahmet Haşim Köse
Ahmet Öncü

Bu çalışma, "Anadolu sanayi"nin genel yapısal özelliklerine ilişkin gözlemler oluşturmayı ve bu gözlemlere dayanarak Türkiye'nin sanayileşme deneyimi hakkında ipuçları sunmayı amaçlıyor. Çalışma, TMMOB 1997 Sanayi Kongresi için hazırlanmış olan veri seti üzerine temelleniyor. Söz konusu veri seti, Anadolu sanayi olarak adlandırılan oluşumun simgeleri sayılabilecek dört kentte (Gaziantep, Denizli, Konya ve Edirne) "işveren ve üst düzey yöneticiler"le yapılan 590 adet anketten oluşuyor.⁽¹⁾ Bu yazıda, sözkonusu kentler arasındaki farklılıklar dikkate alınarak ve toplumda ortaya çıkan eğilimler üzerinde duruluyor.

Bu çerçevede yazı iki ana blokta kurgulanıyor: İlk bölümde, Türkiye İmalat Sanayii'nin genel yapısal özellikleri sunularak, örneklem planı tanıtılıyor ve ardından Anadolu sanayii olarak adlandırılan oluşum, makro düzeyde tanımlanıyor. İkinci bölümde ise, işletmelerin genel yapısal özellikleri, teknolojik yapıları, çalışanların özellikleri gibi temel alanlarda, araştırmanın Anadolu sanayiine ilişkin olgusal gözlemleri sunuluyor.

Türkiye imalat sanayiinin genel özellikleri ve örneklem yapısı

1994 yılı verileri dikkate alındığında Türkiye imalat sanayii ulusal gelirin yaklaşık %22'sini, toplam istihdamın ise %15'ini oluşturuyor. Bu yapı, büyük ölçüde küçük

işletmelerin egemen olduğu bir niteliğe sahiptir. Küçük işletmelerin toplam işletmeler içindeki payı %95, kayıtlı çalışanların içindeki payı ise %35 düzeyindedir. Yığın olarak bu tür bir büyüklüğe sahip olan bu kütle, imalat sanayii toplam katma değerinin ise ancak %6'sını üretebilmektedir. Küçük işletmeciliğin egemen olduğu alt sektörler, Türkiye ekonomisinin geleneksel sektörleri olarak adlandırılan gıda, içki, tütün (32); dokuma, giyim eşyası, deri (33); orman ürünleri (34) ve metal eşya (38) sanayileridir.

Bu dört sektör, birlikte, imalat sanayii işyerlerinin %88'ini, istihdamını %78'ini, katma değerini ise %54'ünü oluşturuyor. Bu özellikleri dikkate alındığında, Türkiye imalat sanayini konuşmak büyük ölçüde bu dört sektörü konuşmak anlamına gelir. Sözkonusu sektörler, Türkiye

Tablo I
Geleneksel Sektörlerin Türkiye İmalat Sanayiindeki Yeri

	İşyeri	İstihdam	Katma Değer
(32) Dokuma, Giyim	28,1	28,6	17,7
(33) Orman Ürünleri	23,9	9,4	1,8
(38) Metal Eşya	23,0	22,1	19,4
(31) Gıda, İçki	12,9	17,9	15,1
Toplam	88,0	77,9	54,0

sanayiinin geleneksel sanayi kentleri dışında kalan, Anadolu sanayii oluşumu içinde belirleyici öneme sahipler. 1994 yılı dikkate alındığında, Anadolu sanayii içinde bu sektörler toplam işletmelerin ve katma değerın yaklaşık %75'ini, çalışanların ise %78'ini içeriyorlar.

Çalışmanın örneklem planı bu temel yapıyı yansıtacak şekilde, sözkonusu sektörlerin araştırmanın kapsamına giren kentlerin imalat sanayileri içindeki payları ve bu kentlerdeki işletme ölçeklerinin dağılımı dikkate alınarak oluşturuldu. Buna göre, toplam örneğin %34'ü metal eşya; %34'ü dokuma; %18'i orman ürünleri ve %14'ü de gıda sanayiinden derlendi. İşletme ölçeğine göre bakıldığında ise, toplam örneğin %74'ü 1-49; %13'ü 50-149; %6 150-249; %4'ü 250-499 ve %3'ü ise 500 ve daha çok kişi çalıştıran işletmeleri kapsıyor.⁽²⁾

Araştırmamızın olgusal bulgularına geçmeden önce Anadolu sanayinin söylendiği gibi önemli bir atılım içinde olup olmadığı sorusuna, sözkonusu oluşumun Türkiye imalat sanayii içindeki yerine bakarak yanıt aramak aydınlatıcı olacaktır. Tablo 2 Anadolu sanayinin Türkiye imalat sanayindeki payında ortaya çıkan değişimi sergiliyor. İzleneceği gibi, 1980'li yıllarla karşılaştırıldığında, bu oluşumun Türkiye sanayinin kentsel dağılımı üzerinde önemli bir değişime yol açmadığı görülüyor. 1980'li yıllarda toplam imalat sanayii işletmelerinin yaklaşık %6'sını, çalışanların %5'ini, katma değerın %3'ünü üreten bu kentsel oluşum; 1994 yılı değerleri ile karşılaştırıldığında, Türkiye imalat sanayinin kentsel dağılımında yapısal bir değişimin ortaya çıkmadığı; başka bir deyişle, Anadolu sanayi olarak adlandırılan oluşumun Türkiye sanayii içindeki göreli payında önemli bir değişimin olmadığı gözleniyor.

Anadolu sanayiinin

örgütlenme tarzı ve örgütsel yapılanması

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın bulgularından

hareketle, kısaca Anadolu işletmeciliğinin sorunlu ve daha çok sanayi toplumu öncesi bir nitelik arz eden genel örgütlenme tarzını ve yapısını belirli yanlarıyla ortaya çıkarmaya çalışacağız. Bu yapının en belirgin özelliklerinden bir tanesi, düşük işletme sermayesiyle kurulmuş ve tek kişi ya da aynı aileden gelen ortakların mülkünde bulunan işletmelerden oluşmasıdır. Toplumbilimsel yazında "aile işletmeciliği" olarak adlandırılan bu tür şirketler örneklemimiz içinde %80'ler düzeyinde bir çoğunluğu temsil ediyor. Ayrıca, bu özelliğin yalnızca küçük işletmelerle sınırlı olmayıp; bütün işletme ölçeklerinde geçerli olduğu gözlenmektedir. (Şekil 1) Bu anlamda, Anadolu imalat sanayiini aileler temelinde örgütlenmiş bir sosyo-ekonomik sistem olarak düşünmek mümkün. Bu yapının doğal sonucu olarak işletmelerin yönetim, örgütlenme, üretim ve pazarlama alanlarına yönelik karar süreçleri, işverenin tekelinde. Şekil 2'den de izlenebileceği gibi bir bütün olarak söz konusu işletmelerde ücretli yönetici kullanımı son derece düşük. Bu oran, 250 ve üstü kişi çalıştıran, örgütsel formelleşmenin gelişmiş olması beklenen büyük ölçekli işletmelerde ancak %30'lar düzeyinde. Tek başına karar alma konumunda olan işverenlerin ancak %15 oranındaki bir azınlığı yüksek eğitilmiş olup, yaklaşık % 97'sinin erkek olduğu ortaya çıkıyor. (Şekil 3)

Örnekleme giren işletmelerin %75'ine varan büyük bir çoğunluğunun işletme içi işbölümünü tasarlayıp, formelleşmeyi gerçekleştiremedikleri gözlenmektedir. Sözkonusu işletmeler çalışanların iş tanımlarını, görev, yetki ve sorumluluklarını belirleyip, standart bir hale getirememiş; başka bir deyişle kurumsallaşamamışlardır.

Bu, kitle dış kaynak kullanım olanakları açısından değerlendirildiğinde ise, kredi kullanan işletmelerin toplam işletmelerin, ancak %50'si düzeyinde olduğu görülür. Küçük işletmeler dikkate alındığında, kamu ve özel bankalardan kredi kullanımının, orta ve büyük ölçekteki işletmelere kıyasla daha düşük olduğu; bu işletmelerin yaklaşık %46'ya varan bir kesiminin ancak informal kanallardan (aile, arkadaş, esnaf, vb.) dış kaynak temin edebildikleri ortaya çıkıyor. (Şekil 4)

Anadolu işletmeciliğinin ülkemizde öne çıkarılarak popülerleşmesi, dünya ekonomisinde yeni oluşumların meydana geldiği bir dönemle örtüşüyor. Küreselleşme

Tablo 2

Anadolu Sanayiinin Türkiye İmalat Sanayii İçindeki Yeri

Yıllar	İşyeri Sayısı	Çalışanlar	Katma Değer
1980	5,93	5,24	3,39
1985	6,48	6,12	2,95
1994	7,38	6,69	3,97

sözcüğü ile özetlenen gelişme sonucunda, ulusal pazarlar temel referans noktaları olmaktan çıkmış; dünya pazarları için üretim yapmak işletme hedefleri açısından önemli bir yere ulaşmıştır. Bu durumun Anadolu imalat sanayii işletmeleri için geçerliliğine bakıldığında ortaya çıkan eğilim, beklenenin aksine köklü bir yapısal değişimin varlığına işaret etmiyor. Örneklemimizdeki işletmelerin yaklaşık %90 oranında bir çoğunluğu yurtiçi pazar için üretim yapıyor; yalnızca %14'ü öncelikle dış pazarlar için üretim yapmayı temel üretim yönelimi olarak seçiyor.

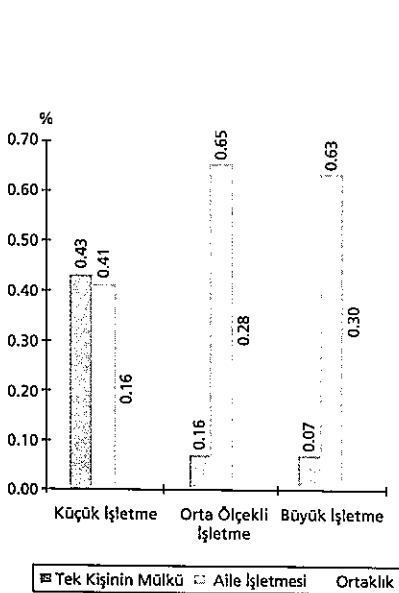
Teknolojinin bir ögesi olarak makina donanımının, Anadolu imalat sanayii işletmelerinin rekabet gücünü kısıtlayan önemli bir etken olduğu ortaya çıkıyor. Ölçeğe göre işletmelerin en önemli makinalarını elde etme kanallarına bakıldığında, küçük işletmelerin % 55'e varan bir kesiminin en önemli makinalarını yurtiçi kanallardan elde ettiği, orta ve büyük ölçekli işletmelerde ise bu oranın %10'lara düştüğü, ithal makina kullanımının ise arttığı görülüyor. (Şekil 5) Sektörel düzeyde bakıldığında

ithal makina kullanımının ağırlıkla dokuma sanayiinde (%89); yurtiçi kaynaklı makina kullanımının ise orman ürünleri sanayiinde (%89) ortaya çıktığı gözlenmektedir. Şekil 6'dan da izlenebileceği gibi işletmelerin özgün/kendi tasarımlarından oluşan makina kullanım oranları ise son derece düşük olup, bu oran gıda ve metal sanayilerinde ancak %7-8'ler düzeyindedir.

Ölçeğe ve sektörler göre ortaya çıkan bu belirgin farklılık, işletmelerin yurtdışı pazarlarda rekabet edebilme güçlerine ilişkin öngörülerine de yansıyor. Küçük işletmelerin ancak %28'i yurtdışı pazarlarda rekabet edilecek bir güce sahip olduklarını belirtirken; bu inanca sahip işletmelerin oranı, orta ölçekte %71'e ve büyük ölçekte %88'e çıkıyor. Benzer şekilde, ithal makina girdisinin yüksek olduğu dokuma ve tekstil sektöründe yurtdışı piyasalarda rekabet edebileceklerine inanan işletmelerin oranı %60'lar düzeyindeyken, bu oran ağırlıkla, yerli makinalar kullanan orman ürünleri sektöründe %16; gıda %21 ve metal eşya sektörlerinde %32 düzeylerine düşüyor. (Şekil 7) Bu açıdan bir başka gözlem ise yurtiçi

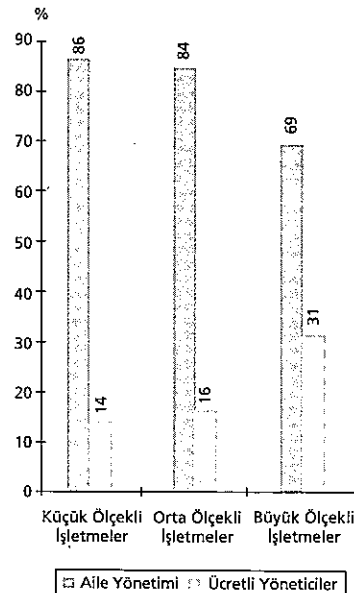
Şekil 1

Mülkiyet Yapılarına Göre İşletmelerin Dağılımı

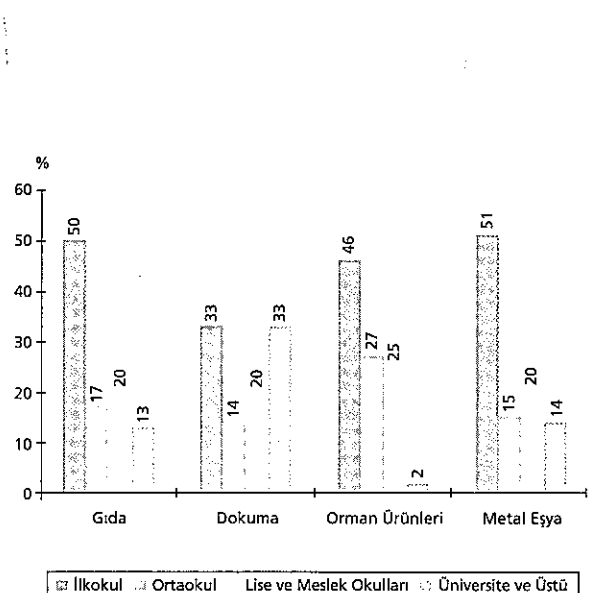
Şekil 2

Ölçeğe Göre İşletme Yönetim Biçiminin Dağılımı

Şekil 3

Sektörel Düzeyde İşverenlerin Eğitim Dağılımı

pazara yönelik üretim yapan sektörlerdeki kapasite kullanım oranlarının düşük oluşudur. İşletmelerin etkin kapasite kullanım oranlarının en yaygın olduğu sektör %50 ile dokuma sanayii olup, bu sorunun en belirgin hissedildiği sektör ise gıda sanayiidir. (%30) (Şekil 8)

Anadolu imalat sanayiinin makina donanımındaki yetersizlikleri, işgücünün nitelikleri ve istihdam ediliş biçimleri ile birlikte değerlendirildiğinde, bu oluşumda egemen olan iş süreçlerinin özellikleri hakkında bazı temel öngörülerde bulunmamız mümkün olabilmektedir. Şekil 9'dan da izlenebileceği gibi, bütün sektörlerde niteliksiz işgücü kullanımı yaygındır. Bu eğilimin en belirgin olduğu sektör, yurtdışı rekabet gücünün görece olarak en düşük olduğu gıda (%83) sektörüdür. Kadın işgücü açısından bakıldığında ise niteliksizleşme tüm sektörlerde daha belirgin olarak kendisini göstermektedir. Bu bulguyu güçlendiren bir başka gözlem ise, işgücünün eğitim bileşimindeki düşük eğitimsizliğin yaygınlığıdır. Sekiz yıllık temel ilköğretim referans alındığında, bu eğitim düzeyine sahip olan çalışanlar tüm sektörlerde %90'lar dü-

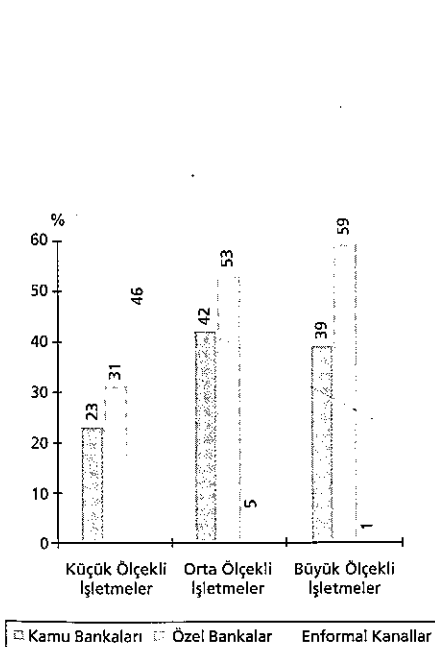
zeyindedir. (Şekil 10) Üniversite mezunu çalışanlar ise ancak %0,1 ile %2 arasında değişmektedir. İşgücü kullanımını açısından ortaya çıkan bir başka gözlem ise çocuk işgücü kullanımının yaygınlığıdır. Örneğe giren tüm işletmelerin, yaklaşık olarak %40'ının 15 yaşın altında çocuk emeği kullandıkları dikkat çekmektedir.

Bu türden bir işgücü kullanım kompozisyonu, işgücünün örgütlenme düzeyleri ile birlikte düşünüldüğünde, Anadolu sanayiinde çalışanların ekonomik ve sosyal konumları hakkında bazı genellemeler yapılabilmektedir. Sendikalaşma düzeylerinin son derece düşük (%3-11) olduğu bu yapıda, ücretlendirme sistemleri ağırlıklı "piyasa" olarak adlandırılan ve büyük bir olasılıkla asgari ücretin altında belirlenen bir fiyatlamaya ile gerçekleşmektedir. (Şekil 11, 12) Özetle, bu bulgular Anadolu sanayiinin temellendiği ekonomik gücün ardında büyük ölçüde düşük ücretli, "marjinal/kayıtdışı" işgücü kullanımını olduğu şeklindeki görüşleri destekler niteliktedir.

Ürün temelinde Anadolu sanayii işletmelerine bakıldığında, nihai mal üretiminin gıda (%93) ve orman

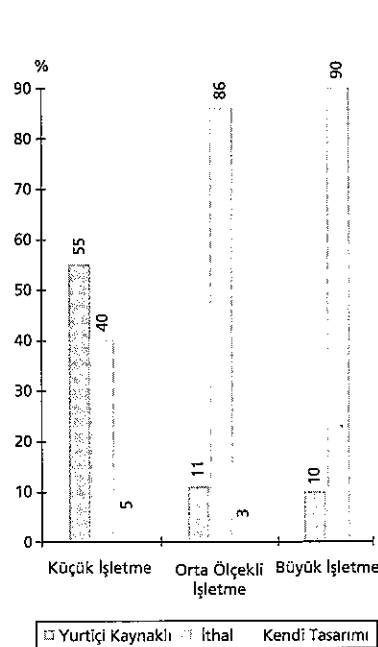
Şekil 4

Kredi Kullanımının Kaynaklarına Göre Dağılımı

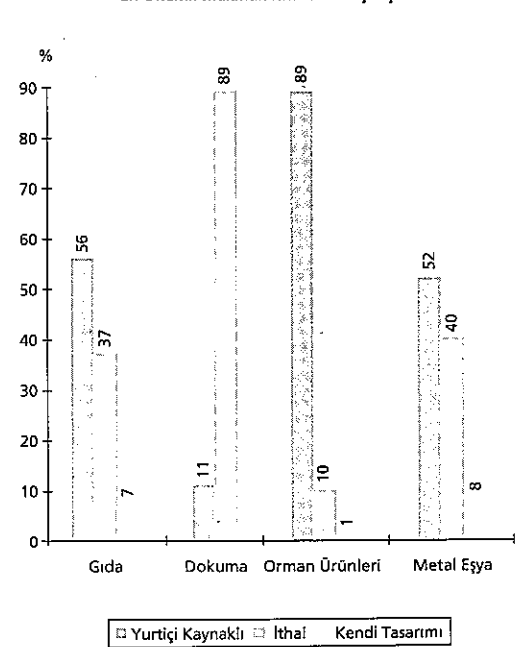
Şekil 5

İşletmelerin En Önemli Makinalarını Edinme Kanalları

Şekil 6

Sektörlere Göre İşletmelerin En Önemli Makinalarını Elde Ediş Biçimleri

ürünleri (%93) sanayilerinde yoğunlaştığı; ara mali üretiminin ise dokuma (%48) ve metal eşya (%39) sanayilerinde önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Ara mali üretim payının yüksek olduğu dokuma ve metal eşya sanayileri aynı zamanda fason üretim ilişkilerinin en yaygın olduğu sektörlerdir.

Sahip oldukları teknolojik özellikler açısından değerlendirildiğinde ise, zanaat tipi üretimin küçük ölçekli işletmelerdeki yaygınlığı (%52) dikkat çekmektedir. Orta ve büyük ölçekli işletmelerde ise "fabrika türü" teknolojik yapı olarak tanımlanabilecek bant sistemi ve bağımlı takım çalışmalarının yoğunlaştığı; esnek üretim sisteminin ise %30'lar düzeyinde kaldığı görülmektedir. Teknolojik yapıların sektörel düzeydeki ayrımına bakıldığında, zanaat tipi üretimin dokuma hariç tüm sektörlerde hakim olduğu ortaya çıkmaktadır. Dokuma sektöründe ise, ölçek ekonomilerinin önemli olduğu fabrika türü yapılar ile ürün farklılaşmasının öne çıktığı esnek üretim sistemlerinin yaygınlaştığı izlenmektedir.

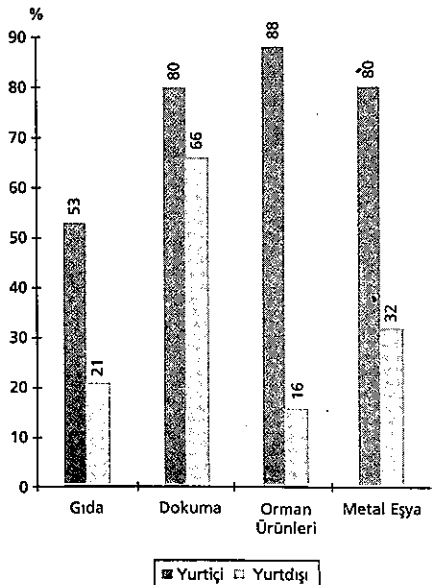
Sonuç

Küçük işletmeciliği konu edinen yazın, bu işletmelerin sahip oldukları çeşitli özellikleri değerlendirerek, bu oluşumların özellikle gelişmekte olan ülkelerin büyüme performansları üzerinde dinamik katkılarının olabileceğine işaret etmektedir. Bu açıdan, küçük işletmelerin değişen piyasa koşullarına hızla uyum sağlayabilmeleri, bürokratik olmayan/organik örgütsel yapılarının karar süreçlerinde sağladığı esneklikler, organizasyon içi iletişim kolaylıkları, risk almaktan çekinmeyen girişimci özellikleri öne çıkarılarak; söz konusu işletmelerin ekonomik ve sosyal kalkınma süreçlerinin etkin aktörleri oldukları öne sürülmektedir.

Araştırmanın sonuçlarına bu çerçevede yaklaşıldığında, Anadolu imalat sanayiinin sahip olduğu genel özelliklerin öne sürülen önermeleri sağlamakta henüz yetersiz kaldığı görülmekte ve bu bağlamda sözkonusu oluşumun bir kalkınma aktörü olarak değerlendirilmesinin kuşku taşıyabileceği ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, yazıda değinildiği gibi, Anadolu sanayii olarak

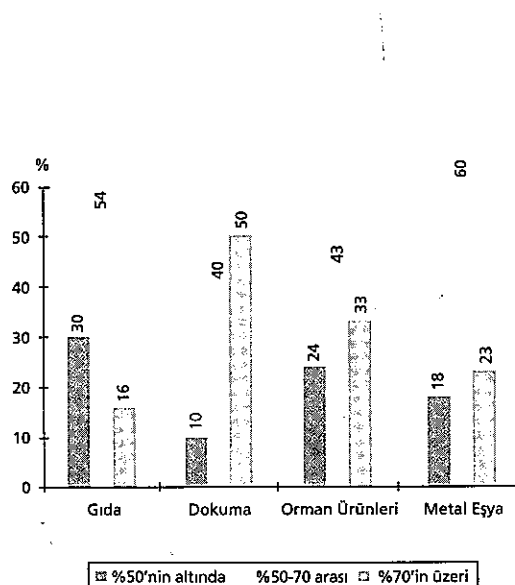
Şekil 7

Sahip Olunan Teknolojinin Yurtiçi ve Yurtdışı Rekabet Gücü

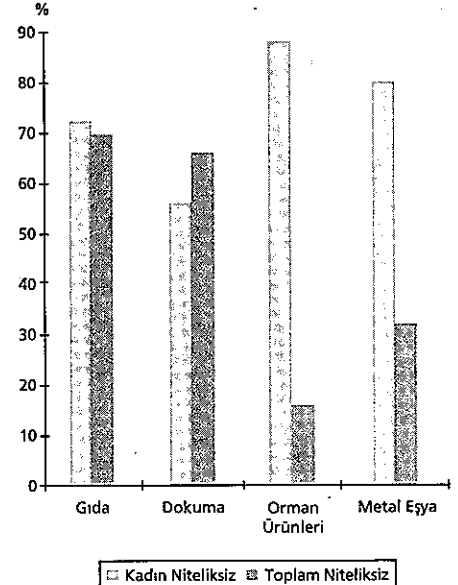
Şekil 8

Kapasite Kullanımının Sektörel Dağılımı

Şekil 9

Niteliksiz İşgücü Kullanımının Sektörel Dağılımı

adlandırılan kentsel oluşum, Türkiye sanayileşme deneyiminde bir tür dönüm noktası sayılabilecek olan 1980'li yıllardan günümüze, toplam sanayi içindeki göreceli konumunda yapısal bir değişim olarak adlandırılabilir. Bu olgu, tek başına Anadolu sanayii olarak adlandırılan gelişimin, gerçekte söylendiği ölçüde büyük bir oluşuma denk düşmediğini ortaya koymaktadır. Elbette bu türden bir tespit, Anadolu sanayiinde tekil olarak başarılı işletmelerin varlığını yadsımamaktadır. Ancak bir sanayi coğrafyası olarak düşünüldüğünde, bu tespit, Anadolu imalat sanayiinin ulusal kalkınma sürecinde öne çıkmış bir mekan olarak varolduğunu söylemeye yeterli değildir.

Diğer taraftan araştırmanın sonuçlarına toplu halde bakıldığında, ortaya çıkan tablo, Anadolu sanayiinin niteliksiz işgücü kullanımının yaygın olduğu, makina donanım ve teknolojik uyum açısından önemli sorunların var olduğu, örgütsel düzenlenme sorunlarının yaşandığı, büyük ölçüde aile işletmelerinin oluşturduğu "hedefsiz" bir kitle görünümünde olduğunu or-

taya koymaktadır. Bu yapının bir kalkınma ögesi ve sözkonusu kuruluşların ulusal kalkınma süreçlerinin dinamik aktörleri olabilmesi, büyük ölçüde işletmelerin öncelikleri, faaliyet alanları ve biçimleri üzerinde düzenleyici bir eşgüdümün varlığına bağlıdır. Araştırma kapsamındaki işletmeler tarafından "devlet desteği" olarak ortaya konan bu talepler, bu alanda duyulan eşgüdüme ve bu amaçla hazırlanan kamu politikalarına olan ihtiyacın bir ifadesidir.

Dr. Ahmet Haşim Köse,

Milli Prodüktivite Merkezi Araştırma Bölümü

Dr. Ahmet Öncü,

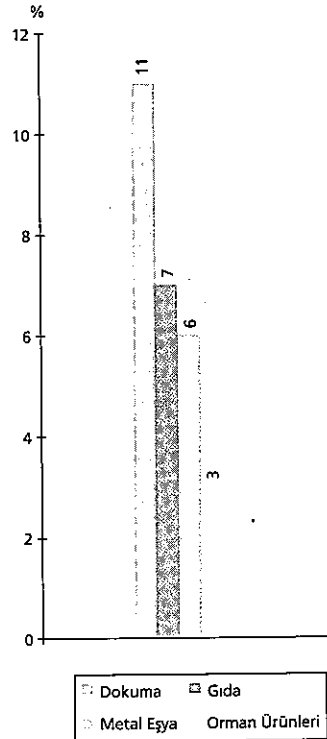
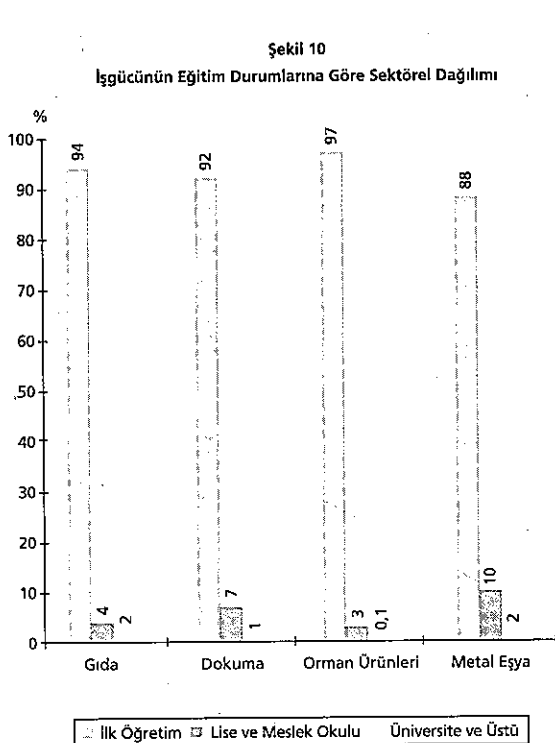
Bilkent Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi

Dipnotlar:

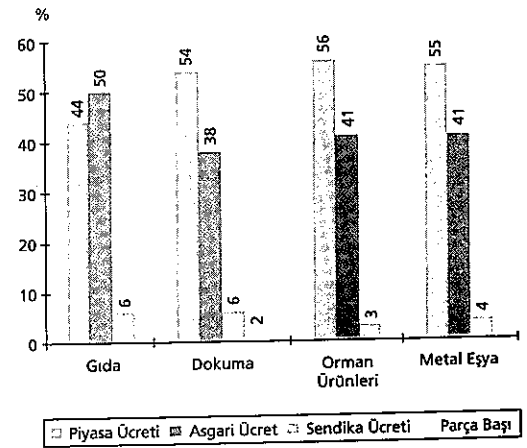
- 1- Yazıda Anadolu sanayi olarak adlandırılan kentsel yığın "Konya, Çorum, Denizli, Adıyaman, Edirne, K. Maraş, Gaziantep" illerini kapsamaktadır. Yukarıda değinildiği gibi araştırma bu illerden "Denizli, Gaziantep, Konya ve Edirne"de gerçekleştirilmiştir.
- 2- Araştırmada, ayrıca belirtilmedikçe, 1-49 kişi çalıştıran işyerleri küçük 50-149 kişi çalıştıran işyerleri orta 150 ve üstü kişi çalıştıran işyerleri ise büyük ölçekli işletmeler olarak sınıflandırılmıştır.

Şekil 11

Sektörlere Göre İşyerlerinde Sendika Bulunma Oranları

Şekil 12
Sektörlere Göre Ücretlendirme Sistemleri

Anayasa'nın 73. maddesinin karşılaştırmalı bir eleştirisi*

Eser Karakaş

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın (1982) 73. maddesi aşağıdaki biçimde formüle edilmektedir:

"Vergi Ödevi

Md.73- Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muafık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakan-

lar Kurulu'na verilebilir."

Anayasa'nın sözkonusu maddesinin yukarıdaki formülasyonunda altı adet kavram ön plana çıkar:

- 1- Verginin bir anayasal ödev olarak ele alınmış olması;
- 2-Verginin kamu giderlerini karşılamaya yönelik bir yükümlülük olduğunun ifadesi;
- 3-Mali güç ilkesinin anayasal bir ilke haline getirilmiş olması;
- 4-Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı sorunsalı;
- 5-Verginin kanuniliği ilkesi;
- 6-Bakanlar Kurulu'na vergileme alanında tanınan yetki-

Makale, "13. Maliye Eğitim Sempozyumu"nda (Mayıs 1998) tebliğ olarak sunulmuştur.

nin sınırları.

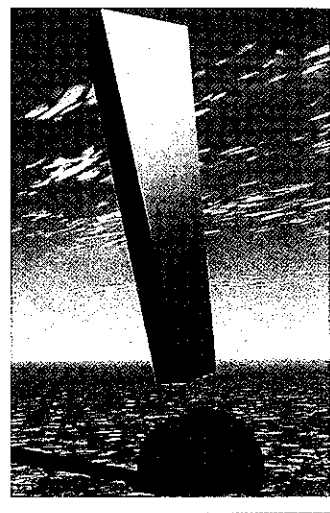
Bu çalışma ağırlıklı olarak, 73. maddede ifadesini bulan “mali güç ilkesi” ve dünya anayasalarındaki vergilemeye ilişkin hükümlerin ihtiva ettiği/etmediği vergileme ilkeleri üzerine odaklanmakla birlikte, diğer beş kavramsallaştırma üzerine de çok kısa bir yorum yapılacaktır.

• Madde başlığının “vergi ödevi” olarak tanımlanması çağdaş anayasa hukuku çerçevesinde bireysel özgürlükler kapsamında sorgulanması gereken bir alan oluşturmaktadır. 1982 Anayasası’nın madde başlığı olarak “Vergi ödevi” ifadesini tercih etmesi, yurttaş (vergi mükellefi)-devlet ilişkisinde ağırlığın, anayasanın genel ideolojik tercihinine uygun olarak çok net bir biçimde devletten yana konduğunun bir göstergesi olarak yorumlanmalıdır.⁽¹⁾

• Verginin, kamu giderlerini karşılamaya yönelik bir yükümlülük olarak tanımlanması hem kamu ekonomisi teorisi hem de bütçe pratiği açısından önemli sakıncalar taşımaktadır.

“Kamu gideri” kavramsallaştırması kamu hizmeti kavramının bir üst kümesini oluşturmaktadır. Genellik ilkesine endeksli vergi gelirlerinin klasik kamu maliyesi teorisinde özellikleri tadadi bir biçimde belirtilmiş “kamu hizmeti” dışında kullanılması hem etkinlik kaybına neden olmakta hem de bu mekanizma yoğun yolsuzluk üretmektedir.

73. maddeye vergi gelirlerinin münhasıran kamu hizmeti için kullanılacağı amir hükmü getirilmelidir.⁽²⁾ Devletin kamu hizmeti niteliği taşımayan giderlerinin finans-

1982 Anayasası’nda

“vergi ödevi”

ifadesinin

tercih edilmesi,

yurttaş-devlet

ilişkisinde ağırlığın,

Anayasa’nın

genel ideolojik

tercihine

uygun olarak

çok net bir biçimde

devletten yana

konduğunun bir

göstergesidir.

manı için vergi dışı kaynak arayışına gidilmelidir.

• Vergi yükünün adaletli dağılımı ilkesi, hem pratikte hem de daha önemli olmak üzere kamu ekonomisi teorisinde net olmayan bir kavramdır. Maliye politikasının sosyal amacının vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı olduğu hükmünü bir anayasal ilke olarak ifade etmek en azından kuramsal düzeyde çok tartışmalı ve hiç de net olmayan bir kavramı bir üst hukuk normuna taşıyarak belirsizlik yaratmaktan başka sonuç vermeyecektir.

• 73. maddede ifadesini bulan kavramsallaştırmalardan genel mutabakata konu olabilecek yegane ilke, “verginin kanuniliği” ilkesidir. 13. asrın başından bu yana kabul gören ve parlamenter hareketin, anayasacılığın özü ve başlangıcını oluşturan bu ilke, sözkonusu maddenin en anlamlı kavramsallaştırması olarak maddeye damgasını vurması gereken ilkedir. Oysa, 73. maddenin formülasyonunda “mali güç ilkesi” adeta ön plana çıkarılmış izlenimini vermektedir.

• Bakanlar Kurulu’na vergileme konusunda belirli limitler içinde tanınan değişiklik yapma yetkisinin “verginin kanuniliği ilkesini” ne ölçüde zedelediği/zedelediği tartışması bu çalışmada kimi gerekçelerle ele alınmayacaktır.

73. maddede yer alan

“mali güç ilkesi”nin yorumu

Doktrinde tartışmalı (ve giderek daha da tartışmalı hale gelen) bir vergileme ilkesinin anayasal bir ilke biçimine dönüştürülmüş olma-

sının sakıncaları, çalışmanın bu bölümünün özünü oluşturmaktadır.

73. maddenin mevcut formülasyonunun (mali güç ilkesine yönelik olarak) olabilecek formülasyonlardan en kötüsü olduğu bu çalışmada öne sürülmektedir.

Alternatif formülasyonlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1-Vergilemeye ilişkin anayasa maddesi "verginin kanuniliği ilkesi" ile sınırlandırılır ve doktrinde mevcut vergileme ilkelerinden hangisinin benimseneceği, vergi kanunları düzeyinde yasa koyucu tarafından tanzim edilir.⁽³⁾

2-Anayasada refere edilen bazı kavramsallaştırmaların tanzimi, mevcut hukuk sistemimiz içinde yer almayan, ancak, yer alması çeşitli açılardan önerilebilecek "organik yasa"⁽⁴⁾ ya da "anayasal yasa" diye adlandırabileceğimiz kategorilere bırakılabilir. Bu kategorilerin yasalaşması ve yasa değişiklikleri, anayasa maddeleri ve olağan kanunlardan farklı nisap gerektirir. Bu kategori (organik yasa ya da anayasal yasa) kapsamında ortaya çıkacak yasaların kabulü ve değiştirilmesi, anayasa maddelerinin kabulü ya da değiştirilmesinden daha düşük bir nisabı, olağan yasalardan ise daha büyük bir nisabı zorunlu kılar. Örneğin, olağan bir yasa $(n/2)+1$ ile, anayasa $2/3$ ile değiştirilebilirken, bu kategori içinde ele alınan yasalar $3/5$ ile değiştirilir.

73. maddede ifadesini bulan "mali güç ilkesi" ile madde 17 ve devamında yer alan "kişi hürriyeti", "özel hayatın gizliliği", "düşünce ve kanaat hürriyeti" gibi temel hak ve özgürlüklere ilişkin maddelerin değiştirilmesi için gerekli nisapların aynı olmasını açıklamak kolay değildir.

Başka anayasalardaki durum

a) Sadece verginin kanuniliği ilkesini düzenleyen anayasalar

Amerika Birleşik Devletleri: ABD'nin 17 Eylül 1787 tarihli Anayasası'nın 1. maddesi Kongre'nin yetkilerini düzenlerken, bu maddenin 8. bölümünün 1. paragrafı vergileme yetkisinin münhasıran Kongre'ye ait olduğunu belirtmektedir. Verginin kanuniliği ilkesi çok net bir biçimde ifade edilirken, bu yetkinin kullanımında hangi vergileme ilkesinin benimseneceği tümü ile yasa koyucuya bırakılmıştır.

12 Temmuz 1909 tarihli 16. Anayasa eki ile de gelir vergisi uygulama yetkisi yine Kongre'ye verilirken, herhangi bir vergileme ilkesine atıfta bulunulmamıştır.

Japonya: 1956 tarihli Japonya Anayasası'nın 30. maddesi de çok kısa ve net bir biçimde vergilemenin kanuniliği ilkesini anayasal bir hüküm haline getirirken, vergileme ilkelerine en küçük bir referansta bulunmamayı seçmiştir.

Rusya: Rusya Anayasası'nın 265. maddesi vergileme yetkisini düzenlerken çok kısa bir ifade ile vergilerin kanuniliği ilkesini ortaya koymakla yetinmiştir.

b) Avrupa Birliği üyesi ülkeler

Finlandiya: Finlandiya Anayasası'nın 61. maddesi de vergilerin sadece kanunla konulabileceğini ifade etmiş, bu kanunların vergi mükellefiyetini belirlerken vergi mükellefinin yasal haklarının korunması gereğini anayasaya koyarak, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda ifadesini bulan "vergi ödevi" kavramının aksine, yurttaş(vergi mükellefi)-devlet ilişkisinde yurttaş (vergi mükellefini) devlete karşı koruyan bir düzenleme getirmiştir.

Avusturya: Avusturya Anayasası'nın 13. maddesi Federasyon'un ve Federe Devletlerin vergilemeye ilişkin düzenlemelerini "anayasal yasalarla" gerçekleştireceklerini hükme bağlamaktadır.

Aynı Anayasa'nın 44. maddesi de "anayasal yasa" kavramını ve bu yasaların yapılması için gerekli nisap koşullarını tanımlamaktadır. Bu kategori içinde tanımlanan yasaların (Anayasa'da hangi düzenlemelerin anayasal yasalarla yapılacağı belirtilmektedir) kabulü, değiştirilmesi üye tam sayısının yarısını ve kullanılan oyların üçte ikisini gerektirmektedir.

Avusturya Anayasası da, vergileme ilkelerine yönelik hiçbir düzenleme getirmemiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye hukuk sisteminde mevcut olmayan "anayasal yasa" uygulaması Avusturya'da vergileme yetkisini düzenlemektedir.

Belçika: 1994 tarihli Belçika Anayasası'nın 170,171,172 ve 173. maddeleri vergileme yetkisini düzenlemektedir. Belçika'nın 1994 tarihinden itibaren, federal bir ülke olmasının sonucunda vergileme yetkisi daha etraflı bir biçimde düzenlenmiştir. Ancak bu düzenlemelerin tümü vergilemenin kanu-

niliği ilkesi ile mali tevzin sorunlarına ilişkindir.

Bu ülkenin de anayasasında herhangi bir vergileme ilkesine referans mevcut değildir.

"Vergilemenin amacı" başlığını taşıyan 173. madde, vergilerin yurttaşlar üzerine sadece devlet ya da komünlere gelir temin etmek için salınabileceği ilkesiyle yetinmektedir.

Yunanistan: 1975 tarihli Yunanistan Anayasası'nın 78. maddesi sadece vergilemenin kanuniliği ilkesini belirtmekte, bir vergileme ilkesine referans yapmamaktadır.

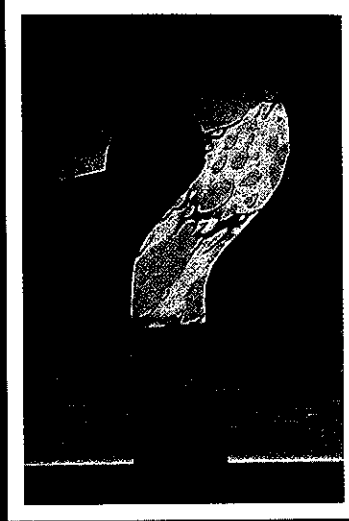
Maddenin 4. paragrafı, vergilemeye ilişkin konularda (oran, istisna ve muafiyetler) yasama organının yetkisini delege edemeyeceğini hükme bağlamaktadır.

İspanya: 1978 tarihli İspanyol Anayasası'nın 133. maddesi vergileme yetkisini düzenlerken vergilemenin kanuniliği ilkesini belirtmekle yetinmektedir.

Bu ülkenin Anayasası'nda da bir vergileme ilkesine atıf mevcut değildir.

Hollanda: 1983 tarihli Hollanda Anayasası'nın 104. maddesi vergileme yetkisini düzenlerken sadece vergilerin kanuniliği ilkesi ile yetinmiştir; zaten maddenin bütünü bir satırdır.

İsveç: 1974 tarihli İsveç Anayasası'nın 3. maddesi yurttaşlar ve kamu idaresi arasında mevcut ve yurttaşlara mükellefiyet getiren her konunun sadece yasalarla düzenlenebileceği hükmünü getirmektedir. Maddenin 2. paragrafında bu mükellefiyetler arasında vergilerin de yer aldığı açıkça belirtilirken, sosyal demokrasinin

Vergi
yükünün adaletli
dağılımı ilkesi,
hem pratikte hem de
kamu ekonomisi
teorisinde
net olmayan
bir kavramdır...
73. maddedeki
kavramsallaştırmalardan
genel mutabakata konu
olabilecek tek ilke
"verginin
kanuniliği"dir.

en gelişmiş olduğu bu ülkenin Anayasası'nda hiçbir vergileme ilkesine referans mevcut değildir.

Fransa: 1958 tarihli Fransız Anayasası'nın 34. maddesi olağan yasaların düzenleme alanlarını belirtirken 5. paragrafta yasaların, vergilerin matrahını, oranını ve hangi ilkeye göre salınacağını belirleyeceğini ifade etmektedir.

Yukarıdaki paragrafta "olağan yasa" deyimi kullanılmaktadır, zira Fransız Anayasa Hukuku Sistemi bir de "organik yasa" tanımlamaktadır. Anayasa'da bazı konuların doğrudan organik yasalarla düzenleneceği belirtilirken, 34. madde vergileme ilkesinin tayininde organik yasayı dahi gerekli görmemiş ve konuyu tümü ile olağan yasaların ilgi alanına bırakmıştır.

Danimarka: 1953 tarihli Danimarka Anayasası'nın 43. maddesi vergileme yetkisini düzenlerken, söz konusu madde kapsamına sadece vergilemenin yasallığı ilkesi dahil edilmiş, herhangi bir vergileme ilkesine referans yapılmamıştır.

İrlanda: 1937 tarihli İrlanda Anayasası'nın 22. maddesinin birinci bölümü, vergileme yetkisini düzenlerken bu yetkinin münhasıran parlamenter bir yetki olduğunu belirtmiş ve herhangi bir vergileme ilkesinden söz edilmemiştir.

Lüksemburg: 1868 tarihli Lüksemburg Anayasası'nın 99. maddesi, verginin kanuniliği ilkesi üzerinde dururken, herhangi bir vergileme ilkesine maddede rastlanmamaktadır.

Almanya: Alman Anayasası'nın 105. maddesi, vergilerin kanunili-

ği ilkesini ve mali tevzini düzenlerken herhangi bir vergileme ilkesine referans vermemektedir.

c) Bir vergileme ilkesine referans veren anayasalar

Portekiz: 1976 tarihli Portekiz Anayasası'nın 106 ve 107. maddeleri vergileme yetkisine ilişkindir. Avrupa Birliği ülkeleri arasında vergilemeye ilişkin anayasa hükümleri Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 73. maddesini anımsatan en önemli örnek Portekiz'dir.

106. maddenin 1. paragrafı, vergilemenin amaçları arasında gelir ve servetin adaletli dağılımını da saymaktadır. Aynı maddenin 2. ve 3. paragrafları verginin kanuniliği ilkesini ve mükellef haklarını tanımlamaktadır.

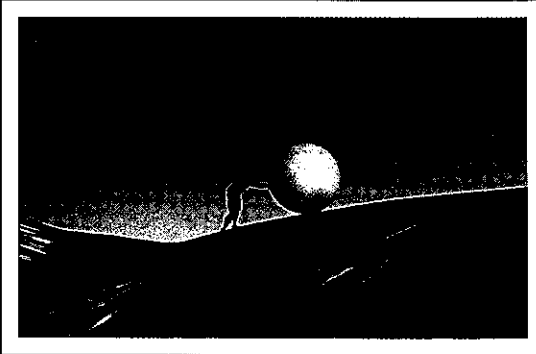
107. maddenin 1. paragrafında gelir vergisinin ama-

meye ilişkin 53. maddesi, herkesin kamu harcamalarının finansmanına kaynakları ölçüsünde katkı yapacağını ve vergilerin müterakki olacağını hükme bağlamaktadır.

Sonuç

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, vergileme yetkisini düzenleyen maddelerin tümü, verginin kanuniliğini ele alırken, bir vergileme ilkesinin spesifik olarak anayasal hüküm haline getirilmesi yaygın bir anlayış değildir. Daha önce de değinildiği gibi, 73. madde kapsamında yapılan bu inceleme, maddenin 1. paragrafında açıkça belirtilen "mali güç ilkesi" üzerinde odaklanmaktadır.

Maddenin mevcut formülasyon biçiminin olabi-

"Mali güç ilkesi" ile madde 17'de yer alan "kişi hürriyeti" gibi temel hak ve özgürlüklerle ilgili maddelerin değiştirilmesi için gerekli nisapların aynı olması oldukça şaşırtıcıdır.

cının, eşitsizlikleri azaltmak olduğu hükme bağlanmıştır. Aynı paragraf bu amaca yönelik olarak gelir vergisinin "artan oranlı" olması gerektiğini ifade etmektedir.

Aynı maddenin 3. paragrafı veraset ve intikal vergilerinin de artan oranlı olması hükmünü getirmektedir.

Yine 107. maddenin son (4.) paragrafı tüketim vergilerinin oranlarının lüks mallarda daha yüksek olması gerektiği hükmünü getirmektedir. Aynı paragraf, tüketim vergilerinin strüktürünün sosyal adalete aykırı olmaması gereğini ifade etmektedir.

Görüldüğü gibi Portekiz Anayasası'nda mevcut vergileme yetkisini düzenleyen maddeler (106 ve 107) T.C. Anayasası 73. maddeden daha kapsamlı bir düzenleme gerçekleştirmişlerdir.

İtalya: 1947 tarihli İtalyan Anayasası'nın vergile-

lecek en olumsuz formülasyon olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, önermeler, maddenin çağdaş ekonomik yapılanmaya daha uygun olabilmesine yönelik olacaktır.

Birinci somut önerme, maddenin formülasyon biçiminin sadece verginin kanuniliği ilkesi ile sınırlı kalması, mali güç ve verginin adaletli ve dengeli dağılımı kavramlarına yapılan referansların anayasadan çıkarılmasıdır.

"Mali güç ilkesi"nin anayasal bir hüküm olarak metinde yer alması, kamu ekonomisi ve refah ekonomisi alanlarındaki modern gelişmelerle de uyumlu durmamaktadır.

"Gelirin azalan marjinal faydası" ilkesi ve bireylerarası karşılaştırılabilir fayda fonksiyonları teme-

linde teorik meşruiyet bulabilen artan oranlı tarife yapısı, bu iki kavramın (gelirin azalan marjinal faydası ve bireylerarası karşılaştırılabilir fayda) sorgulanır hale gelmesi ile birlikte, teorik doğruluğunu tartışmalı hale getirmiştir.⁽⁵⁾

İktisat nobeline konu olan "optimal vergileme" alanındaki gelişmeler de, örneğin, artan oranlı bir tarife ile sıfır marjinal vergi oranı kavramlarını birarada ele almaktadırlar.⁽⁶⁾

Özellikle Türkiye gibi tasarruf oranı geleneksel olarak düşük bir ülkede, iki ya da üç dilimli ancak marjinal oranı sıfır olan bir vergi tarifesinin optimal olabileceğine ilişkin tartışmalar, Anayasa'nın 73. maddesi karşısında iktisaden anlamlı bir hukuki olanaksızlığa dönüşmektedir.

Konuya ilişkin ilginç bir tartışma da, 82 Anayasası'nın 2. maddesinde ifadesini bulan "sosyal devlet" kavramı ile ilintilidir. 73. maddeden "mali güç ilkesi" çıkarılsa dahi, 2. maddede belirtilen "sosyal devlet" ilkesi, acaba "mali güç ilkesi"ni sisteme başka bir yerden monte etmekte midir?

Bu konuya, iki ayrı açıdan yaklaşılmalıdır. Birincisi, "sosyal devlet" kavramının ne anlama geldiği, anayasada ve uluslararası metinlerde açıkça belirtildiği doğrultuda ve ölçüde yorumlanmalıdır. Yargı organı Anayasa'da açıkça belirtilmeyen bir kurumu (mali güç ilkesi) sosyal devletin uzantısı olarak değerlendirmemelidir.

İkinci yaklaşım ise "sosyal devlet" kavramının Anayasa'da varlığının anlamsızlığı üzerinedir. Çağdaş toplumlarda anayasaların başlangıç bölümleri ve ilk maddeleri ideolojik tercihlerden arındırılmaktadırlar. İdeoloji kavramı, tersi de meşruiyet taşıyan bir kavram olarak algılanmalıdır. "Sosyal devlet" kavramının tersi de meşru bir kavram olduğundan kendisi bir ideolojik referans haline gelmektedir. (burada ideoloji kelimesinin kesinlikle olumsuz bir anlamda kullanılmadığını belirtmekte yarar var)

Anayasaların başlangıç bölümlerinde ya da ilk maddelerinde yer alması olağan yegane kavramsallaştırma "insan hakları" kavramsallaştırmasıdır. Bu kavramsallaştırmanın tersi, meşru bir kavramsallaştırma vermediğinden kendisinin ideolojik bir refe-

rans olduğu iddia edilemez.

İkinci somut önerme, 73. madde kapsamında ele alınan "mali güç ilkesi"nin (ya da diğer bir vergileme ilkesinin) Avusturya'da olduğu gibi bir anayasa hükmü ile değil ama "anayasal yasa" adı verilen ve yasalaşması için gerekli nisabın anayasa maddesi ile olağan yasa arasında bir yerde yer aldığı bir düzenlemedir.

Benzer bir kuruma, Fransız Anayasa Hukuku'nda "organik yasa" adı verilmektedir.

Üçüncü somut önerme ise, hukuksal formülasyonu açısından mevcut 73. maddeye benzeyen ancak iktisadi içeriği açısından taban tabana zıt bir formülasyondur. Bu alternatif formülasyon "mali güç ilkesi" yerine anayasaya; fiyatlanabilir; dışarıda bırakılabilir olanağının çok düşük maliyetle gerçekleştirilebileceği kamu mallarının finansmanının "yararlanma ilkesi" ile yapılmasını hükme bağlamaktadır. Ancak "bedavacılık" olanağının teknik olarak kaçınılmaz ya da dışarıda bırakma maliyetinin çok yüksek olduğu kamu malları "iktidar ilkesi" ile finanse edilmelidir.⁽⁷⁾

Prof. Dr. Eser Karakaş

Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

Dipnotlar

- 1- Soysal, Mümtaz. *Anayasanın Anlamı*, 6.bası, Ankara, 1986, s.191
- 2- Akalın, Güneri. "Türkiye'de Mali Buhran ve Mali Sistemin Reformu", *Vergi Dünyası*, sayı 147, Kasım 1993, ss.22-23
- 3- Beltrame, Pierre ve Mehl, Lucien. *Techniques, Politiques et Institutions Fiscales Comparees*, 2. bası, PUF, 1997, S. 489
- 4- Teziç, Erdoğan. *Anayasa Hukuku*, İstanbul, 1986, s. 180
- 5- Boadway, Robin ve Bruce, Neil. *Welfare Economics*, Basil Blackwell, 1984, s.5
- 6- Slemrod, Joel. "Do We Know How Progressive the Income Tax System Should Be?" *National Tax Journal*, 1983, C.XXXVI. s.36
- 7- Akalın, Güneri. "Anayasamızın Piyasa Ekonomisi ile Uyumlaştırılması: Mali ve Ekonomik Hükümler ile Soysal ve Ekonomik Hak ve Ödevlerin Yeniden Düzenlenmesi", *Anayasa Yargı Dergisi*, sayı 11, Ankara, 1995.

Refah Partisi'nin Ardından

Ümit Cizre Sakallıoğlu

Türkiye'nin siyaset bilimcileri, ülkenin eksilmeyen ve hatta giderek karmaşıklaşıp ağırlaşan sorunları nedeniyle sürekli bir seminer havasında yaşamaktalar. Refah Partisi'nin kapatılmasından sonra kendilerinden en sıkça beklenen faaliyet, geleceğe ilişkin kehanette bulunmaları. Önce, bu beklentinin eksiksizce yerine getirilmesinin ne denli güç olduğuna değinmek gerek. Bu, yalnızca toplumsal olayların, kestirime elverişli olmayan değişken doğasından ya da sosyal bilimcinin bu kaygan dünyayı algılama araçlarının kişiye özgü dilinden kaynaklanmıyor. Sonuçta sosyal bilimci de herkes gibi - belki biraz daha yetkin bir konumda - içsel konuşmalarını dışa vurma hakkına sahip. Ancak asıl sorun, siyaset geleneğimizin, tarihsel olarak temel sorunları siyaset dışı aktörler aracılığıyla siyasal alanın dışında yer alan sorunlar gibi göstererek ertelemesi ve bugün bu antisiasal tavrını artık daha net bir tutumla sürdürmesidir.

Siyasal geleneğin bu özellikleri, siyaset bilimcilerinin uzmanlık alanının "karanlık" bir bölgesinde oluşuyor. Bu nedenle, siyaset bilimcisi yalnızca bu "karanlık" alanın varlığını teşhis ettiğinde bile, "muhalif", "karamsar" ya da "duygusal" ithamlarına maruz kalabiliyor. Bütün bu güçlükler ek olarak, siyaset

bilimcisinden çoğu kez, tarihsel bir arka plana oturtulan bir tahlil yerine, somut kurum, parti ve aktörlere ne olacağının kehaneti isteniyor. Yani, istenen şey, televizyon panel ve açık oturumlarında sürdürülen gazetevari tartışmaları biraz daha bilimselleştirerek tekrarlamaktan başka bir şey değil.

Hal böyle iken, Refah Partisi'nin kapatılmasının ardından "ne olacak" sorusunu çok sıkıntılı da olsa, geçmiş gelecekle bütünleştirerek ve "neler olması gerektiği"ni tartışarak düşünmeye çalışacağım. Önümüzde beliren siyasal tabloda, uzun vadede üç tür projenin (ya da hayalin)-merkez sol, sağ ve İslamcı platformlarının geçmişi ile alttan alta kavga vererek -iktidar stratejilerinin temel eksenine değişen tonlarda oturacağını önermek mümkün. Bunlar; özgürleştirme, bölüşüm eşitsizliğine müdahale ve bir üst anlam oluşturma projeleridir. Kurgulanmak istenen siyasal oyun ne olursa olsun, geleceğin siyaseti içerik ve üslup olarak, alttan gelen dalgaya göre şekillenen bu üç proje tarafından belirlenecektir.

Özgürleştirme projesi olarak yeni varoluş siyaseti

Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de siyaset, bir dizi yeni gelişmelerin sonucu olarak amaç, rol ve işle-

vini değişiyor. Toplumda birbiri ile bağdaşmaz görünen eğilimler, yaşam biçimleri, amorf tercihler ya da daha yaygın olarak tercihsizlikler beliriyor. Ortak iyi-yi, tartışmasız empoze eden katı ve tutarlı bir egemen siyaset, yerini hızla kültür odaklı kimlik taleplerine, cemaatçılığa, teknik yönetim biçimlerine terketmeye zorluyor. Siyaset ya resmi ideologların elinde yalnızca devleti düşünen, ya da karşıt gruplarca ahlaki değerleri ve kültürel kimlikleri koruyan, ya da ekonomiyi düzeltmeyi hedefleyen bir faaliyetler bütününe indirgeniyor. Bütün bunlar olurken, siyasetin iki asli amacı yok oluyor: bunlardan birincisi çoğulcu bir toplumun bireylerini devlete karşı özgürleştirmektir. İkincisi ise, egemen paradigmanın ve mevcut iktidar ilişkilerinin ve kurumlarının eleştirilebilmesini ve yerine alternatif bir paradigma önerilebilmesini mümkün kılmaktır. Siyasetin bu amacı, bir eleştiri ve reddi miras ortamında bile bireylerin ve rejimin yaşamını "doğallaştırmaya" yarar.

Siyasetin özgürleştirme hedefi, bizi bireylerin özgür seçimine sunulan alternatif önermelerin varlığına götürür. Özgür seçimin bir diğer koşulu, çelişkili görüş ve çıkarları nedeniyle farklı tercihler yapabilen kişilerin mevcudiyetidir. Bu da, tartışan, eleştiren, ses getiren bir siyasal alana ve sivil toplumun varlığına dayanır. Türkiye açısından bakıldığında projenin bu boyutunun hayli eksik olduğu ortada. Gerçek çoğulcu bir açılımı yakalamak yerine siyasal alanın hızlı bir biçimde daraldığını, daraldıkça kirlendiğini, kirlendikçe küçüldüğünü görmekteyiz.

Ancak, bugünün en kritik sorunu "reddi miras siyasetinin" mevcut rejimi ve sıradan insanların günlük yaşamını korku ve ürperti içine sokmadan yürütülmesini sağlamak. En özgür ya da günümüzün deyişiyle "self-made" olduğunu iddia eden kadınlarımız ve er-

keklerimiz bile, yeni kimlik, inanç, düşünce ve siyaset arayışlarını, iliklerine kadar sindiğini farketmedikleri bağlayıcı aidiyetlerinin baskısı altında yapmaktalar. Resmi ideolojinin ve bunun milliyetçi unsurlarının aile yapımızdaki ve okullardaki öğretiyi, işyerlerimizi, yaşam biçimlerimizi siyasallaştıran etkisinin mirasçılarımız. Tarihten bize intikal eden bir laik-gerici bölünmesine gözlerimizi açtık. Elbette her özgür bireyin değişen dünya ve Türkiye gerçeği karşısında kabuğunu kırma ve hakim paradigmadan "çıkma" hakkı vardır. Ancak, hepimiz birer reddiyeci, kimlik peşinde koşan "postmodern kahraman" ya da "siyasal maceracı" olmayız.⁽¹⁾ Buna ek olarak, global sızmalar, eski saflığını

yitirmiş de olsa, mevcut yerel siyasal geleneklerle harmanlanarak evriliyor. Dolayısıyla ne Kemalist modernleşme projesi, ne de Refah'ın temsil ettiği İslamcı hareket, birbirlerinden tümüyle yalıtılmış, geçmişle bağlarını koparmış tasavvurlar değildir.

Siyasal partilerin ideoloji ve eylem pratikleri de farkında bile olmadan birkaç kuşak öteden gelen hakim siyasal geleneklerin üzerine oturuyor. Refah Partisi Kemalist özellikler taşıdığı gibi, devletin resmi laiklik söylemi de "öteki" İslamcı siyaseti atıf noktası olarak alıp kendi içeriğini İslamileştiriyor.

Bireye "çıkış hakkı" sağlayan stratejiler üretirken hem bu gerçeği, hem de farklı düşünce, değer ve kimlik katmanlarına bağlı yaşamının-zorlayıcı miraslar sonucu ile olsa da- kendi özgür tercihleri olduğunu sanan diğer bireyleri göz önüne almak gerekiyor. Siyasetin yeni bir anlayışla keşfine gerek vardır. Yapılması gereken, bu noktada, egemen bir ideolojinin belirleyiciliğinden "çıkış" hakkını, farklı seçenekler karşısında ve yanında bir "varoluş" projesine dönüştüren bir araç/usul yaratmaktır. Siyaset, toplumda tektipleştirilmesi mümkün olmayan çelişkilerin varlığını doğallaş-

**Fazilet Partisi,
radikal beklentiler içinde
olduğu varsayılan çekirdek
kitlesinin Kemalizm
mirasının reddedilmesi
talebini, varolma talebine
dönüştürmek ve
çoğulcu/varoluşçu bir yeni
siyasete geçmek
zorundadır.**

tır. Ne Kemalist modernleşme, ne de İslami normlara dönüş (ve çıkış) projeleri, siyasetten önce ya da onun üstünde olan toplumsal mutabakatlara dayanmamaktadır. Siyaset, her iki proje üzerinde sağlanacak mutabakatı, bireyin özgür tercih yapabileceği seçeneklerin varlığında oluşturma faaliyetidir.

Somut olarak Türk siyasetine geri döner ve Refah Partisi ile işe başlarsak, takipçi partinin, hukuki sorunları alt edebildiği takdirde, yeni bir siyaset yaklaşımının asli unsuru olarak, bir özgürleştirme projesini gündeme getirmesini beklemek gerçekçi olacak. Kapanış koşullarının, Parti'yi, Türkiye'nin çoğul gerçeğine dayalı yeni bir siyaset anlayışına sürükleyeceğini düşünüyorum. Laik-gerici gerilimini pekiştiren eski ve demode bir siyaset anlayışı, ne TSK'nin, ne de Refah'ın meşruluğunu görünür bir biçimde arttırmaktadır. Parti kapatılmadan önce, geri planda kalmış bir kurmanın, Aydın Menderes'in sesine kulak verilmemiştir. Ancak, halef partinin Menderes'in işaret ettiği doğrultuda yürüyeceğini kestirmek yanlış olmaz. Menderes ne diyordu? "Bir özgürleştirme projesi RP'ne hiç birşey kaybettirmez." Ancak, Menderes'e göre bu, samimi bir proje olmalı. "Biz laikiz deyip sisteme şirin görünmek yerine 'Biz demokrasi' demek gerek. Anlık, günlük, şık, kötü, perakende ittifaklar yerine geniş cephe tutmak, sistem ve derin devlet karşısına derin demokrasi ile çıkmak gerekiyor. RP bundan artık kaçamaz. RP demokrasiyle daha fazla yüzleşecek, aksi takdirde düzene sırtını dönmüş ama zarar da getirmeyen, ülke gündemini dolaylı olarak etkileyen figüran bir parti olur."⁽²⁾ Menderes, bu özgürleştirme projesinin yine "samimi" bir koşulu olarak RP'nin "gereksiz bir biçimde Cumhuriyet'in refleksleri üzerinde dolaşmaması gerektiğini" belirtiyor. Refah'ın yerini alan Fazilet Partisi, radikal beklentiler içinde olduğu varsayılan çekirdek kitlesinin Kemalizm mirasının reddedilmesi talebini, varolma talebine dönüştürmek ve çoğulcu/varoluşçu bir yeni siyasete geçmek zorunda. Bu da Refah hareketinin bir kitle partisine dönüşmesi ve merkeze oturması demektir.

Türk merkez sağ ve solunda, İslamcılarının ben-

zer bir "çıkış" olmadığı gibi, bunların, farklı inanç, statü ve kültürdeki bireyler ile siyasal grupların varoluşlarına ilişkin herhangi bir projeleri olduğundan da söz edilemez. Merkezin sağ ve sol kanatları, Demokrat Parti ve Özal deneyimleri dışında, önemli bir özgürleştirme projesi sunamadılar ve siyaseti araçsal ve anti-siyasal bir rant paylaşımına indirgediler. Özgürleştirme projesinin ayrılmaz bir parçası olan, farklılıkların ve iktidar ilişkilerinin tartışıldığı, eleştirildiği bir kamu alanından hep rahatsızlık duyular. Çift yüzlü, bulanık ve popülist söylemler benimseyerek statükonun sürmesini sağladılar. Kitlelerin özgür tercihlerini belirlemelerine yardımcı olacak siyasal felsefelerini net olarak ortaya koymadıklarından, demokratik zeminin oluşmasını engellediler. Bugün geline nokta, Türkiye'nin merkez sol ve sağ, siyasetin temel aktörlerinin kimliğine, iktidar yapısının ve hakim siyaset anlayışının özüne dokunmayan bir değişim ve reform popülizmini yükseltmekte.

Bölüşüm eşitsizliklerine müdahale projesi:

Topluma güven, siyaset sınıfının kendi özgüveni

Türkiye'de bölüşüm eşitsizliği kavramı teknik anlamda kamu sektörünün tırmanan iç borçlanma gereği ile ilişkilendiriliyor. Bu ilişkinin işleyiş mekanizmaları da biliniyor: milli gelirin %9'u faiz ödemeleri olarak iç borcu finanse eden bir rantçı sınıfına aktarılmakta. Bu ödemenin bütçe içindeki payının %40'larda seyretmesi, kabaca söylenecek olursa, toplanan her 100 TL'lik verginin 40 lirasının finans sektörüne aktığını gösteriyor. Ücretlerin toplam vergi geliri içindeki payının %51,4 olmasına karşılık, GSMH içindeki payının %24,2 olması, devletin artık yatırımcı ve üretici konumunda olmasına karşın hem borçlanarak, hem de vergilendirmeyerek kolladığı bir spekülasyon sektörünün varlığını ortaya koyuyor.⁽³⁾

Gelir dağılımında oluşan "ihtişam ve sefalet" ikileminin, rejimi tehdit eder boyutlara ulaşmış olmasının gerisinde yatan siyasal pratiğin adını da biliyoruz; popülizm. Bu tarihsel gelenek, devlet tekelciliğinin, rekabetsiz ortamında edindiği kazancı, iştirakçi sayılabi-

lecek iktidar partisi taraftarlarına geri ödemesi şeklinde düşünülebilir. Popülizmin, çok partili dönemin ilk 10 yıllarında kitleleri merkezi hükümetle bütünleştiren, siyasete katılımlarını teşvik eden olumlu işlevleri oldu. Ancak, piyasa ekonomisi ruhunun yavaşça da olsa olduğu ortamlarda yok olacağı varsayılırken, yeni görünümle ve dimdik ayakta kaldı. Bunun bir nedeni ekonominin devletçi yapısının hala sürüyor olması. Ancak temel neden, siyasal. Gerek merkez sol ve sağ, gerekse İslamcı siyasetin geleneksel siyaset anlayışının en temel açmazı, siyasal meşruluğun iki boyutu ile ilgilenmemeleri. Bunlardan birincisi istikrarlı büyüme, dengeli bütçe ve adil bir gelir dağılımına indirgenebilecek bir icraat başarısıdır. İkincisi ise, demokratik usuller diyebileceğimiz hukuk devleti (bu kavram, reform popülizminden payını alıp aşınsa da), geniş ve yaksaksız bir kamusal alan ve sivil toplum yoluyla topluma hesap verme kanallarının açık tutulmasıdır. Bunların yerine temel politika, toplumun bazı kesimlerine haksız kazanç sağlayarak, onların desteği ile ayakta kalmak olmuştur. Bu kesimler, tarihsel olarak, sade vatandaştan mirasyedi tüccar ve sanayiciye kadar değişen geniş bir yelpazeyi içeregelmiştir. Ancak, 1989 yılında finans sektörünü liberalleştiren karar ile birlikte, 1990'lı yılların şanslı sektörü sermaye kesimi olmuştur.

Türk siyasal geleneğinin boyutları giderek artan popülist pratiğinin, nasıl sona erdirilebileceğini düşünmek zorundayız. Bunu yapabilmek için siyasetin işleyişine ilişkin bir kısır döngüyü iyice anlamak gerekiyor. Bu döngüyü besleyen iki kaynaktan birincisi, topluma güvensizlik; bununla bağlantılı ikincisi ise, siyaset sınıfının kendisine duyduğu özgüvensizliktir. Demokrasiyi yalnızca oy politikalarına ve iktidar nimetlerinin dağılımına indirgeyen bir siyaset anlayışı kısa vadeli hedef-

lere kilitlenir. Çünkü sürekli olarak toplumun kendisini oy vermeyerek cezalandıracağı korkusu içindedir. Sıcak para ve spekülasyon sermaye ile beslenen bir iç borçlanmanın yol açtığı gelir dağılımı bozukluğunu, enflasyonu, istikrarsız büyümeyi ve bozulan reel üretim yapısını disiplin içine alacak radikal kararları veremez.

Bu siyaset sınıfı, rejimi uzun vadede kurtarabilme kaygısını taşıyamaz, çünkü arkasında bir toplum desteği oluşmayacağından çekinir. Demokratik meşruiyetin icraat başarısı ayağını gerçekleştiremez, hukuk devleti ve topluma hesap verme boyutlarını içeren ikinci ayağını ise romantik bir ütopya sayar. Ne temsil, ne de mutlu edebildiği toplum gerçekliğini, kesif bir güvensizlikle "bizim toplumumuz muhafazakardır" indirgemeciliğiyle yanlış okur. Siyasal iradesini kullanamaz, kısır döngüyü patlatamaz.

28 Şubat'tan sonra yapay yollarla oluşturulmaya çalışılan merkez sağın baş mimarı Başbakan Mesut Yılmaz'ın serüveni bu kısır döngünün tipik bir örneğini oluşturuyor. Arkasında aritmetik bir halk desteği olmamasından da kaynaklanan aşırı bir güvensizlikle, enflasyonu indirme sözünü, Şubat 1998'e gelindiğinde terketti; "enflasyonu bu sene indirmek istediğimiz seviyeye indirmek mümkün değil. Ancak bu koalisyon devam

ederse 2000 yılının Türkiye'si, Avrupa ülkelerinde olduğu gibi %3 enflasyon rakamlarına kavuşmuş bir ülke olacak, özellikle dar gelirli kesimin sabrının sınırına vardığını biliyoruz".⁽⁴⁾

Mesut Yılmaz'ın topluma ve kendine güvensizliğinin nedenlerini anlamak mümkün, ama hak vermek zor iken, "mazlumların" ve "ezilmişlerin" sesi olduğunu iddia eden İslamcı hareketi ve *raison d'être*'i emekçilerin çıkarlarını temsil edecek bir iktidar felsefesi geliştirmek olan sosyal demokrat siyaset sınıfını anlamak kolay değil. İşsizlik oranının %20'lerde seyrettiği, iş-

**Bugünün
en kritik sorunu,
"reddi miras siyasetinin"
mevcut rejimi
ve
sıradan insanların
günlük yaşamını
korku ve ürperti içine
sokmadan yürütülmesini
sağlamaktır.**

gücü piyasasının yaklaşık %40'ının orman yasalarının hüküm sürdüğü enformel sektöre aktığı bir ortamda, bölüşüm adaletsizliğini besleyen tarihsel bir kısır döngüden "çıkış" projesinin öncelikli mimarları, sosyal demokrat partilerdir. Ancak, bu projenin gerçekleşmesi için, sosyal demokrat siyasetin üç temel önermeyi benimseyerek yeni bir siyaset felsefesine ve anlayışına geçiş yapma zorunluluğu var: 1) Yoksulluk, laiklik kadar; 2) Cumhuriyet'in geleceği, geçmişi kadar; 3) Düşünsel parametrelere oturmuş "sahici" bir ideoloji, konuşma belagati ve imaj kadar önemlidir.

Katı bir "üst" anlamdan yumuşak bir "ortak" anlama geçiş projesi: "E Pluribus Unum"

Bugünün en temel sorunu, toplumun bireyleriyle ve devletle anlam ve sevgi bağlarını koparmış olması. Global zamanlar, bize, Cumhuriyet'in modernite projesinin aşırı şekilde üstten belirlenmiş, tektipleştirici bir vatandaşlık kimliği ve siyaset anlayışı sunduğunu gösterdi. Mevcut eleştiri yağmuru içinde, Cumhuriyet'in en sağlam ve değerli ilkelerinden olan "yasa önünde eşitlik" kavramını bile gözümüz görmez oldu. Cumhuriyet'e yeniden kol ve kanat gerebilmemiz için, oturma odalarımızdan başlayıp tüm kamu mekanlarına ve adeta genlerimize yayılması planlanmış bağlayıcı bir Kemalizm "üst" anlamından, siyasal tartışma ve ikna yoluyla oluşturulacak bir "ortak" anlama sıçrama yapmamız gerekli. Ulusun birlik ve bütünlüğü kavramına atfettiğimiz önemi, alternatif siyasal felsefeler arasından özgür seçimle oluşturacağımız bir demokrasinin paylaşılan nimetlerine de yaymak zorunda kaldığımızı hissediyoruz. Türdeşliğin yerini, kültürel aidiyetlerine tutunmuş cemaatler değil, çoğulcu "siyasal" varoluşlar almalı. 2000'li yıllarda tüm siyasetler bu sorunsalı tartışmak ve bir karara bağlamak zorunda kalacaklar.

Sonuca doğru

Toplum, temiz bir siyaseti ararken hızla siyaset dışına kayıyor, siyaset ve siyasetçiden yoğun bir biçimde soğuyor. Bu tavır "kirli" siyaseti, yani statükoyu yeniden

üretir. Asıl "temiz" siyaset, toplumun siyasetten dışlanmış kesimleri de dahil tümünün önüne, günlük hayatı sıkıntıya sokan, her konuda yasakları delebilen bir özgüvenle alternatif fikrî çerçeveler çıkarmaktır. Sivil siyasetin topluma ve kendisine güveninin geri gelmesinin tek koşulu, içinde bulunduğumuz kısır döngüyü ne pahasına olursa olsun kırma iradesini kazanmasıdır. Parti kapatmak, eğitim kurumlarında başörtüsünü yasaklamak, egemen çevrelerin isteği doğrultusunda bir merkez-sağ oluşturmaya çalışmak, Batı Çalışma Grubu'nun "sivil versiyonu" olan Başbakanlık Takip Kurulu'nun ihdası ve memur eylemlerine katılanları işten çıkarmakla tehdit etmek gibi zorlayıcı tedbirlere başvurmak, bu kısır döngüyü kırmaya değil, sürdürmeye yarar. Üstelik bu manevralara başvuranları daha büyük açmazlara sokar.

Bu noktada akla gelen iki açmazdan birincisi, rejimin meşruluk açısından en şaşmaz dayanağı olan seçimlerin giderek anlam ve işlevlerini yitiriyor olması, diğeri ise yeni evrede yok olacağı sayılan DYP'nin, bugün, statükoya en ciddi biçimde karşı çıkan bir parti konumuna gelmesidir. Birinci açmaz, sürekli olarak tepeden şekillendirilen ve düşünce, etik ve eylem tutarlılığı gösteremeyen antisiasal bir zeminin nasıl bir seçeneksizliğe yol açabileceğini gösteriyor. Diğer yandan ise, tasfiyeye uğraması beklenen bir lider, tam tersi bir tırmanışla milli iradeci ve antimiliter bir söylemin sözcüsü olan tek parti lideri oluveriyorsa, bu durumun sorumlusu, toplumsal ve siyasal gerçeklerden kopuk bir biçimde rejimi sahiplenmeye ve yeniden kurmaya çalışan ve küçük düşenlerdir.

Doç. Dr. Ümit Cizre Sakallıoğlu

Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü Öğretim Üyesi

1- Michael Walzer, "Pluralism and Social Democracy", Dissent (Winter 1998) Makalesinde bireyin açmazlarını gözardı etmeden oluşturulması gereken bir sosyal demokrat proje kurmaya çalışmakta.

2- Ruşen Çakır, Kemal Can "Refah Geleceğini Tartışıyor-Menderes: RP Solcuyum Desin", Milliyet, 19 Ağustos 1997.

3- Erdiç Yeldan, "Türkiye'de Finansal Serbestleştirme Deneyimi", Petrol-İş 1995/96 Yıllığı. Bu konuda daha fazla bilgi için, Private View in Autumn.

1997 sayısında yayınlanan Ercan Kumcu, Haluk Tükel, Zehra Kasnakoğlu, Ayşe Buğra ve Nurhan Yentürk'ün yazılarına başvurulmalı.

4- "Yılmaz Enflasyondan Umudu Kesti", Milliyet, 7 Şubat 1998.

* E Pluribus unum (Latince): Çoğunluk içinde teklik.

Bilgi paylaştıkça çoğalır.

Bilgi için:

Büyükdere Caddesi No: 114 Esentepe, 80280 İstanbul
Tel: (212) 211 66 61 / 303 Faks: (212) 211 65 58
www.bankapital.com.tr

BANKAPİTAL

Tüm Avrupa'nın
üzerinde uzlaştığı
pek az konudan biri:

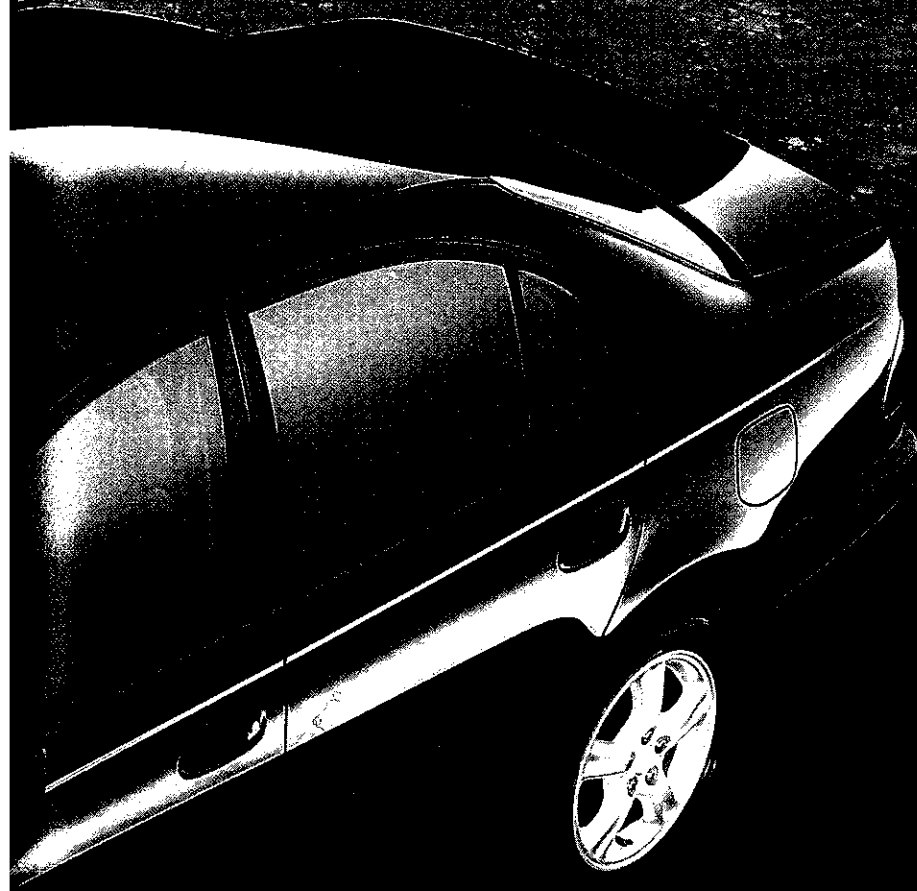

TOYOTEL

0216 399 99 88
TOYOTASA BİLGİ MERKEZİ

TOYOTA S A

Kalite havat

Genelde bir konu üzerinde uzlaştığı kolay kolay görülmeyen Avrupalılar, nasıl oldu da bir otomobilin mükemmelliği konusunda aynı fikre sahip oldu? Basit. Avensis.

Avrupa'daki tüm otomobil tüketicilerinin ortak beklentilerini karşılamak düşüncesiyle üretildi.

Avensis Hatchback

Yalnız bir konunun üzerine eğilmek yerine, tasarımdan güvenliğe, konfordan performansa kadar her konuda, tüm Avrupalı otomobil kullanıcılarının istekleri göz önünde bulunduruldu. Sonuçta, Avensis tasarımı, teknolojisi ve güvenliğiyle alıştığınız Toyota kalitesini daha da ileriye taşıyor. Onu rakipsiz kılan, tüm bu bileşenlerin mekanik bir toplamını değil, mükemmel bir uyumunu sunması...

Avensis Station Wagon

Avensis, kendi sınıfındaki birçok otomobilde standart olması düşünülemeyen -ve daha uzun süre düşünülemeyecek- donanım özelliklerini kullanıcılarına standart olarak sunuyor. (4 hava yastığı, ABS fren, darbe anında katlanabilen fren pedalı, otomatik klima, deri direksiyon simidi gibi)...

Toyota Avensis Avrupa'da, Avrupa için üretildi. Sizi, Türkiye'deki tüm Toyota Plaza'larda, Toyotasa güvencesiyle bekliyor.

Toyota Avensis.

Avrupa'da, Avrupa için üretildi."

İZİ değiştirir!

 TOYOTA

Küreselleşme kiskacında ulus-devlet

Haluk Tükel

Ulus-devletin alinyazısı

1998 DAVOS yıllık toplantısı, "21. Yüzyıl'ın Öncelikleri" anabashiğı altında "Küreselleşmenin Yönetimi" ve küreselleşme sürecinde dünya ekonomisinin ilk küresel krizi olan Güneydoğu Asya krizi üzerine yoğunlaşmıştır.⁽¹⁾ Bu bağlamda, Güneydoğu Asya krizi, ilk küresel kriz olması sıfatıyla, küreselleşmenin yönetimi ve yeni filizlenmeye başlayan, uluslararası hukuksal ve kurumsal bir altyapının oluşturulması konusunu gündeme getirmiştir. Küreselleşme süreci, dünya ticaretinin üretim artışlarına göre daha yüksek oranda gelişmesi, uluslararası sermaye hareketlerinin sınır-ötesi akım kolaylıkları ve yeni teknolojilerin ülkeler arasında hızlı yayılma istidadı şartlarında, gelecekte "ulus-devlet" in kurumsal ve hukuksal altyapısını zorlamaktadır. Gerçekten, siyasi, ekonomik, sos-

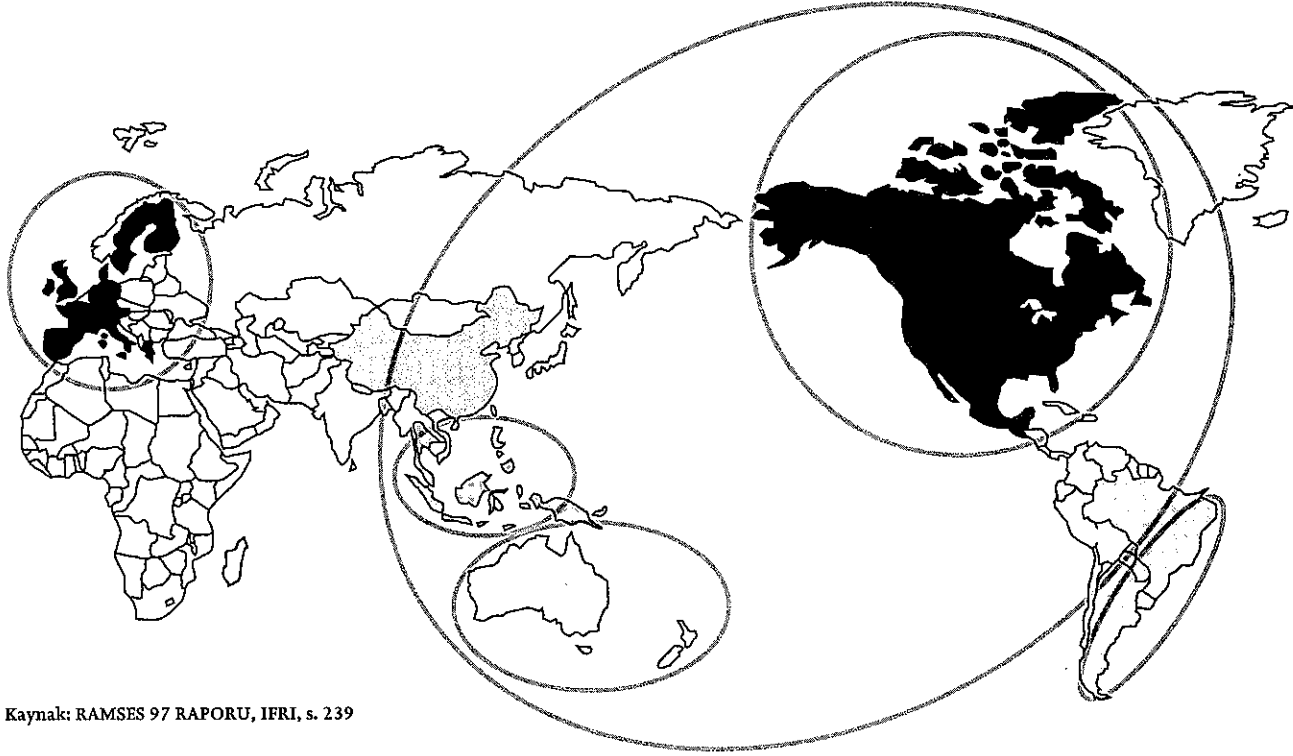
yal, diplomatik ve askeri stratejilerin oluşturulmasında uluslararası ilişkilerin temel birimi olan "ulus-devlet", görece olarak, giderek etkinliğini yitirmektedir. Davos tartışmaları, "ulus-devlet" in "ekonomik bağımsızlığı" nın artık mümkün olmadığını tespit etmektedir. Ayrıca, bu birimin artık "sorumlu ulus-devlet" olmasını ve -Güneydoğu Asya'da olduğu gibi- küresel krizlere neden olacak yönetim hataları yapmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Küreselleşme sürecinde "ulus-devlet" in giderek etkinliğini yitirmesi, genel olarak, üç önemli gelişmeye bağlanmaktadır.⁽²⁾

Ekonomik olarak, mal ve hizmetlerin, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler nedeniyle, ülke sınırları dışında kolaylıkla ulaşılabilir hale gelmesi, "ulus-devlet" in kendi kendine yeterli olma ilkesini

Dünyada Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları [GSMH (milyar dolar)/nüfus (milyon kişi)]

● UE (Avrupa Birliği) 7.300/370	● AFTA (ASEAN Ülkeleri Serb. Tic. Anl.) 400/330	● ALNA (Kuzey Amerika Serb. Tic. Anl.) 7.300/370
○ APEC (Asya-Pasifik Ekon. İşb.) 13.100/2.100	○ CER (Ekonomik Yakınlaşma Tic. Anl.) 400/20	○ MERCOSUR (Güney Amerika Ort. Paz.) 700/200

Kaynak: RAMSES 97 RAPORU, IFRİ, s. 239

geçersiz hale getirmiştir. Ülkeler, dış ticaret aracılığıyla, çoğu mal ve hizmete daha düşük maliyet ve daha büyük kolaylıkla ulaşabilmektedirler. Çokuluslu şirketlerin gelişmesiyle birlikte sınır ötesi ticaret, önemli boyutlarda gelişmiş ve elektronik fon transferi sistemlerinin yaygınlaşmasıyla da sermaye hareketleri olağanüstü bir akıcılık kazanmıştır. "Ulus-devlet" in sorumsuz kararları ve yönetim hataları, uluslararası sermaye piyasalarında bir dizi olumsuz fon hareketini devreye sokmakta ve risk primleri yükselmektedir.

Askeri olarak, sadece kara hareketleri ile yapılan savaşlara, uçak ve misillerle bir 3. boyut eklenmiş ve "ulus-devlet", kendi sınırları içerisinde, sınırları korumaya dayalı savunma anlayışıyla kendisini güvende hissedemeyecek bir noktaya gelmiştir.

Bilgi teknolojileri, diğer devletler ve uluslar hakkında hızlı ve geniş bir bilgi edinme imkanı ortaya çıkartmış ve insanlar birbirlerine düşünce ve dünya görüşü açısından hızla yaklaşmıştır. "Ulus-devlet" ler bu yakınlaşmalar nedeniyle kendilerine özgü ideolojik ayrıcalıklarını da kaybetmişlerdir.

Küreselleşme sürecinin dışına düşmemek, vatandaşların hayat standartını yükseltirken; dünya ticareti, uluslararası yatırımlar ve yeni gelişen teknolojilerden daha fazla pay almayı isteyen "ulus-devlet" ler, karar alma ve uygulama mekanizmalarını evrensel değerler ışığında değerlendirmek zorunda kalacaklardır. Bu çerçevede, "ulus-devlet" ler, zaman içinde, yapacakları istişareler sonucunda uyum için geçiş dönemi ayrıcalıkları sağlasalar bile, Dünya Ticaret Örgütü'nün (World Trade Organisation-WTO) ticaret ku-

rallarına, Çok Taraflı Yatırım Anlaşması'nın (Multilateral Agreement on Investment-MAI-OECD) yatırım kurallarına, Mali Faaliyet Hedef Grubu'nun (Financial Action Task Force-FATF-OECD) mali işlem kurallarına ve Kamu Yönetiminde Etik Anlaşması'nın (Ethics in Public Management-EPM-OECD) davranış kurallarına uymak mecburiyetinde olacaklardır.

"Ulus-devlet" in etkinliğini kaybetmesi kimlik krizlerine yol açmaktadır. "Ulus-devlet", ekonomik, askeri ve ideolojik olarak oldukça sarsılmış olmakla birlikte, hala, aynı dili konuşan ve aynı kültürle yoğurulmuş, ortak bir tarihe sahip, sevinçte ve tasada birlikte hareket eden bir topluluk olmaya devam etmektedir. "Ulus-devlet" yöneticileri, küreselleşme çağında artık sorumluluklarını yeniden tanımlamak ve yeni bir yönetim anlayışı sergilemek zorundadırlar. Yöneticiler, devlet hizmeti adı altında, geçmişte olduğu gibi, sadece bazı temel işlevlerin yerine getirilmesi, sonuçta da sadece kalitesiz eğitim, sağlık ve yargı hizmetleri üretilmesiyle yetinemezler. Artık, ülkenin insan ve tabiat kaynaklarının uluslararası rekabet şartlarına göre işletilmesi ve toplumun evrensel demokrasi ve insan haklarına uygun bir yapıda yönetilmesi, her zamankinden de daha önemli hale gelmiştir. Kısacası devir, Atatürk'ün "çağdaş uygarlık" diye adlandırdığı ve küreselleşme terminolojisinde "seviyeleme" (benchmarking) olarak tercüme edebileceğimiz seviyeleme devridir. Kendilerini uluslararası siyasi ve ekonomik kurallara göre seviyeleyemeyen "ulus-devlet" ler varolmaya devam edebilirler, ama bu varoluş, o ülke insanları açısından çok yönlü siyasi ve ekonomik mahrumiyetler doğuracaktır.

Türkiye'de yaşadığımız,

ulusal kimlik arayışı, küreselleşme süreci içerisinde bulunan/bulunmayan tüm ülkeler tarafından yaşanmaktadır. Amerikan yönetimi, kendi kamuoyunun baskısı altında ulusal ve uluslararası sorumluluklarının ne olması gerektiği konusunda sürekli bir arayış ve tartışma içerisinde. Güneydoğu Asya'nın mucize ülkeleri karşılaştıkları kriz ortamında, rejim ve kimlik sorunlarıyla boğuşmaya başladılar. Sosyalist sistemden kendini yeni kurtaran ve Batı kapitalizmine yönelen ve kimlik bunalımındaki Doğu Avrupa ülkeleri, AB'ye üye aday olarak yeni kimlik arayışlarına girdiler. Küreselleşme sürecinden faydalanmak, riskleri en aza indirmek, imkanları değerlendirmek, sözkonusu ülkenin yöneticilerinin elindedir. Küreselleşme sürecinde "serap görmemek" ve "mucize yaratmak", toplumu doğru hedeflere, yeterli imkanlarla teçhiz ederek yönlendirmekle mümkündür. Siyasi yönlendirme için küreselleşme sürecinin dinamiklerini iyi tahlil etmek, anlamak ve gelişmeleri doğru tahmin etmek gerekir.

Ulus-devlet küreselleşme

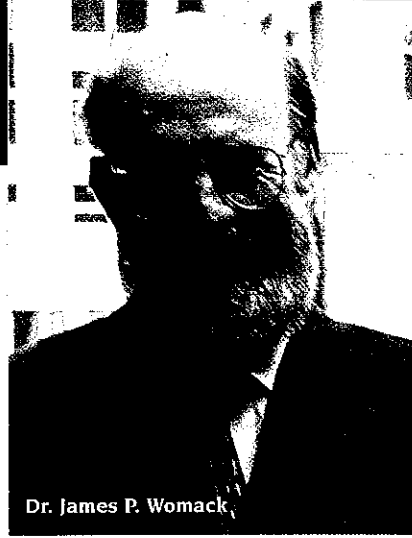
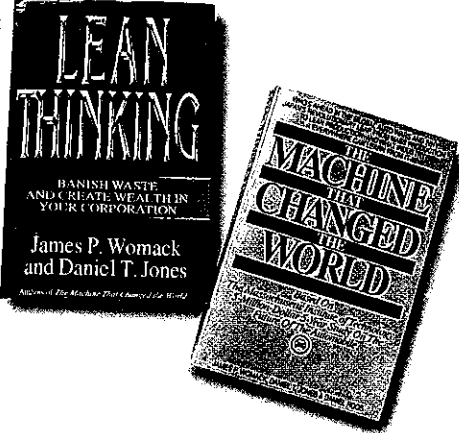
sürecinde piyasaya teslim oluyor mu?

"Ulus-devlet" in küreselleşme süreci karşısındaki kontrol kaybı ve yönetim güçsüzlüğü, genel kabul gören bir önermedir. Ancak, piyasa ve devletin karşılıklı rekabetinin irdelenmesi, devlet otoritesinin güç kaybının görece bir olgu olduğu konusunda daha sağlıklı bir değerlendirme yapma fırsatını doğurmaktadır.⁽³⁾

Öncelikle, hükümetler, son 50 yıldır harcamalarını ve buna paralel olarak gelirlerini devamlı arttırmaya muvaffak olmuşlardır. Gelir ve harcama olarak, devletin, ekonomide sürekli artan payı nedeniyle, piyasaları ezici bir hakimiyeti olduğu ve bu durumun, ekonomide etkinlik ve verimliliği azalttığı ortak bir kanıdır. Gelirlerin ve harcamaların azaltılması ve özelleştirmelerin gerçekleştirilmesi artık genel bir kabul görmektedir. Bu anlayış, "ulus-devlet" lerin gönüllü olarak piyasalar karşısında güçlerinden fedakarlık etmeleri anlamına gelmektedir. Herşeye rağmen, hükümetlerin karşısında piyasaların güçlenmesi, devletin küçülerek yeniden yapılanması, küresel bir rekabet içerisinde beklenen liberalizasyonu her alanda sağlamaya yeterli

"Yalın Zirve" de buluşalım!

Dr. James P. Womack

Prof. Daniel T. Jones

Sizi, iş dünyasında devrim yaratan "yalın düşünce sistemi" zirvesine çağırıyoruz.

Dr. James P. Womack

"Lean Thinking" ve "The Machine That Changed The World" kitaplarının yazarı, Lean Enterprise Institute'un Kurucusu ve Başkanı

Prof. Daniel T. Jones

"Lean Thinking" ve "The Machine That Changed The World" kitaplarının yazarı, Lean Enterprise Research Centre'in Yöneticisi

Arthur P. Byrne

Amerikan Wiremold şirketinin Yönetim ve Yürütme Kurulları Başkanı

Mark Coran

Dünyanın en büyük uçak motorları üreticisi Pratt & Whitney'in emekli Yürütme Kurulu Başkan Yardımcısı

George Koenigsaecker

Amerikan Hon Company Başkanı

Patrick R. Lancaster

Amerikan Lantech Inc. Kurucusu ve Başkanı

Mehmet Ali Berkman

Arçelik A.Ş. Genel Müdürü

Baki Gökçümen

İpek Kağıt A.Ş. Genel Müdürü

Sait Gözümlü

Netaş A.Ş. Genel Müdürü

Jan Nahum

Tofaş A.Ş. Genel Müdürü

ve diğer konuşmacılar.

İ.d.e.a. A.Ş., "Yalın Düşünce" sisteminin dünya çapındaki gurularını İstanbul'a getiriyor. Dr. James P. Womack ve Prof. Daniel T. Jones ile sistemin en başarılı uygulayıcıları arasındaki şirketlerin üst düzey yöneticilerinin konuşmacı olarak katılacağı "Yalın Zirve-İstanbul" düzenleniyor.

"Yalın Zirve"de, önce Japonya'da ardından Amerika'da hızla yaygınlaşarak, uygulayanlara büyük bir rekabet avantajı kazandıran üretim ve yönetim sisteminin temel ilkeleri anlatılacak; sistemin her ülkede, her boyutta ve her sektördeki şirkette nasıl başarıya ulaşabileceği ve şirket uygulamaları örneklerle yansıtılacaktır.

İki gün sürecek olan zirvede yabancı uzman ve şirket yöneticilerinin yanı sıra, ülkemizin önde gelen kuruluşlarının yöneticileri de konuşmacı olarak yer alacak, tüm konuşmaların Türkçe ve İngilizce simültane çevirisi yapılacaktır.

Zaman-kalite-üretim ve performans konularında daha verimli ve başarılı olmanın bilgi ve yöntemlerini sunan "Yalın Düşünce", şirketlerin karlılık ve pazar paylarının artmasını sağlamakta, bu nedenle bütün dünyada büyük yankılar uyandırmaktadır. Söz konusu zirve 1998'de ABD, İngiltere ve Almanya'da da düzenlenecektir.

"Yalın Zirve"ye katılın, yalın dönüşümünü gerçekleştirmiş kişilerden gerçek başarı öykülerini dinleme ve yalın sistem yaratma vizyonuna sahip insanlarla birarada olma fırsatını kaçırmayın.

"Yalın Zirve-İstanbul"

Lütfi Kırdar Uluslararası Kongre ve Sergi Sarayı
Anadolu Oditoryumu
29-30 Haziran 1998

Ayrıntılı bilgi için:

Buket Kanber ve Ömür Yapıcı
Tel: (0212) 230 82 12 - 232 54 48
Ayşe Seyhan Tel: (0216) 423 24 26

İNCELEME, DANIŞMANLIK, EĞİTİM,
ARAŞTIRMA MERKEZİ A.Ş.

olmamıştır. Ülkeler arasındaki serbest dolaşım, mali akımlarda hızla artarken sabit sermaye ve işgücünde bu hareket esnekliği büyük boyutlara ulaşmamıştır. Sabit sermaye ve işgücü, "ulus-devlet" sınırlarını aşip kolaylıkla yer değiştirememektedir. Mali akımların esnekliği ise, "ulus-devlet"i yanlış makroekonomik politikaların uygulanması açısından caydırıcı ve hatta cezalandırıcı olabileceği gibi, dış tasarruf temini açısından özendirici de olabilir. Para arzı, iç ve dış borçlanma açısından, uluslararası sermaye piyasalarının varlığı, hükümetler için daha geniş ve esnek borçlanma imkanları ortaya çıkarmaktadır. Elbette, bu hürriyeti sınırsız ve hesapsızca kullanan hükümetler, paralarının değerlerini tehlikeye atmaktadırlar.

Dünyada mali piyasaların hacim olarak ulaşmış olduğu boyutlar, hükümetler açısından korkutucu olabilir. 1996 fiyatlarıyla, günde 1200 milyar dolar işlem hacmi bulunan döviz piyasaları, 350 milyar dolar sermayenin aktığı yükselen pazar ülkeleri, çoğu ülkenin milli gelirlerini katlayan büyüklüklere ulaşmış bulunmaktadır. Ancak, unutmamak gerekir ki, uluslararası mali piyasaların entegrasyonu tam olmayıp, döviz kuru ve faiz pariteleri bir ülkeden ötekine, önemli farklılıklar göstermektedir. Türkiye örneğinde olduğu gibi, tüm dünya yüzde 2 ila 6 marjlarında reel faize sahipken, ülkemizde reel faiz 20-30 puan aralığında oynamakta ve sermaye hareketlerini yönlendiren bir dizi başka kriter devreye girmektedir.

Para ve bütçe politikalarının uygulanması açısından, mevcut araçların kullanımında bir değişiklik olmayıp, sonuçların tezahürü açısından farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Genişleyici bütçe politikaları, iç borçlanmaya cevaben faizleri, genişleyici para politikaları ise enflasyonu arttıracaktır. Açık ekonomilerde döviz kurunun piyasa mekanizmasına bağlı olması ve sermaye hareketlerinin serbest olması nedeniyle, genişleyici politikaların faiz ve enflasyon üzerindeki etkileri, kapalı ekonomilere nazaran çok daha çabuk ortaya çıkmaktadır. 1993 yılında Türkiye'nin yaşadığı tecrübe, bu acı gerçeğin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Küreselleşme, dış ticaret ve uluslararası şirketler
Dünya ticaret hacmindeki artışlar küreselleşmenin en

belirgin kanıtı olarak kabul edilmektedir. 1950 yılından bu yana dünyada toplam milli gelir 5 kat artırken, dış ticaret hacmi 15 kat artmış ve gelirdeki payı yüzde 7'den yüzde 15'e çıkmıştır. Tarihsel olarak, 2. Dünya savaşı sonrasında, galip devletler, Bretton Woods anlaşmasıyla sabit kur sisteminin benimsenmesi ve sermaye hareketlerinin kısıtlanmasına paralel olarak, ekonomik kalkınmayı frenlememesi açısından, dış ticaretin gelişmesini önleyen engellerin kaldırılması için, Ticaret ve Tarifeler Genel Anlaşmasını (GATT) imzalamışlardı. 1947 yılından beri yapılan 8 tur devresel "Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri" sonucunda⁽⁴⁾ ithalat engelleri büyük ölçüde kalkmış ve imalat sanayii ürünlerinde ortalama gümrük vergisi yüzde 4'e düşmüştür. En sonuncusu Uruguay'da Punta del Este'de yapılan görüşmelerin sonucunda, önemli bir kurumsal değişiklik olmuş ve 132 üyeli Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ-World Trade Organisation-WTO) kurulmuştur. Kurallar açısından da yapılan değişiklikler çok önemli olmuştur: Birinci olarak, dünyada en çok korunan tarım ve tekstil sektörleri sürece dahil edilmiştir. İkinci olarak, malların yanı sıra kurallar hizmetlere de genişletilmeye başlanmıştır. Üçüncü olarak ise, dış ticarete teknik engeller oluşturan marka, patent gibi fikri haklara eğilinmesi kararlaştırılmıştır. Gelişmiş ülkeler, DTÖ bünyesinde dış ticaret, çalışma şartları ve çevre koruma arasındaki ilişkileri de gündeme getirmek istemektedir. Ancak, özellikle Güneydoğu Asya ülkeleriyle bu konuda bir uzlaşma sağlanamamıştır.

Uluslararası şirketlerin dünya ölçeğindeki faaliyetleri, küreselleşme olgusunun diğer önemli yüzünü oluşturmaktadır. Bu şirketlerin örgütlenme biçimleri, uluslararası ticaretin coğrafi yapısını ve dolayısıyla, dünya ekonomisinin bölgeselleşme eğilimlerini yakından etkilemektedir. Dünya ticaretinin önemli bir bölümünü uluslararasılaşmış şirketler-içi mal ve hizmet değişimleri oluşturmaktadır. Bu konudaki tahminler, ABD ve Fransa için toplam dış ticaretin üçte birine yakın bir büyüklüğe işaret etmektedir. Firmaların örgütlenme biçimi, uluslararası ticaret eğilimlerinin yanı sıra, uluslararası yatırım eğilimlerini de belirlemektedir.

Uluslararası firmaların küreselleşme sürecinin en

YATIRIMDA YENİ BİR MODEL

İSTANBUL ÇATALCA'DA SERBEST BÖLGE

Satışlarına devam ediyor.

İDEAL KONUM ÇATALCA

İstanbul'a bağlı Çatalca yöresinde yer alan **İstanbul Trakya Serbest Bölgesi**, ulaşım ve insan kaynakları itibarıyla ideal bir konum sunmaktadır. TEM otoyoluna 3 km., E-5 karayoluna 12 km., Kozyatağı-Selimpaşa E-5 bağlantı yoluna 4 km. uzaklıkta bulunan, 387.500 m²'lik Serbest Bölge arazisinde konumlanmıştır.

İDEAL ALTYAPI İLERİ TEKNOLOJİ

İSBAŞ; yaşam kalitesini ve işgücü faaliyetlerini arttıran ve sorunsuz ilerlemesini sağlayan doğru **teknik ve sosyal altyapıyı**, profesyonel ve çağdaş bir yaklaşım dahilinde gerçekleştirmektedir.

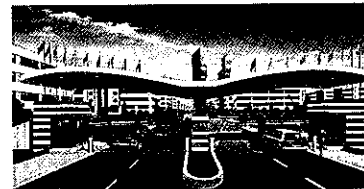
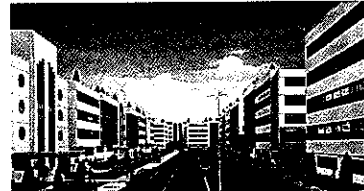
İDEAL SOSYAL YAŞAM EKSİKSİZ DÜZEN

İSBAŞ; sağlık, güvenlik, ulaşım-taşımacılık, bakım-onarım hizmetleri ve genel hizmetler ile, geleceğin yatırım alanlarının gerektirdiği **eksiksiz düzeni** kurmaktadır.

VE TÜRKİYE'DEKİ SERBEST BÖLGELER ARASINDA BİR İLK:

"SATIN AL, SAHİP OL"

İstanbul Trakya Serbest Bölgesi, arazi ve bina mülkiyetlerinin sahibine kalması, istenildiğinde devredilmesi, kiralanması ve satılması imkanı vermektedir.

SERBEST BÖLGENİN AVANTAJLARI

İSBAŞ, sunduğu **Özel Serbest Bölge Statüsü** ile tüm yatırımcılar için güvenli bir dayanak ve benzersiz bir yatırım alanı oluşturmaktadır:

TAPU, KONUM ve ALTYAPI ayrıcalığının yanısıra

- %100 Kurumlar Vergisi Muafiyeti
- %100 Gelir Vergisi Muafiyeti
- Gümrük Vergisi Muafiyeti
- Ucuz İşçilik
- Düşük Faizli Banka Kredisi
- KDV Muafiyeti
- Serbest Kar Transferi
- 10 Yıllık Grev ve Lokavt Engeli
- Minimum Bürokrasi

imkanlarını vermektedir.

İDEAL SEÇENEKLER KAPALI ve AÇIK ALANLAR

İSBAŞ tarafından yaptırılan **üretim tesisleri, depo ve bürolar** yatırımlarını bu yolda belirleyen sektörler için en ileri teknoloji ve çağdaş mimari çizgisinde hazırlanmıştır. Tesislerini kendileri inşa etmek isteyen yatırımcılar için aynı alt yapıya sahip **açık alanlar** ayrılmıştır.

Sizi sınır tanımayan bir geleceğe taşıyacak bu yeni yatırım modeli içinde yerinizi almaya davet ediyoruz.

İSBAŞ
İstanbul - Trakya
Serbest Bölgesi
Kurucu İşletici A.Ş.

Yaratılan ortak yaşam döngüsü içindeki bu düzen yapı ve proje alanında YAPI MERKEZİ ve ICF KAISER (USA), yatırım alanında ise İSBAŞ A.Ş. garantisıyla sağlanacaktır.

İSBAŞ bir Özet Şirketler Topluluğu kuruluşudur.

önemli itici gücü olduğu doğrudur. Ancak, bu konuda da çok kesin yargılardan kaçınmak gerekir. Örneğin, ölçeğe göre verimlilik konusu, şirketleri her zaman büyümeye iten bir olgu olmakla birlikte, otomatik olarak küreselleşmeyi zorunlu kılmaz. Ekonomilerin giderek entegre olduğu bir dünyada, tabii olarak, büyüme ve uluslararasılaşma çabaları, başarıyı da çoğu zaman beraberinde getirmektedir. Kendi sınırlarımız içerisinde kalma arzunuz da, sizi uluslararası rekabetten kendi ülkenizde koruyamamaktadır. Dikey entegrasyonla girdilerinizi garanti altına almak ise uluslararasılaşmanın diğer bir nedenini oluşturmaktadır. Nihayet, bütün şirketlerin uluslararasılaşma davranış eğilimleri sergilediği bir ortamda rekabetten kopmamak için, çoğu şirket aynı yolu izlemektedir.

Yukarıda altı çizilen eğilimler nedeniyle, küreselleşme süreci içerisinde, şirketlerin, çeşitli bölgesel ticari liberalizasyon proje tartışmalarına aktif olarak katılma isteği doğal bir istek olarak ortaya çıkmaktadır. Şirket yöneticileri, genellikle, ticaretin liberalizasyonu yönünde bir davranış sergilemekte ve kamu yöneticilerinin alacağı kararlarla, kendi şirketlerinin uluslararası stratejileri arasında bir tutarlılık sağlamaya çalışmaktadırlar. Özellikle, büyük ölçeklerde çalışan çokuluslu şirketler ile çokuluslulaşmaya çabalayan orta ve küçük boy şirketlerin yöneticileri bölgeler-ici veya bölgeler-arası faaliyetlere paralel olarak çeşitli ekonomik forumlar oluşturmaktadırlar.⁽⁵⁾

Küreselleşme ve bölgesel ekonomik işbirliği

Gelişen küreselleşme eğiliminin paralelinde dünyanın

çeşitli yörelerinde çok sayıda bölgesel bütünleşme hareketi ortaya çıkmaya başlamıştır. DTÖ kurallarına göre, ülkeler, kendi aralarında serbest ticaret alanları oluşturabilirler. Hatta serbest ticaret alanlarına ulaşılmıyorsa gümrük birliği, ikinci en iyi çözüm olarak kabul görmektedir. Bölgeselleşme hareketleri, ülkelerin kendilerine coğrafi olarak yakın ülkelerle ticaretlerini artırarak, "Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri"nde pazarlık güçlerini arttırmaya çalışmışlardır. Ancak, küreselleşmeye ayak uydurabilmenin en iyi yöntemini, bölge-

sel ekonomik entegrasyon süreçleri oluşturmaktır. Bu süreçlerin izlenmesi ve incelenmesi Türkiye açısından önemli stratejik dersler çıkarabilme imkanı vermektedir. Küreselleşme sürecinde başarı, bölgeselleşme sınavında başarılı olmayı gerektirmektedir. Gelişme düzeyleri ve coğrafi yakınlık özellikleri açısından birbirine yakın veya yakınlaşması mümkün ülkelerin bölgeselleşme arzuları, küreselleşme sürecinden bir korunma veya karşı koyma güdüsü taşımamaktadır. Bilakis, bölgeselleşme sürecini, küreselleşme sürecine bir hazırlık, mevcut olan ticari ilişkilerin konsolidasyonu

ve ilişkilerin daha fazla gelişmesini önleyen engellerin kaldırılması gibi konulara yönelik bir işlev üstlenmektedir. Bu tespitler, gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan ülkeler için de geçerlidir.

Avrupa Birliği'nin siyasi bir entegrasyon sürecine girmesi "Tek Pazar ve Tek Para" temelli ticari entegrasyon sürecinin doğal bir sonucu olup küresel süreçte Avrupa'nın yerini sağlamlaştırmaya yönelik ileri aşamada bir bölgeselleşme projesidir. Bölgeselleşme projelerini Kuzey Amerika için NAFTA (Kana-

Tablo

**Türkiye'nin Bölgesel İşbirliği Girişimleri
ile İlgili Dışticaret Verileri
(1997 yılı itibarıyla toplam dış ticaret içerisinde yüzde paylar)**

	Ülke veya Bölge	İhracat	İthalat
Gümrük Birliği	AB	46.6	51.5
Serbest Ticaret	EFTA	1.5	2.7
	İsrail	1.5	0.5
	Macaristan	0.5	0.2
	Romanya	1.4	0.8
	Litvanya		
	Estonya (Henüz yürürlükte değil)		
	Çek Cum. (Henüz yürürlükte değil)		
	Slovakya (Henüz yürürlükte değil)		
KEİB		14.4	9.0
ETÖ		4.9	2.3
İKÖ		15.4	11.0
BDT		13.4	7.2

da, ABD, Meksika), Güney Amerika için MERCOSUR (Arjantin, Brezilya, Paraguay, Uruguay), Güneydoğu Asya için AFTA (Brunei, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland, Vietnam) ve CER (Avustralya, Yeni Zelanda) olarak sıralamak mümkündür.

“Uruguay Round” görüşmelerinden kaynaklanan beklentilerin aksine bir şekilde bölgesel entegrasyon çabaları, çoktarafli liberalizasyon çabalarını baltalamamıştır. Bölgesel entegrasyon süreçleri, üstüne kapalı, korumacı nitelikte girişimler olmaktan ziyade; çoktarafli bölgeler-arası liberalizasyon süreçlerini de geliştiren süreçler olmuşlardır. Nitekim, bu bölgeselleşme projelerine paralel olarak, APEC (Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği), ASEM (Asya-Avrupa Forumu), TAFTA (Transatlantik Serbest Ticaret Antlaşması) gibi bölgelerarası bir dizi ekonomik forum da devreye girmiş bulunmaktadır.

Küreselleşmenin bölgesel etkileri ve Türkiye

1980’li yıllardan itibaren Türkiye’de piyasa ekonomisine, rekabete ve dışa açılmaya dayalı yeni bir ekonomik sisteme geçiş çabaları ortaya çıkmıştır. Piyasa ekonomisi şartları ve dışa açılma süreci, bir taraftan ülke içerisinde yerel dinamikleri harekete geçirirken, diğer taraftan, ülke dışında bölgesel işbirliği ve bütünleşme hareketleri içerisinde yer alma arzusunu arttırmıştır.

Geleneksel büyük sanayi firmaları ise, küresel pazarlara ulaşabilmek için, bir taraftan yabancı firmalarla ortaklıklar kurarak, yeni sektör, yeni ürün arayışlarına girmişler, diğer taraftan ise yurtdışında doğrudan yatırım süreci başlatmışlardır. Türk firmalarının ticaret, doğrudan yatırım ve teknoloji transfer stratejileri, Türkiye’nin küreselleşme sürecine uyum derecesini belirleyecek en önemli unsurlardır⁽⁶⁾

Türkiye, bölgesel bütünleşme doğrultusundaki tercihini Avrupa Birliği’nden yana kullanmış bulunmaktadır. Avrupa Topluluğu-Türkiye ortaklık ilişkisi, 1963 Ankara Anlaşması ile başlamıştır. Nihai amacının Türkiye’nin AB’ye üye olması olduğu düşünülen bu ilişkinin hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere 3 dönemde gelişmesi öngörülmüştür. Son dönem, Avrupa Topluluğu-Türkiye Ortaklık Konseyi’nin 1/95 kararı ile 1.1.1996 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Birliği ile başlamıştır.

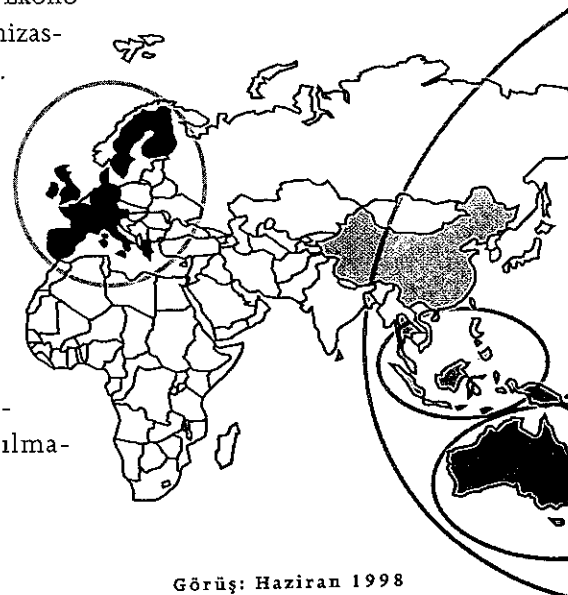
AB ile bağlantılı olarak, Türkiye’nin ikinci önemli işbirliği faaliyeti, Avrupa-Akdeniz İşbirliği’dir. Kasım 1995 tarihinde Barcelona Deklarasyonu ile AB’nin Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası çerçevesinde oluşturulan bu işbirliğinde, AB üyesi 15 ülke ve Cezayir, İsrail, Kıbrıs, Lübnan, Malta, Mısır, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye, Ürdün ve Filistin Özerk Toprakları yer almaktadır.

Üçüncü önemli bölgeselleşme girişimi, 25 Temmuz 1992 tarihinde kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİB-Arnavutluk, Azerbeycan, Bulgaristan, Gürcistan, Ermenistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye, Ukrayna) girişimidir. Daimi sekretaryası İstanbul’da bulunan KEİB’in organları, hükümetlerarası karar alma organı olan Başkanlar Konseyi (6 aylık dönemlerle Troika sistemi çerçevesinde çalışıyor. Mevcut dönem başkanı Ermenistan. Mayıs 1998’den itibaren Azerbeycan başkanlığı devralacaktır.), Parlamentolar arası organ (Bulgaristan ve Yunanistan yer almıyor), KEİB İş Konseyi’nden oluşuyor. (Başkanlık 6 ayda bir değişmektedir) Mali organı ise, temsil örgütü 6 Mayıs 1997 tarihinde Selanik’te kurulan “Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası”dır.

Dördüncü bölgesel girişim, Avrasya Bölgesi ile ilgilidir. Baltık devletleri dışında kalan eski Sovyet Cumhuriyetleri (BDT-Moldova, Ukrayna, Beyaz Rusya, Rusya Federasyonu, Gürcistan, Azerbeycan, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan), Romanya, Bulgaristan’dan oluşan bu bölgede Türk şirketleri önemli faaliyet içerisindedirler.

Beşinci girişim, Ekonomik İşbirliği Organizasyonu (EİO)’dur.

1964 yılında Türkiye, Pakistan ve İran tarafından Kalkınma için Bölgesel İşbirliği adı altında kurulan bu teşkilat, 1985 yılında EİO’ya dönüşmüştür. SSCB’nin dağılma-

sında sonra ise teşkilata Azerbaycan, Orta Asya Ülkeleri ve Afganistan da katılmıştır.

Altıncı girişim, İslam Konferansı Örgütü (İKO)'dür. 55 müslüman ülkenin üye olduğu bu teşkilat, 50'li yıllarda başlayan oluşumunu 22-25 Eylül 1969 tarihinde gerçekleştirdiği ilk zirvesi ile somut bir hale getirebilmiştir. Örgüt, Afrika'nın batısındaki Senegal'den Güneydoğu Asya'daki Endonezya'ya kadar uzanan geniş bir alanı kapsamaktadır. SSCB'nin dağılmasından sonra, Türkiye'nin teşviki ile Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan da İKÖ'ye katılmışlardır. İKÖ çerçevesinde ekonomik işbirliği koordinasyonunu sağlamak amacı ile oluşturulan İSEDAK (İslam Ülkeleri Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi) 1984 yılından beri yılda bir kez toplanmaktadır.

Yedinci girişim olan D-8 girişimi ise, 22 Ekim 1996 tarihinde İstanbul'da düzenlenen "Kalkınmada İşbirliği Konferansı" ile hayata geçmiş, 15 Haziran 1997 tarihinde İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır, Nijerya ve Türkiye'nin devlet ve hükümet başkanlarının katıldıkları İstanbul Deklarasyonu ile resmîyet kazanmıştır. Üye ülkeler arasında belirlenen işbirliği alanlarında çalışma grupları oluşturulmuş ve bunların faaliyetlerinin koordinasyonu Türkiye'ye verilmiştir. D-8'in gelecek "zirve" toplantısı Kasım/Aralık 1998 tarihinde Bangladeş'te yapılacaktır.

Sonuç

Küreselleşme doğrusal ve tek boyutlu bir süreç değildir. Yukarıdaki bölümlerde de anlatıldığı gibi, bir yandan ekonomik planda emek, mal ve hizmet, para ve sermayenin serbest dolaşımının artması; bir yandan da siyasi planda iç ve dış politikaların giderek uyumlaşması sürecidir. Ayrıca bu süreç, Asya krizinin de gösterdiği gibi, çeşitli krizlere

açık bir süreçtir. Bu sorunlara rağmen, uzun dönemde küreselleşmenin daha da güçlenmesi beklenmektedir.

Küreselleşme sürecinde yer alan ülkeler, bu süreçten en fazla faydayı elde etmek için, çeşitli girişimler içindedir. Bir yandan, uluslararası planda, özellikle mali akımların yol açabileceği krizlere karşı, IMF, Dünya Bankası, BIS gibi kurumların yapısı ve işlevleri tartışılmakta ve uluslararası krizlere uluslararası çözüm mekanizmaları araştırılmaktadır. Diğer yandan ise, ülkeler kendi ekonomi ve siyasi yaklaşımlarını ve kurumlarını gözden geçirmektedirler. Mucizevi ekonomik gelişme modelleri hakkındaki teorilerin, Asya krizi ile sarsıldığı günümüzde, ekonomimizin dünya ekonomisi ile entegrasyonu sağlam bir demokratik yapının kurumsallaştırılması ile desteklenmelidir. Sistemde tıkanıklıkların yaşanmaması için, demokratik yönetim sisteminin ve piyasa ekonomisinin tüm kurum ve kurallarıyla işletilmesi gereği ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin de, bu gelişmelerin dışında kalmaması ve artan ekonomik entegrasyondan payını alabilmesi için, icraatında, istikrarlı makroekonomik politikalar ile ekonomik, sosyal ve siyasal reformları birleştirmelidir.

Dr. Haluk Tükel
TÜSİAD Genel Sekreteri

Dipnotlar

- 1- "Report on the 1998 Annual Meeting of the World Economic Forum: The view from Davos" WEF, 1998
- 2- "The nation-state is dead. Long live the nation-state" The Economist, 23 Dec 1995
- 3- "Thinking about globalisation: Popular Myths and Economic Facts" The Economist Briefs, October-December 1997
- 4- GATT görüşmelerinin 8 turu şunlardır: Cenevre (1948), Anncy (1949), Torquay (1951), Cenevre (1956), Dillon Roun (1962), Kennedy Round (1962), Tokyo Round (1979) ve Uruguay Round (1994). Bu görüşmelerin dışicaretteki engelleri ortadan tedricen kaldırması dünya ekonomisinin kalkınmasını hızlandırmıştır. Patrick Messerlin, "La nouvelle organisation du commerce mondial." IFRI, 1995
- 5- Le rapport RAMSES, "Les réalités de l'intégration régionale" IFRI, 1997
- 6- "Önümüzdeki dönemin ticari gelişmeleri büyük çapta firmalar arası ilişkilerdeki gelişmelere sıkı sıkıya bağlı olacaktır. Bu nedenle yeni ticari politikaların yapımcıları, gönüllü meslek kuruluşları olacak veya politika oluşturma sürecine bu kuruluşlarında etkin olarak katılımları kaçınılmaz hale gelecek, bu da, meslek kuruluşlarının, dünya gerçekleri ile uyumlu politikalar üretmesi gereğini beraberinde getirecektir. Bunun sonucunda devlet, rekabeti bozan politika kararlarından uzaklaşma zorunda kalacaktır.", "Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21. Yüzyılda Türkiye", Hüsamettin, Nebioğlu, DPT, s.222

Denize ne kadar yakın olursak olalım;

Hayalleriniz suya düşmeyecek!

Istanbul'un boğazına, dudaklarından daha yakın...

İnci gerdanlığı, başına tac yapan bir mevkide; Beylerbeyi'nde...

Bosphorus Pasha Hotel,

ancak hayallerinizde bulabileceğiniz huzuru,

gerçekte yaşatacak bir ortamla sizi bekliyor.

*B*OSPHORUS *P*ASHA
HOTEL

YALIBOYU CADDESİ NO. 64 BEYLERBEYİ 80210 İSTANBUL
TELEFON 0216 422 00 03 (9 HAT) FAKS (0216) 422 00 12

Sınırsız Oyun

Asya'da patlak veren kriz, "Asya değerleri" tartışmasındaki güçlerin yer alışında bir değişikliğe yol açtı. Güneydoğu Asya ekonomilerinin muazzam atakları karşısında "Asya değerleri"ni mutlaklaştırıcıların karşısında sesini kısanlar, kaplanların ardarda bunahma düşmesiyle birlikte, "Gördünüz mü, oyunun kurallarına göre oynanmasından başka bir yöntem söz konusu olamaz," diye haykırıyorlar. Oyunu nasıl oynamalı? Birisi yükselirken diğerinin düştüğü, birisi kazanırken ötekini kaybedtiği, artıların eksileri götürdüğü ve rekabetin kıt ve fani kaynaklar etrafında kızıştığı "yaratıcı yıkıcılık"la mı? Yoksa matematikteki " ∞ " işaretiyle ifade edebileceğimiz pek çok sonu, ama aynı zamanda pek çok başlangıcı içeren, her bir turda kazanan ve kaybedenlerden dersler çıkartılarak oyunun iyileştirildiği, oyundan uzaklaştırılanların tekrar oyuna davet edildiği ve uzun erimde kazancın paylaşıldığı şekilde mi?

Charles Hampden-Turner ile Fons Trompenaars'ın *Mastering the Infinite Game-How East Asian Values are Transforming Business Practices* (Sonsuz Oyunda Ustalaşmak-Doğu Asya Değerleri İş Uygulamalarını Nasıl Değiştiriyor?) adlı kitapları (Capstone Publishing, Oxford, 1997) oyunu oynarken Doğu Asya değerlerinden öğrenilebilecekler üzerinde odaklanmış kapsamlı bir araştırma sunuyor.

Her ikisi de geçmiş yıllarda şirket ve iş kültürü konusunda ayrı ayrı önemli kitaplara (Şirket Kültürü, Kapitalizmin Yedi Kültürü, Kültür Dalgaları Üzerinde At Koşturmak) imza atmış olan biri İngiliz, diğeri Hollandalı iki yazar, bu kez ortak kitaplarında, Batılı ve Asyalı değerlerin geniş bir analizine ve karşılaştırmasına girişiyorlar.

Yazarlar, 58 ülkeden 34 bin yöneticiyle yapılmış bir ara-

tırmaya dayanarak, Kuzey Amerikalı ve çoğu Batı Avrupalı firma yöneticisinin iş yaşamlarında somut kriterleri, ya kazanma ya da boyun eğmeyi, bireyciliği, içe yönelimi, erişilen statüyü, evrenselliği ve ardışık zamanı tercih ettiğini gösteriyor. Buna karşılık Doğu Asyalı yöneticilerin çoğunun ayrıntılı kriterleri, mutabakat oluşturmaya, komünitarizmi, dışa yönelimi, biçilen statüyü, partikülerizmi ve senkron zamanı tercih ettiğini ortaya koyuyorlar.

Asıl vurguladıkları nokta, Doğu Asyalıların, Batı'ya yaklaşımlarında onun değerlerini öğrendikleri ve bunları kendi değerleriyle uzlaştırdıkları, bunları birer tamamlayıcı olarak gördükleri. Buna karşılık Batılıların çoğunun Doğu Asyalı değerleri küçümsemediği ve bunun sonucunda Batı'nın "bireylerin evrensel yarışmadaki somut kriterlere göre kazandığı ya da kaybedtiği Sonlu Oyunlar oynamanın" ötesine geçemediğidir.

Yazarlar, gelişmişliği yakalamak amacıyla atılım yapan ve Batıda gözlemlenmediği kadar uzun bir süre boyunca gelişmeyi sürdüren Doğu Asya ekonomilerinin başarı sırrını şöyle açıklıyorlar:

- Karlar ve mülkiyet gibi somut nesnelerin kısığının ötesine, bilgi üretme gibi ayrıntılı süreçlere yönelmişlerdir.
- Bir tarafın diğeriyle yarıştığı "düz oyun sahası"nın ötesine, ortak katkıları "oyunu" ya da sektörü bütün oyuncular için iyileştiren oyuncu kümelerine yönelmişlerdir.
- Rekabetçi karşıtlığın ötesine, işbirlikçi rekabete, bütün oyuncuların iyi oyunları inceleyerek işbirliği içinde öğrendiği bir sürece yönelmişlerdir.
- İçinde kişilerin mantıksal "sonuçlara" vardığı (ve dolayısıyla düşünmeye son verdiği!) doğrusal fikir yürütmenin ötesine, olaydan sonra düşünmeye, içinde düşüncenin sonsuz

bir çevrim içinde fikir yürütmeden geri besleme aldığı sürekli ve sonsuz bir iyileştirme süreci yaratmaya yönelmişlerdir.

- Elde etmenin ötesine, elde etmeye en değer şeyin ne olduğunu keşfetmeye ve araştırmaya ve sonra bunu elde etmeye yönelmişlerdir. Yanıtını aradıkları soru, Batı'da ya da Doğu'da geliştirilmiş olan teknolojilerin hangileri, işgörenleri ve yurttaşları en iyi şekilde eğitmektedir, sorusudur.

- Sözleşme hükümlerine sıkı sıkıya bağlılığın ötesine, ilişkilerin dinamik bir karşılıklılığına yönelmişlerdir. Burada bir partner, sözleşmede belirlenmiş olanın daha fazlasını yapar ve müşteriyi de daha fazlasını yapmakla yükümlü kılar, böylece iki tarafta da yararlar çoğalır. Bu şekilde gerçek performans başlangıçtaki anlaşmanın kat kat ötesine geçer.

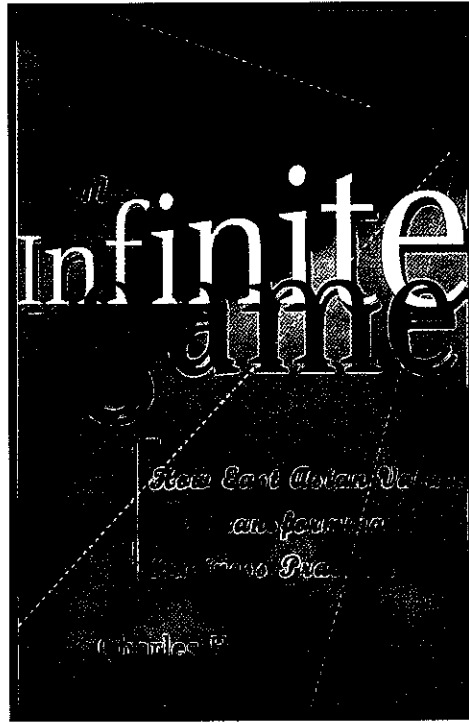
- Sonlu oyunların en hızlı hareket eden tarafından kazanılmasını getiren zamanın ve (ardışık) hareketin ötesine, oyunu bütün adımların tam zamanında senkronize olacağı şekilde yeniden tasarımılamaya yönelmişlerdir. Böylece "yarış süreci" kısaltmakta ve sonsuz iyileştirmeler özendirilmektedir.

Sonsuz Oyunda Ustalaşmak, "Asya Değerleri"ni abartan özellikler taşıyor. Yazarlar, oyunu sonlu oynayan pek çok kişi gibi, Asya'daki son krizi öngöremiyorlar. Ne var ki, kitabın önemi, bilgilendirme çağının yeni ekonomisinde başarılı olabilmekle ilgili son derece önemli yaklaşımlar içermesinden kaynaklanıyor. Bilgilendirme çağının yeni ekonomisinde başarılı olabilmenin önkoşulu bilgiyi, onun akışını, yorumlanmasını, yaratıcılığı, özetle dehayı örgütleyebilmektedir. Bu temelde yeni ekonomi, geleneksel ekonomiden farklı olarak sadece rekabetçi değil, rekabetçi ve işbirlikçi olmak ihtiyacındadır. Böylece tarih boyunca hep bir karşıtlık olarak gündeme gelmiş olan rekabet ve işbirliği ilişkisi artık bir sembiyoz niteliği kazanıyor. Öte yandan yeni ekonominin yeni şirketleri, artık sadece hisse sahipleri (share holders) olarak tek başlarına değil, ancak öteki pay sahipleri (stakeholders) ile birlikte yer edinebilir. Buna paralel olarak geleneksel şirket, hiyerarşik, pederşahi,

piramit biçimindeyken, yeni şirket daha çok yatay bağlantılı şebekelerin karşılıklı etkileşimi haline geliyor. Ve toplumda ki bütün örgüt ve kurumlar giderek yeni şirketin bu formunu benimsiyor. İşgörenleri, müşterileri, tedarikçileri ve kendilerini çevreleyen toplum, diğer pay sahiplerini oluşturuyor. Ve global sorunların -örneğin ekolojinin- yerel düzeyi artan ölçüde etkiler hale gelmesiyle birlikte, şirketleri çevreleyen toplum da globalleşiyor.

Asya krizi patlak verdikten sonra IMF Başkanı Michael

Camdessus ve büyük Amerikan şirketlerinin danışmanlığını yapan eski ABD dışişleri bakanlarından Henry Kissinger gibi oyunu sonlu oynayanların hala sık sık görüş alışverişinde bulundukları Singapur'un eski başbakanı Lee Kuan Yew'a göre (Die Zeit, 19.02.1998) Asya krizinin iki nedeni var. Birincisi, bölge ekonomilerinin gelişmesiyle gerekli reformların, özellikle de banka reformlarının yapılması arasındaki hız farkı; ikincisi ise hükümetlerle devletin iş dünyasında hakem rolü oynayacakları yerde ortaklıklara girmeleri ve iktidarı kişisel çıkarları için kullanmaları. Her ikisi de ortak bir paydada bir araya getirilebilir ve "Batı'dan öğrenme sürecini sekteye uğratmak" da denilebilir. Birincisinde ekonomik açı-

dan, ikincisinde denetim mekanizmaları açısından...

Bu nedenle Charles Hampden-Turner ile Fons Trompenaars'ın Sonsuz Oyun adlı kitaplarında vardıkları sonuç, sadece Batı açısından değil, Asya açısından da büyük önem taşıyor: "Doğu'da ve Batı'da bütün büyük kültürler karşıt fikir ve geleneklerin zengin bir hazinesidir. Öğrenmenin yolu bu hazineleri değersizleştirmek değil, onlara bakıp değişik düşünce ve davranış kalıpları aramaktır... Bütün büyük kültürler, karşıt değerlerin ustaca bütünleştirilmesine dayanır ve biz insanlar her zaman kendimizi başkalarından farklılaştırarak (bu sonludur) ve başkalarıyla bütünleştirerek (bu sonsuzdur) gelişiriz."

Ayşe Bilge Dicleli

ÇİN

Faruk Pekin

Çin neredeyse dünyamızın son on yılında üzerinde en fazla konuşulan ülkelerinden başta geleni. Haziran 1989'da dünyanın en büyük meydanı olan Tienanmen (Göksel Barışın Kapısı) Alanı'ndaki demokrasi yanlılarının kanabulanan gösterisiyle uzun süre dünya medyasının gündeminde kaldı. Ardından ünlü İtalyan yönetmen Bernardo Bertolucci'nin "Yasak Kent" filmiyle yeniden gündeme geldi. Derken, 156 yıl İngiltere'nin egemenliğinde kalan dünyanın sekizinci büyük ticaret merkezi Hong Kong'un 1 Temmuz 1997 günü yeniden Çin'e geri dönmesi nedeniyle hakkında çok söz edildi. Şu anda gerek Tayvan sorunu, gerekse yüksek büyüme hızı sebebiyle yeniden gündemde.

Çin Marco Polo'dan bu yana gizemli Uzakdoğu'nun masalsı ülkesi. Avrupa için ipek, çay ve porselen diyarı ya da bir sömürü bölgesi. Ancak tarihsel gerçeklere baktığımızda, yaklaşık dört bin yıldır kesintisiz süren bir uygarlığa sahip. Ona en fazla yaklaşan ülke ise, Hindistan.

Mezopotamya, Mısır, hatta Anadolu uygarlıkları kesintiye uğramış, oysa, Çin'de önemli kesintiler yok.

Ülkenin resmi adı, hâlâ, Çin Komünist Partisi. 9.6 milyon kilometrekarelik yüzölçümüyle dünya topraklarının yaklaşık ondörtte birine sahip. Nüfusu, yaklaşık 1 milyar 300 milyon. Yani dünya nüfusunun yaklaşık beşte biri. Avrupa kıtasından daha büyük ve daha kalabalık. Devlet yapısı üniter ve çok-

uluslu sosyalist cumhuriyet. 22 eyalet, 5 otonom bölge ve Beycing, Şanghay ve Tiancin gibi üç farklı bağımsız belediye biriminden oluşuyor. İngiltere egemenliğindeki yaklaşık 6 milyon nüfuslu Hong Kong, 1997'de Çin'e katıldı. Portekiz egemenliğindeki Makao ise 1999'da Çin'in parçası olacak. Bağımsız Tayvan'ın da günün birinde Çin'e katılması bekleniyor.

Şu anda Çin'de kişi başına düşen ulusal gelir yaklaşık, 500 USD. (Tayvan'da yaklaşık 10.500 USD) Bu da çok anlamlı değil. Çünkü Çin, son 10-12 yıldır yüzde

10-12'lik büyüme hızıyla dünyanın en hızlı gelişen ülkesi. Büyüme hızında ABD'yi geride bırakmış durumda. "Uyuyan dev" uyanıyor. Uyanınca ne olacak? O da dünyanın sorunu.

1979'da Deng Siaoping'in girişimiyle yürürlüğe konulan reformlarla Çin, büyük bir atılım gerçekleştirdi. Şu anda ülkedeki ekonomiyi tanımlamak olası değil. Çin yöneticileri bugünkü ekonomiyi "sosyalist pazar ekonomisi" olarak nitelendiriyorlar. Bu da ekonomiye son bir katkı. Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) son kongresi Eylül 1997'de gerçekleştirildi. 1989'dan bu yana ÇKP Genel Sekreteri olan Devlet Başkanı Ciang Zemin, Kongre açış konuşmasında "Partimizin çizgisi, Marksizm-Leninizm, Mao Ze Dong çizgisi ve Deng Sioping'in yaklaşımıdır. Deng Sioping'in yaklaşımı çağımızın yaşayan Marksizm-Leninizmi'dir" dedi. Elbette bu, ileri düzeyde bir "reel-politik" kavrayış.

Ancak şu anda Çin, dünyanın en hızlı büyüyen ülkesi. Kültür Devrimi (1966-1976) sırasında Kızıl Muhafızlar'ca tahrip edilen tapınaklar, camiler faaliyette.

Tek tip Mao elbisesini (gerçekte bu giysi Çin'in bağımsızlık lideri Dr. Sun Yat Sen'e aittir) giymekte devam eden yalnızca bazı yaşlı emekliler. Ülkenin özellikle büyük batı kentlerinde her türlü Avrupa ya da ABD markalı eşya var. McDonalds, KFC her yeri kaplamış. Yabancı sermaye açıldıktan sonra dünyanın en büyük 30 dev uluslararası şirketi Çin'de yatırım yapıyor. Herkes "eğer her Çinli bir tane alırsa" hesabı yapıyor. Öte yandan dünyada üretilen oyuncakların yaklaşık yarısı, ayakkabıların dörtte üçü Çin'den. Dünya bu paradoksu yaşıyor. Son bir yıldır büyük kentlerde herkes cep telefonu kullanıyor.

Çin'deki en hızlı gelişim Şanghay'da. 1930'lu yılların deniz ticareti, batakhaneleri ve mafya şebekeleri ile ünlü Şanghay'da akıl almaz bir bayındırlık hareketi var. Şanghay, şu anda dünyanın en büyük şantiyesi durumunda. Bu haliyle Şanghay, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde dünya finans merkezi için en güçlü aday.

Uzaktan bakınca tablo çok olumlu görünüyor. Ancak yeni liberalleşme merkezizetçi, planlı, siyasi bir ortamda "vahşi kapitalizm" olarak gelişiyor. Yeni yeni

oluşan sınıf ve tabakalar ve Batı-Doğu arasındaki, kent ve kır (nüfusun üçte ikisi hala kırsal bölgelerde yaşıyor) arasındaki çelişkiler yoğunlaşıyor, eşitsizlikler artıyor. Bazı temel gıda sorunları büyüyor.

Çin, şu anda dünyanın yeniden keşfedilen bölgeleri arasında. Yirmi milyonluk bir potansiyeli var. Çin'i ziyaret edenlerin başında ABD'liler, Kanadalılar, Almanlar, Japon-

lar, Tayvanlılar ve Uzakdoğulular geliyor.

Çin denilince aklımıza Çin Seddi, Büyük Kanal, İpek Yolu, ipek, çay, porselen, Çin mutfak, Çin resmi ve Çin yazısı gelir. Şu anda Çin'in en fazla, doğu bölgeleri geziyor. Oysa İpek Yolu, Tibet, Yançe nehri boyları da

son derece ilginç. Çin'in doğu kesimini içeren ve Beycing, Şian, Şanghay, Guilin, Hong Kong bölgelerini içine alan turlar en klasik olanları.

Çin'e ana giriş yeri Beycing. (Artık, Pekin denilmiyor geçmişteki Hristiyan misyonerlerin yanlış okumaları, Wade-Giles sistemi tarihe karıştı, Pinyin sistemi kul-

lanılıyor) Eğer Türkiye'den grup vizesi alırsanız pasaport kuyruğunda fazla beklemiyorsunuz. Örneğin otuz kişi, en fazla 10 dakikada geçiyor, güler yüzlü Çinli pasaport görevlilerinin denetiminden.

Beycing, bir dünya tiyatrosu. İlk çekirdeğini Kubilay Han'ın (ki Kubilay döneminde sarayda Çince konuşulmuş) kurduğu kent, ızgara planlı yerleşim örneği. Tiananmen Meydanı, Ming İmparatorları Mezarları, Yazlık Saray, Büyük Çin Seddi, Yasak Kent (şimdilerde saray müzesi), Lama ve Konfüçyüs Tapınakları, Gök Tapınağı ve bazı parklar görmeniz gereken yerler arasında. Dilerseniz, Öküz Caddesi'nde bulunan pagoda tarzı camiyi de görebilirsiniz.

Uykunuza kıyarak erken kalkıp bir parka giderse-
niz, orada tayçi (gölge boks), kılıç oyunları gibi klasik ritimlerle sabah jimnastiği yapan insanları da izleyebilirsiniz. Bugünlerde kaset-çalar eşliğinde çağdaş danslarla da sabah jimnastiği yapılıyor.

Ünlü Pekin köpeği artık ortalarda görülüyor. "Elveda Cariyem" adlı, Türkiye'de çok sevilen filme de konu olan Pekin Operası ise gösterilerini sürdürüyor hâlâ. Pekin ördeği, en leziz örnekleriyle her yerde karşınıza çıkabiliyor.

Beycing'den uçakla (değişik Çin havayolu şirketleri mükemmel servis veriyor. Boing ya da Airbuslar'la)

gitmeniz gereken İpek Yolu'nun ana uğrağı Şian (Xian) akıl almaz güzellikler sergiliyor.

Kent içindeki Davul ve Çan Kuleleri, Büyük ve Küçük Yaban Kazı Pagodaları (Budacı tapınaklar) pagoda mimari tarzındaki Ulucami Külliyesi (İmam Yunusi'nin ahşap mobeleli odasında Süleyman ve Nazmiye Demirel'in fotoğraflarını görebilirsiniz), Ulucami yakınındaki son derece ilginç müslüman pazarı ile birlikte, kent dışında Banpo adlı neolitik köyü, Huacing kaplıcalarını ve tüm dünya insanlarının Şian'a akın etmesini sağlayan Çömlek Askerler Ordusu'nu (Terra-cotta Army) görebilirsiniz. Çömlek ya da pişmiş toprak askerler ordusu, çağımızın en önemli jeolojik buluntusu.

Birleştirilmiş Çin'in ilk imparatoru Çin Şi Huang Di'nin anıt mezarına güvenlik amacıyla İ.Ö. 210 yılında konan ve mükemmel bir ayrıntı heykeltraşlığı gözler önüne seren buluntu, yaklaşık sekiz bin dolayında çömlek askeri, savaş atı ve arabasını içeriyor.

1920'ler sonrasının efsanevi kenti Şanghay ise, hâlâ acayip bir yer. (Nazım Hikmet bir şiirinde "Vay vay ne acayip yer be Şanghay" diyor ya hani...) Ahşap bina çatı uçları Kuzey Çin'e göre daha da kalkık olan pagoda yapılarını koruyabilen eski Şanghay'daki en ilginç yerler; Yu Bahçesi, Yeşim Buda Tapınağı ve Aralık 1996'da yeni binasına taşınan Şanghay Müzesi. Bu harika müzede bronz ve porselenin şaşırtıcı öyküsünü kavramaya başlıyorsunuz.

Şanghay'da ayrıca Çin'in bağımsızlık mücadelesinde çok önemli bir yeri olan Dr. Sun Yat Sen'in evini, Çocuk Sarayları'nı, nehir kordonunu (Bund), eski Şanghay'da Batılılar'ın oturduğu mahalleleri de gezebilirsiniz. Şanghay ve yakınlarındaki gerek Suçoğ, gerekse Hançoğ kasabalarındaki bahçeler Çin Bahçesi'nin en güzel örnekleri. "Doğu'nun Venedik'i" olarak adlandırılan Suçoğ, Büyük Kanal'ın yan kolları, ipek ticareti ve tapınakları ile ünlü.

Çin'in doğusunda bir başka güzellik Kapadokyavari

jeolojik oluşumlarıyla Gülin Li Nehri boyunca doğanın karstik bir bölgede biçimlendirdiği jeolojik oluşumlar te-

peler, konik biçimlenmeler 4-5 saat süren bir tekne yolculuğuyla sizde unutulmayacak izler bırakacaktır.

Doğu Çin'in en gözde merkezlerinden biri de Guançoğ (Guangzhou) yani Kanton. Fransa Kültür Bakanları'ndan André Malraux'un "Kanton'da İsyan" romanına konu olan Guançoğ'da Dr. Sun Yat Sen için yaptırılan anıtsal tiyatro binası, Avrupa baroğunu anımsatan bezemeleriyle Çen Ailesi tapınağı, Beş Keçi Heykeli, Altı Banyan Tapınağı, Hz Muhammed Camisi, Büyük Park ve pazaryeri, görülecek yerler arasında. Çin'de dinsel yaklaşımlar 1949 sonrasında gerilemiş. Yine de Konfüçyüs yaklaşımı, Daoizm, atalara tapma, Şamanizm, Budizm, Müslümanlık, Hristiyanlık geçerli. Çin'de, Mandarin temelli Standard Çince geçerli olmaya başlamış. Ancak Han soyu dışında 55 değişik etnik topluluk kendi dillerini konuşuyor. Çin çok dilli, çok dinli, çok kültürlü bir mozayige sahip. Kentlerde ancak bir çocuk sahibi olmaya izin veriliyor. Eğitim düzeyi kırsal kesim dışında oldukça yüksek.

Klasik "kantonez" çeşitleriyle Çin mutfak hâlâ dünyanın en zengin mutfakları arasında. Birkaç gün içinde, aynı Çinliler gibi, ince çomaklarla yemek yemeye alışılıyorsunuz. Her yer klasik Çin sanatının örnekleriyle dolu, kaligrafik ürünler, suluboya resimler, mine, nakış, narin yeşim ve fildişi işlemler, batık, iplikler, seramik...

Faruk Pekin
Fest Turizm Acentası Yöneticisi

Animation

Video Effects

TV Production

Post Production

Internet Services

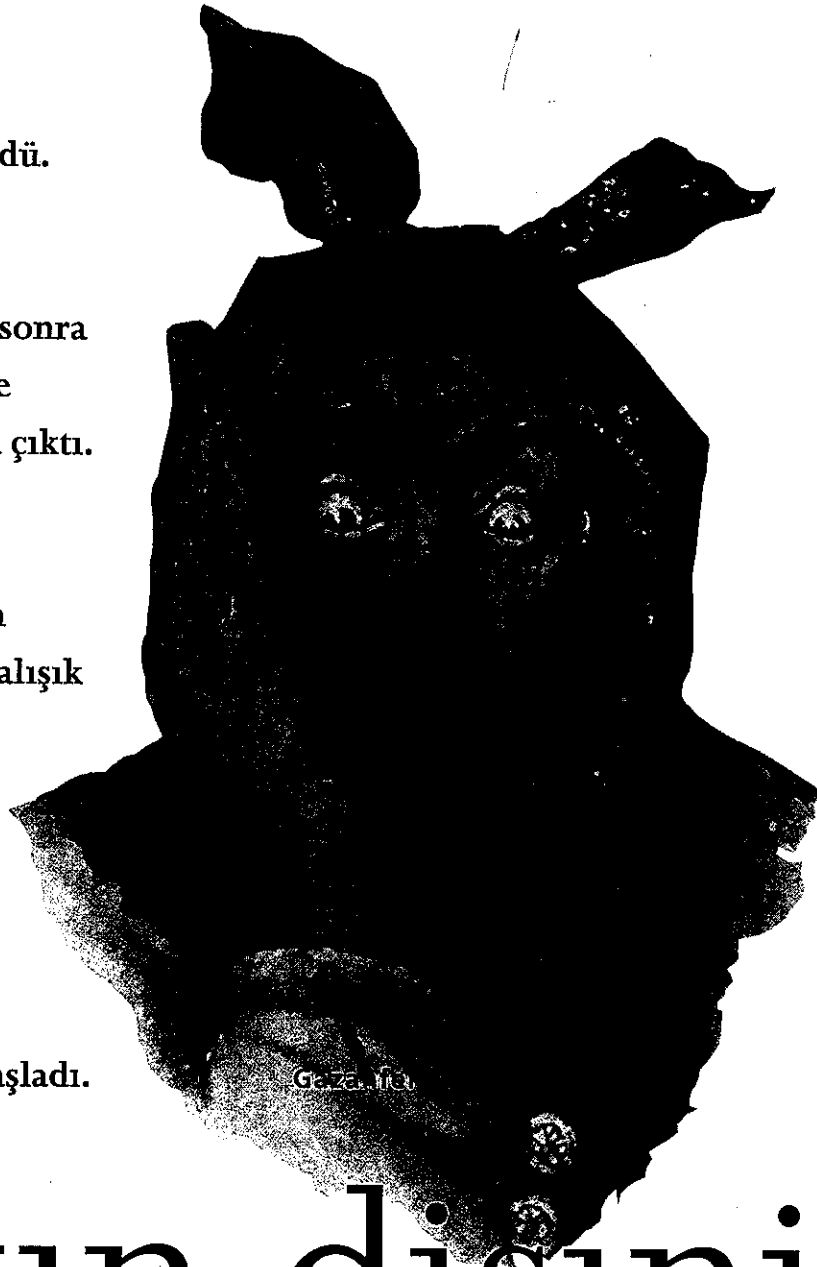
CD-ROM Production

aris

MULTIMEDIA
a division of ARME

Catal Sokak, Halamur Evleri,
Villa No: 2 Florya 34810 İSTANBUL
Tel: (0 212) 663 88 11 (pbx)
Faks: (0 212) 663 88 12 - 663 88 13
E-Mail: aris@arme.com.tr

Başlangıçta
sistem iyi yürüdü.
Dişler sıkıldı,
paralar birikti.
Ancak bir süre sonra
bu yöntemin de
zararları ortaya çıktı.
Dişler aşındı,
toplumun
her kesiminden
politikacıların alışık
olmadığı sesler
yükseldi.
Vatandaş dişini
sıkmanın bir
ileri evresine
geçerek diş
gıcırdatmaya başladı.

Sıkın dişinizi!

70'li yıllarda hükümetlerin vatandaşlara ilk müjdesi "kemerleri sıkın" olurdu. Kemer sıkma genelde sadece işçi, memur, ücretli ve emekli kesiminde olduğu için ekonomi bir türlü düzelemedi ve bugünlere gelindi. Uygulanan model aslında son derece doğrudu. Vatandaş kemerleri sıkacak ki, mideye gelen yiyecekler midede uzun süre dursun, vatandaş kendisini tok hissetsin, olur olmaz zamanlarda

yemek yiyip tüketimi attırmasın, formu bozulmasın.

90'lı yıllarda kemer sıkamak demode oldu. Daha doğrusu, kemerlerde sıkılacak yer kalmadı. Vatandaş kemer sıktıkça politikacılar göbeklendi. Ülkemiz onlara dar gelmeye başladı. Ülkeyi doğru dürüst yönetemezken Balkanları, Ortadoğu'yu, Türki Cumhuriyetleri'ni yönetmeye, savaşlara yön verip "Bir koyup üç almaya" kalktı-

lar. Bütün bu girişimler hüsrarla sonuçlanınca gene ülkenin gerçekleriyle başbaşa kaldılar.

Ekonomi tekrar dar boğaza girince yaratıcı politikacılarımız yeni sloganı bulmakta gecikmediler: "sıkın dişinizi."

Aslında dişleri sıkamak tüm ekonomik sorunları çözecekmiş gibi gözüküyordu. Vatandaş dişini sıkсын ki, ağzına lokma girmesin. Ekonomik paket sona erene kadar tüm yurttan doğal bir açlık grevi modası başlasın.

Başlangıçta sistem iyi yürüdü. Dişler sıkıldı, paralar birikti. Ancak bir süre sonra bu yöntemin de zararları ortaya çıktı. Dişler aşındı, toplumun her kesiminden politikacıların alışık olmadığı sesler yükseldi. Vatandaş dişini sıkmanın bir ileri evresine geçerek diş gıcırdatmaya başladı.

Diş gıcırdatmanın sonucu ortaya çıkan psikolojik bozukluklar vatandaşın uykusunu kaçırdı. Uykusu kaçanlar geceleri ışık söndürme eylemlerine başladı.

Bu şekilde dişlerimiz politika literatürüne girdi. Siyasi rakipler birbirine "diş göstermeye" niyetlendi. Alınan avantajlar "dişlerin kovuğuna" bile dolduramadı. Bazı politikacılar imaj yenilemek için porselen dişler yaptırdı.

Kaç santim olduğu kamuoyunda günlerce tartışılan purolar, köpek dişleriyle ısırılıp ekonomi yönetilmeye çalışıldı.

Son noktayı da bir

süre önce her zaman olduğu gibi Sayın Cumhurbaşkanı koydu; "O, 32 dişten sadece biri." Bu sözler aslında hükümetin bir bakanı için söylenmişti ancak 32 üyeli kabinemize de çok güzel uydu.

Zaman zaman, kabine ve Meclis'te çürük diş dedikoduları çıktı.

Hatta Meclis'in "baş diş" için bile meclis salonu yenilenmesinde "diş hakkı" tartışmaları başladı.

Koalisyon dönemiyle birlikte "diş transferi" de başladı. Bazı dişler her dönemde bakan olmayı becerdiler. Partiden partiye geçmek bir yana, sağdan sola, soldan sağa uzun atlama rekorları kırdı. Protezin eksik kalan dişleri diğer partilerden tamamlandı.

Koalisyon pazarlıklarında ise en önemli tartışma konusu, diş fırçalama yöntemindeki hükümet politikasının tespit edilmesinde çıktı; "Dişler beş yıl süreyle misvakla mı fırçalansın, yoksa sekiz yıl süreyle diş fırçasıyla mı?"

Bu tartışma sonunda hükümet bile değişti. Partiler kapandı. Yeni koalisyon hükümeti kuruldu. Tüm politikacılar "paşa paşa" diş fırçası kullanmaya ikna edildi.

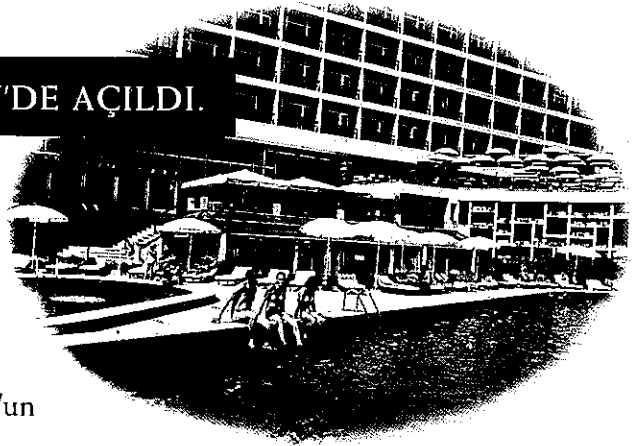
Koalisyon da sol taraftaki dişlerle sağ taraftaki dişler arasındaki uyumsuzluk hala devam ediyor, ancak Ankara'daki tüm dişlerin korkusu bir gece birilerinin gelip tüm dişleri çekivermesi. Hem de anestezi bile yapmadan, bağırta bağırta...

YIL 1958... BRIGITTE BARDOT
SACHA DISTEL İLE NİŞANLANDI.

...AYNI YIL ÇINAR OTEL YEŞİLKÖY'DE AÇILDI.

Çınar, tam 40 yaşında. Evet, İstanbul, bundan 40 sene önce tamamen yerli sermaye ile kurulan ve kentin en modern yapılarından biri olan Çınar Otel'le tanışmıştı. Açıldığı yıldan beri İstanbul'un sosyal yaşamında vazgeçilmez bir yer edinen Çınar Otel, bir kuşağın anılarında unutulmaz izler bıraktı. Çağın hızla gelişen koşullarına uygun olarak sürekli yenilenen ve mükemmel hizmet anlayışını sürdüren Çınar Otel, 40. yaşını kutladığı bugün de Türk turizmine gururla hizmet etmektedir.

ÇINAR HOTEL

Fener Mevkii 34800 Yeşilköy - İstanbul
Tel: 0 (212) 663 29 00 (18 hat)
Fax: 0 (212) 663 29 17